

วินัย เรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

๓.๕๑๔.๓/๕๕

๗/๓๖๔ ๑.

๓.๕.

DCID LIBRARY

0000017272

กระทรวงศึกษาธิการ

วินัย เรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

วันที่	14	วิ.ศ. 2545
เลขทะเบียน	๗.๐๐๐๙๑	ค.๒
เลขเรียกหนังสือ	๗.๒๙๔	3122

๗.๓๖๔๗

วินัย เรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด

© พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต)

ISBN 974-268-1503

พิมพ์ครั้งที่ ๓

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

พิมพ์เป็นธรรมบรณการ

จำนวน ๕๐,๐๐๐ เล่ม

ภาพปก : นายเฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์

ออกแบบปก : นางสาวสละ กำทรัพย์

ดัชนี, ภาคผนวก : นายวรเดช อมรรพพิพัฒน์

พิสูจน์อักษร : นางสาวกฤษณา บุญเรืองรอด

เลขทะเบียน ๗ ๐๐๐๓๓ ค.๒

วันที่

๗
๖๐๐๐๖
๖๒/๕๓๖๖

คำนำ

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้กราบบังคมทูลขออนุญาต พระเดชพระคุณ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) จัดพิมพ์หนังสือของ พระคุณเจ้าเพื่อเผยแพร่ไปยังสถานศึกษาต่างๆ สำหรับนำไปใช้เป็นประโยชน์ ในการศึกษา และการนำหลักธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิต

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) เป็นพระสงฆ์นักปราชญ์ผู้ถึงพร้อม ด้วยความเป็นเลิศทางด้านพระพุทธศาสนา และเป็นผู้สามารถชี้นำหลักธรรม ทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการพัฒนาสังคม การศึกษา วัฒนธรรม เศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ผลงานของท่านมีวิสัยทัศน์ที่สร้างสรรค์ และเป็นสากล เป็นที่ยอมรับของนักวิชาการ นักบริหาร พระภิกษุ ตลอดจน นิสิต นักศึกษา สื่อมวลชน และประชาชนทั่วไป ทั้งในระดับประเทศและ ต่างประเทศ

กรมวิชาการหวังเป็นอย่างยิ่งว่า การจัดพิมพ์หนังสือของพระเดช พระคุณพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) มีส่วนช่วยเผยแพร่ธรรมคำสั่งสอน ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้กว้างขวางต่อไป กรมวิชาการขอกราบ ขอบพระคุณพระเดชพระคุณพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ที่อนุญาตให้ จัดพิมพ์ และกราบขอบพระคุณพระครูปลัดปิฎกวัฒน์ (อินสร จินดาปญโญ) ขอขอบคุณอาจารย์วรเดช อมรรวิพัฒน์ หัวหน้าแผนกวิชาการพุทธสมาคม แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ และนักวิชาการประจำคณะกรรมาธิการ การศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม สภาผู้แทนราษฎร และ รศ.ดร.สุจิตรา วรรณรี จากสถาบันราชภัฏธนบุรี ที่ช่วยดำเนินการในเรื่องต้นฉบับ จนทำให้ การจัดพิมพ์หนังสือนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี นอกจากนี้ขอขอบคุณ อาจารย์ เฉลิมชัย ไชยศิริพัฒน์ ที่เอื้อเฟื้อภาพปกหนังสือ

นางกษมา วรรณ ณ อยุธยา

(นางกษมา วรรณ ณ อยุธยา)

อธิบดีกรมวิชาการ

๒ มีนาคม ๒๕๓๔

สารบัญพิสดาร

หน้า

วินัย เรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด

๑

ที่มาและความหมายของวินัย

๒

- วินัย และธรรม ๒
- พระพุทธศาสนา = ธรรมวินัย ๒
- กฎของธรรมชาติ และ กฎของมนุษย์ ๓
- สมมติ คือ การตกลงร่วมกัน ไม่ใช่สิ่งเหลวไหล ๔
- การชู้ดคินได้หลุม เป็นกฎของธรรมชาติ ๔
- การชู้ดคินแล้วได้เงินค่าจ้าง เป็นกฎของมนุษย์ ๕
- กฎของมนุษย์ต้องสัมพันธ์กับกฎของธรรมชาติอย่างไร ๖
- ชานกัไม่ได้ผล คนก็ไม่มีความสุข ๗
- ชานกัได้ผล คนก็เป็นสุข ๘

ความสัมพันธ์ของวินัย

๘

- พระพุทธเจ้าทรงค้นพบธรรม และทรงบัญญัติวินัย ๘
- วินัยที่แท้ มีความหมายกว้าง ๙
- การมีวินัย เพื่อให้สังคมมนุษย์ดำรงด้วยดีตามธรรม ๑๐
- ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมกับวินัย ๒ ประการ ๑๑
- การบัญญัติวินัย มีองค์ประกอบสำคัญ ๒ อย่าง ๑๒

วินัยกับศีล

๑๒

- ความหมายของวินัย ๓ อย่าง ๑๒
- ศีล คือ ความมีวินัย ๑๓
- ระบบการฝึกคน (การศึกษา) ๓ ด้าน ศีล สมาธิ ปัญญา ๑๔

วินัยเป็นการจัดสรรโอกาส

๑๕

- ความหมายเชิงลบและเชิงบวกของวินัย ๑๕
- ชีวิตและสังคมไม่มีระเบียบ คนก็สูญเสียโอกาส ๑๕
- วินัยช่วยให้เกิดระเบียบในชีวิตและสังคม ๑๖
- ความสำคัญของวินัย คือฝึกคนให้มีศีล ๑๗
- พระพุทธเจ้าตรัสว่าศีลเป็นองค์ประกอบสำคัญของ
แสดงเงินแสดงทองของชีวิตที่งดงาม หรือ รุ่งอรุณของการศึกษา ๑๗

วิธีเสริมสร้างวินัย

- สร้างวินัยด้วยการทำให้เป็นพฤติกรรมเคยชิน
 - มนุษย์ทั้งหลายส่วนใหญ่อยู่ด้วยความเคยชิน
 - ถ้าพฤติกรรมครั้งแรกไม่ดี ก็เริ่มเสียโอกาสฝึกคน
 - ควรรับนำพฤติกรรมที่ดีให้แก่คนมาใหม่
- ใช้วินัยที่ลงตัวแล้วคือวัฒนธรรมมาช่วย
- สร้างวินัยให้ได้ผลด้วยระบบสัมพันธ์ขององค์กรรวม
 - การฝึกฝนพัฒนามนุษย์ ต้องดูทั้งสามด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา
 - นั่นคือ ต้องฝึกวินัยให้ได้องค์ประกอบสัมพันธ์กัน พร้อมทั้ง ๓ ด้าน ได้แก่ ศิล สมาธิ ปัญญา
- สร้างวินัยโดยใช้ปัจจัยอื่นช่วยเสริม
 - กัลยาณมิตรช่วยเสริมการสร้างวินัยทั้ง ๓ ด้านนั้น
- สร้างวินัยด้วยแรงหนุนของสภาพจิตใจ
 - วิธีเร้ามานะ พอใช้ได้เพียงระดับต้น ๆ เพราะมีภัยอยู่ด้วย ต้องรีบใช้ปัจจัยอื่นในฝ่ายดี มาแทน
- สร้างวินัยโดยใช้กฎเกณฑ์บังคับ
 - วินัยบังคับและลงโทษ เป็นวิธีที่ไม่ดีและไม่ถูกต้อง
 - ต้องแก้ไขโดยทำให้เข้าสู่ระบบการศึกษาที่แท้จริง

วินัยในฐานะเป็นองค์ประกอบของประชาธิปไตย

- ประชาธิปไตยคือการปกครองของประชาชนที่แต่ละคนปกครองตนเองได้
- ความหมายของเสรีภาพที่เข้าใจไม่ถูกต้อง
- ความหมายของเสรีภาพที่ถูกต้อง เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกคนนำสติปัญญาของตนมาร่วมสร้างสรรค์สังคม
- จะปลูกฝังวินัยได้สำเร็จ ต้องเข้าใจความหมายของวินัย และองค์ประกอบทั้งหลายของประชาธิปไตยให้ถูกต้อง

ความหมายของวินัย พัฒนาไปตามการพัฒนาของคน

- เมื่อคนยังไม่มีความพร้อม วินัยจะมีความหมายเป็นเครื่องบังคับ
- เมื่อเริ่มพัฒนา วินัยมีความหมายเป็นเครื่องฝึกมนุษย์
- เมื่อมนุษย์พัฒนาแล้ว วินัยเป็นเพียงสิ่งหมายรู่วมกัน
- ถ้าเข้าใจเสรีภาพเชิงลบ จะต้องออกกฎมากมายมาบังคับ

(๓)

องค์ประกอบร่วมในการเสริมสร้างวินัย

- พระพุทธเจ้าตรัสว่า ความมีวินัยที่เรียกว่าศีล เป็นแสงเงินแสงทองอย่างหนึ่งของชีวิตที่ดีงาม ๓๖
- กัลยาณมิตรช่วยพัฒนาคนทั้งด้านให้แบบอย่าง ๓๗
ให้ความอบอุ่นใจ และให้ปัญญา ๓๗
- จันทะ ความรักดี ไม่ดี เป็นปัจจัยภายในตัวเอง ๓๘
- อุตตสัมปทา การทำตนให้ถึงพร้อม ทำให้เกิดจิตสำนึก ๓๙
ในการพัฒนาตน หรือในการศึกษา ๓๙
- คนมีจิตสำนึกในการฝึกตน จะสู้สิ่งยาก และงานก็ได้ผล คนก็เป็นสุข ๔๑

วินัยในระบบการสร้างสรรค่อภิปาลโลก

- มนุษย์มีความสัมพันธ์สองอย่าง คือ กับมนุษย์ด้วยกัน ๔๒
และกับความจริงของกฎธรรมชาติ ๔๒
- พระพุทธเจ้าประทานหลักเกณฑ์ที่จะให้เกิดดุลยภาพ ๔๓
ระหว่างความสัมพันธ์ทั้งสองนั้น ๔๓
- ความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับมนุษย์ใน ๓ สถานการณ์ ๔๓
เมื่อเขาปกติ เมื่อเขาเดือดร้อน เมื่อเขาได้ดีมีสุข ๔๓
- ถ้าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กระทบตัวหลักการที่เป็นธรรมหรือวินัย ๔๔
ต้องหยุดความสัมพันธ์นั้น เพื่อให้ตัวธรรมวินัยแสดงผล ๔๔
- ถ้าถือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์เป็นใหญ่ จนละเมิดกฎเกณฑ์ ๔๕
ก็เหมือนกับร่วมกันหรือลมนคบกันทำลายธรรมวินัย ๔๕
- ตรงข้าม ถ้าเอาแต่กฎเกณฑ์ ละเลยการช่วยเหลือเกื้อกูล ๔๖
ระหว่างคน ก็จะไม่เจริญ เป็นระบบตัวใครตัวมัน ๔๖
- การปฏิบัติด้วยความพอดี ให้เกิดดุลยภาพระหว่างความสัมพันธ์ระหว่าง ๔๘
มนุษย์ กับความสัมพันธ์กับกฎธรรมชาติ ด้วยหลักพรหมวิหาร ๔ ๔๘
- ความหมายของอุเบกขาที่ถูกต้อง ๔๙
- พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ทุกคนเป็นพรหม เพื่อช่วยกันสร้าง ๕๑
และบำรุงรักษาโลก ด้วยการมีพรหมวิหาร ๔ ๕๑

ดัชนี

คำชี้แจงการใช้สารบัญพัสตาร ดัชนี และภาคผนวก

- การใช้สารบัญพัสตาร ๖๕
- การใช้ดัชนี ๖๕

๕๒

๖๕

๖๕

๖๕

- การใช้ภาคผนวก ๖๖
 - การใช้ ผนวก ก ย่อเรื่อง ๖๖
 - การใช้ ผนวก ข อธิบายหลักธรรมและคำศัพท์ที่น่าสนใจ
ที่อ้างอิงในหนังสือ ๖๗
 - รายละเอียดทางบรรณานุกรมของตำราอ้างอิงมาตรฐาน
(เพื่อการอ้างอิงต่อ หรือการค้นคว้าเพิ่มเติม) ๔ เล่ม
 - พุทธธรรม : ฉบับปรับปรุงและขยายความ
 - พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับประมวลธรรม
 - พจนานุกรมพุทธศาสน์ : ฉบับประมวลศัพท์
 - ธรรมบุญชีวิต : พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม ๖๘
 - ความน่าสนใจของ ผนวก ค ประวัติของ
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ๗๐

ผนวก ก ย่อเรื่อง วินัยเรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด

- ที่มาและความหมายของวินัย ๗๕
- ความสัมฤทธิ์ผลของวินัย ๗๕
- วินัยกับศีล ๗๗
- วินัยเป็นการจัดสรรโอกาส ๗๘
- วิธีเสริมสร้างวินัย ๗๙
 - สร้างวินัยด้วยการทำให้เป็นพฤติกรรมเคยชิน ๘๐
 - ใช้วินัยที่ลงตัวแล้วคือวัฒนธรรมมาช่วย ๘๐
 - สร้างวินัยให้ได้ผลด้วยระบบสัมพันธ์ขององค์กร ๘๑
 - สร้างวินัยโดยใช้ปัจจัยอื่นช่วยเสริม ๘๑
 - สร้างวินัยด้วยแรงหนุนของสภาพจิตใจ ๘๒
 - สร้างวินัยโดยใช้กฎเกณฑ์บังคับ ๘๒
- วินัยในฐานะเป็นองค์ประกอบของประชาธิปไตย ๘๓
- ความหมายของวินัยพัฒนาไปตามการพัฒนาของคน ๘๔
- องค์ประกอบร่วมในการเสริมสร้างวินัย ๘๕
 - กัลยาณมิตร จันทะ อัดตสัมปทา ๘๖
- วินัยในระบบการสร้างสรรค้อภิบาลโลก ๘๗

ผนวก ข อธิบายหลักธรรมและคำศัพท์ที่น่าสนใจที่อ้างอิงในหนังสือ

- ปาพจน์ ๒ (ธรรม และ วินัย)	๙๑
- พระไตรปิฎก (พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก)	๙๒
- พุทธะ (พุทธะ ๓ และ ๔ ประเภท)	๙๓
- พระอรหันต์ (พระอรหันต์ ๒, ๔ และ ๕ ประเภท)	๙๓
- ความหมายของอรหันต์ ๕ นัย	๙๔
- พระอริยบุคคล (พระอริยบุคคล ๔ และ ๘)	๙๕
- ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา)	๙๕
- ศีล ๕ และ คำสมาทาน	๙๖
- แสงเงินแสงทองของชีวิตที่งดงาม หรือ รุ่งอรุณของการศึกษา ๗ ประการ (กัลยาณมิตตตา, สิลสัมปทา, ฉันทสัมปทา, อุตตสัมปทา, ทิฏฐิสัมปทา, อัปปมาทสัมปทา และ โยนิโสมนสิการสัมปทา)	๙๗
- มานะ (ความถือตัว ซึ่งเป็นธรรมฝ่ายชั่ว ไม่ไปฝ่ายดี)	๙๙
- พรหมวิหาร ๔ (เมตตา, กรุณา, มุทิตา และ อุเบกขา)	๑๐๐
- สังคหวัตถุ ๔ (ทาน, ปิยวาจา, อุตตจริยา และ สมานัตตตา)	๑๐๑
- มัชฌิมาปฏิปทา (มรรคมงคล ๘ ความหมายและองค์ประกอบทั้ง ๘)	๑๐๒

ผนวก ค ประวัติของพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

- ประวัติย่อ	๑๐๓
- ปริญาคุณชฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ที่ได้รับการถวายรวม ๑๑ ปริญา	๑๐๓
- ประกาศเกียรติคุณและรางวัลสำคัญที่ได้รับการถวาย	๑๐๕
- ลำดับสมณศักดิ์ที่ได้รับพระราชทาน	๑๐๖
- การสอนและการบรรยายที่สำคัญ	๑๐๖
- ตัวอย่างรายชื่องานนิพนธ์ที่น่าสนใจ	๑๐๗

วินัย

เรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด

เป็นที่ทราบกันดีว่า ความขาดวินัยเป็นปัญหาใหญ่ของสังคมไทย ขณะนี้เราต้องการสร้างสรรค์ประชาธิปไตย และวินัยก็เป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของประชาธิปไตย ถ้าเราไม่สามารถสร้างวินัยให้แก่คนในชาติได้ การพัฒนาประชาธิปไตยก็หวังผลสำเร็จได้น้อย เพราะว่าในประเทศประชาธิปไตยนั้นสังคมอยู่ได้ด้วยกฎเกณฑ์และกติกา คนต้องเคารพหลักการ กฎเกณฑ์ และกติกา และความเคารพกฎเกณฑ์และกติกาของสังคมนั้น ก็คือความหมายอย่างหนึ่ง

* ปาฐกถา ที่สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๓๘ (เดิมมีชื่อเรื่องว่า 'วินัยของคนในชาติ: ความหมายและวิธีปลูกฝัง' ได้เปลี่ยนชื่อใหม่ให้สอดคล้องกับเนื้อหามากขึ้น)

ของความมีวินัย ถ้าไม่มีวินัย ไม่มีความเคารพกฎเกณฑ์ กติกาของสังคม ประชาธิปไตยก็ขาดรากฐานที่สำคัญ จะเป็นไปด้วยดีไม่ได้ จึงเป็นเรื่องที่ควรเอาใจใส่ โดยเฉพาะในทางการศึกษาจะต้องหาทางสร้างสรรค์ปลูกฝังพัฒนาประชาธิปไตยให้สำเร็จบนพื้นฐานของความมีวินัย

ที่มาและความหมายของวินัย

ก่อนที่จะพูดถึงวิธีการสร้างวินัย ควรจะเข้าใจความหมายของวินัยสักเล็กน้อย

คำว่า วินัย เป็นคำใหญ่มาก มีความหมายกว้างกว่าที่เราใช้กันทั่วไปมาก และเป็นคำศัพท์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในพระพุทธศาสนา มักใช้ควบคู่กับคำว่าธรรม ดังที่มีคำเรียกพระพุทธศาสนาว่า “ธรรมวินัย” และคำทั้งสองนี้มีความหมายสัมพันธ์กัน

พระพุทธศาสนาถือว่าความจริงของสิ่งทั้งหลายเป็นเรื่องธรรมดา มีอยู่แล้วในธรรมชาติ ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่เกิด มันก็เป็นอย่างนั้นเป็นธรรมดา ธรรมชาติและธรรมดานี้แหละ คือ ธรรม

พระพุทธเจ้าทรงค้นพบธรรมคือความจริงนั้นแล้วก็ทรงนำมาประกาศเผยแผ่ สอนชี้แจงแสดงให้เข้าใจง่าย

หน้าที่ของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับธรรมก็เพียงค้นพบและเอามาประกาศและสั่งสอน เพราะธรรมเป็นความจริงที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติ

การที่จะให้ความจริงของธรรมชาติมีผลในทางปฏิบัติ เป็นประโยชน์แก่หมู่มนุษย์ในสังคม ก็ต้องนำหลักความจริงคือธรรมนั้นมาจัดตั้ง วางเป็นระบบระเบียบ โดยนำเอาหลักความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องของกฎแห่งเหตุปัจจัย หรือความเป็นไปตามเหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นโดยเป็นเหตุเป็นผลแก่กันนั้น พุดสั้นๆ ว่า เอาหลักเกณฑ์ในกฎธรรมชาตินั้น มาวางรูปเป็นกฎในหมู่มนุษย์ จากกฎในธรรมชาติก็มาเป็นกฎในหมู่มนุษย์ การจัดตั้งวางระบบระเบียบในหมู่มนุษย์นี้แหละเรียกว่า วินัย

กฎของธรรมชาติเรียกว่า “ธรรม” กฎของมนุษย์เรียกว่า “วินัย”

กฎ ๒ อย่างนั้นมีความสัมพันธ์กัน คือ

ประการที่ ๑ โดยหลักการสำคัญ วินัย ต้องตั้งอยู่บนฐานของธรรม คือ ต้องมีความจริงในธรรมชาติเป็นฐานอยู่ ถ้าไม่มีความจริงในธรรมชาติเป็นฐาน วินัยก็ไม่มี ความหมาย

ประการที่ ๒ การที่เราจัดวางกฎเกณฑ์ที่เป็นเหตุเป็นผลขึ้นในหมู่มนุษย์ ก็เพื่อจะให้ได้ผลตามธรรมและมีความมุ่ง

หมายเพื่อธรรมนั้นเอง คือเพื่อให้การทำตามธรรมนั้นเกิดผลเป็นจริงในหมู่มนุษย์ เราจึงได้วางกฎเกณฑ์ของมนุษย์ขึ้นมาพูดให้เข้าใจง่ายขึ้นว่า เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่ามนุษย์จะปฏิบัติตามและได้ประโยชน์จากกฎธรรมชาติ หรือใช้กฎธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ได้ดีที่สุด เราจึงวางกฎมนุษย์ขึ้นมา

กฎธรรมชาติมีอยู่เป็นธรรมดา ส่วนกฎมนุษย์นั้นเป็นกฎสมมติ สมมติ คือการตกลงร่วมกัน หรือยอมรับร่วมกัน สมมติ มาจาก “สัง” + “มติ” มติ แปลว่า การยอมรับ หรือการตกลง “สัง” แปลว่า ร่วมกัน “สมมติ” จึงมีความหมายว่า ข้อตกลงร่วมกัน ตรงกับภาษาอังกฤษว่า convention

“สมมติ” ไม่ใช่สิ่งเหลวไหล แต่เป็นสิ่งที่เกิดจากความรู้เข้าใจในหลักความจริงที่เป็นเหตุเป็นผล แล้วนำความรู้นั้นมาจัดวางเป็นข้อกำหนดเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ เช่น เมื่อเราจ้างคนขุดดิน ก็จะมีการวางกฎเกณฑ์แห่งเหตุและผลขึ้นมา กฎที่เราวางขึ้นนั้น เป็นกฎของมนุษย์ คือเป็นกฎสมมติ แต่เราวางกฎสมมตินั้นขึ้น โดยอาศัยความรู้ในความเป็นเหตุเป็นผลที่มีจริงเป็นจริงอยู่ในกฎธรรมชาติ เพราะฉะนั้น จึงมีกฎ ๒ กฎซ้อนกันอยู่ คือกฎธรรมชาติที่เป็นความจริงแท้ กับกฎมนุษย์ที่เป็นสมมติ

กฎของธรรมชาติ คือการขุดดินเป็นเหตุ การเกิดหลุม

เป็นผล กฎของธรรมชาตินี้เรียกสั้นๆ ว่า ธรรมชาติในหมู่มนุษย์ เราให้คนมาขุดดิน เราให้เงินเขา ๓,๐๐๐ บาท ต่อเดือน เรียกว่าเขาได้เงินเดือน ๓,๐๐๐ บาท ก็วางเป็นกฎของมนุษย์ขึ้น คือ การขุดดินเป็นเหตุ การได้เงินเดือนสามพันบาทเป็นผล การวางเป็นกฎในหมู่มนุษย์ขึ้นนี้ เรียกว่า วินัย ซึ่งเป็นความจริง ขึ้นมาได้เพราะมนุษย์ยอมรับ จึงเป็นสมมติ ไม่ใช่ความจริงแท้ ความจริงที่แท้คืออะไร

การขุดดินเป็นเหตุอะไรเป็นผลกันแน่ ผลที่แท้จริงคือหลุม หรือโพรง หรืออะไรก็ได้ที่เป็นเรื่องของดินที่ถูกขุด ซึ่งจัดว่าเป็นผลตามธรรมชาติ แน่นนอน ไม่มีผิดเพี้ยน หลุมจะเกิดได้ ต้องมีการขุด และการขุดก็เป็นเหตุให้เกิดหลุม เป็นเหตุเป็นผลที่แท้จริง

ส่วนการขุดดินแล้วได้เงิน ๓,๐๐๐ บาท เป็นกฎของมนุษย์ ซึ่งก็เป็นเหตุเป็นผล แต่กฎธรรมชาตินั้นแน่นนอน ถ้าต้องการผลต้องทำเหตุ ส่วนกฎของมนุษย์นั้นไม่แน่นนอน ไม่จริง แต่ดูเหมือนเป็นจริง มองดูก็เป็นเหตุเป็นผล จะได้เงิน ๓,๐๐๐ บาท ก็ต้องขุดดิน แต่ที่จริงไม่ได้มีความจริงนี้อยู่ในธรรมชาติเลย ความจริงอันนี้อยู่ที่คนสมมติ เรียกว่าเป็นความจริงโดยสมมติ คือเกิดจากการยอมรับร่วมกันในเงื่อนไข ถ้าไม่มีการยอมรับร่วมกันเมื่อไร กฎของมนุษย์จะหายไปทันที

ถ้าฝ่ายชุดได้ชุดแล้ว แต่ฝ่ายให้เงินไม่ยอมจ่ายเงิน หรือฝ่ายชุดไม่ได้ชุด แต่ฝ่ายให้เงินเกิดใจดีให้เงินโดยไม่ต้องชุด ความเป็นเหตุเป็นผลก็หมดไป เมื่อขาดสมมติ กฎมนุษยก็หายไป

สรุปได้ว่า ๒ กฎนี้แยกได้ในเรื่องเดียวกัน ในการชุดดินนั้นกฎธรรมชาติที่เป็นความจริงแท้ คือ ธรรม ได้แก่การชุดดินแล้วทำให้เกิดหลุม และกฎของมนุษย์ที่เป็นความจริงโดยสมมติหรือโดยยอมรับร่วมกัน คือ วินัย ได้แก่การชุดดินทำให้ได้เงินเดือน ๓,๐๐๐ บาท

สองอย่างนี้สัมพันธ์กันอย่างไร

กฎของมนุษย์ตั้งขึ้นได้และจะมีความหมาย ต้องอิงอาศัยความจริงของกฎธรรมชาติ เราจะต้องมีความมุ่งหมายอย่างหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่บนฐานของธรรมคือตัวความจริงของธรรมชาติ เราต้องการให้มีการชุดดิน เพื่อว่าเราจะได้หลุม แสดงว่าความประสงค์ที่แท้นั้นมีอยู่ในธรรมชาติ เป็นตัวธรรม แต่ที่เราตั้งเป็นเงื่อนไข เป็นกฎ เป็นข้อสมมติ ในหมู่มนุษย์ขึ้นมา ก็เพื่อประโยชน์ในสังคมของเรา กล่าวคือ ในสังคมนั้น การที่มนุษย์จะอยู่ได้ จะต้องมีการปัจเจกเลี้ยงชีพ แม้ว่าที่จริงเราต้องการหลุม แต่หลุมจะเกิดขึ้นได้ ถ้าเราไม่ยอมรอให้มีเหตุที่เป็นไปในธรรมชาติเอง ก็ต้องเอาคนมาชุด ที่นี้คนที่มาชุดหลุมก็ต้องการเงินเลี้ยงชีพ จึงต้องตั้งกฎของมนุษย์อย่าง

กล่าวแล้วขึ้นมา และเราก็ยอมรับกัน โดยยอมปฏิบัติตาม ก็เกิดเป็นวินัยขึ้นมา

โดยนัยนี้ วินัยจึงตั้งอยู่บนฐานของธรรม และมันจะมีผลจริงต่อเมื่อคนมีธรรม ถ้าคนไม่มีธรรม เช่น คนที่ขุดดินไม่ยอมขุดดิน แต่อยากได้เงิน การขุดดินเป็นเพียงเงื่อนไขที่ทำให้เขาได้เงิน เขาก็จะฉ้อใจขุด ถ้าเขาเลี้ยงได้ เขาจะเลี้ยงโดยไม่ขุดดิน แต่จะเอาเงิน ปัญหาจะเกิดตามมามากมาย เช่น เขาขุดดินโดยไม่เต็มใจและไม่ตั้งใจ ขาดความสุข ขาดความพึงพอใจในการปฏิบัติตามวินัย ไม่สนใจ ไม่จริงจัง ไม่ได้ผลตลอดจนอาจทำการทุจริตเพื่อให้ได้เงินโดยไม่ต้องขุดดิน ฉะนั้นงานก็ไม่ได้ผล คนก็ไม่มีความสุข

ถ้าสามารถโยงวินัยกับธรรมให้สอดคล้องเป็นอันเดียวกันได้ หมายความว่าเรารู้ทันสมมติ คือกฎเกณฑ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นมา โดยให้ขุดดินแล้วได้เงิน ๓,๐๐๐ บาท แต่พร้อมกันนั้นเราก็มีความต้องการในผลที่แท้จริงของตัวเหตุ คือต้องการหลุมด้วย โดยมองเห็นคุณค่าว่าหลุมนั้นมีประโยชน์อย่างไร ถ้ามีความต้องการในตัวผลที่แท้จริงตามธรรมอย่างนี้ คนก็จะทำการขุดดินด้วยความตั้งใจ เพราะฉะนั้นจึงสรุปได้ว่า ถ้าเมื่อใดการปฏิบัติเข้าถึงตัวธรรม วินัยก็จะได้ผลไปเองโดยธรรมชาติ การทำงานจะดำเนินไปอย่าง

จริงจังโดยไม่ต้องมีการบังคับควบคุมกัน เพราะว่าคนที่ขุดดินนั้นเขาทำด้วยความต้องการที่จะให้เกิดหลุม เขาก็จะขุดดินเอง ส่วนการที่จะได้เงินตอบแทนก็เป็นเรื่องต่างหาก เขาจะทำงานคือการขุดดินนั้น ด้วยความเต็มใจและตั้งใจ พร้อมทั้งมีความพอใจและความสุขด้วย ฉะนั้น งานก็ได้ผล คนก็เป็นสุข แต่ถ้าเขาไม่ต้องการหลุมคือผลที่เกิดจากเหตุตามธรรมชาตินั้น ก็จะเกิดปัญหา มนุษย์ก็ต้องสร้างระบบการควบคุม ที่เป็นระบบสมมติขึ้นมาบังคับควบคุมกันเป็นชั้น ๆ ซึ่งทั้งวุ่นวายและไม่ได้ผลดีจริง นี่คือการสัมพันธ์ระหว่างธรรมกับวินัย

ความสัมฤทธิ์ผลของวินัย

เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าทรงค้นพบธรรม และเพื่อให้ธรรมคือความจริงตามกฎธรรมชาตินั้น อำนวยผลเป็นประโยชน์แก่หมู่มนุษย์ จึงทรงวางวินัยขึ้นมาเป็นกฎเกณฑ์ในหมู่มนุษย์ วินัยนั้นมีความหมายเป็นการจัดระเบียบชีวิต และการจัดระบบสังคมทั้งหมด เช่น การจัดระบบเศรษฐกิจ ในเรื่องความเป็นอยู่เกี่ยวกับปัจจัย ๔ เป็นต้น จัดระบบสังคมว่าเราจะอยู่กันอย่างไร จัดระบบการบริหารการปกครอง การพิจารณาตัดสินคดี ฯลฯ นี่คือการหมายเดิมแท้ของวินัย ซึ่งมีขอบเขตกว้างขวางมาก

แต่ถ้ามองวินัยในความหมายของความเป็นระเบียบ เช่นว่าจะต้องเคร่งครัดในการเดินทาง ในการจรรยา หรือวินัย ในการอยู่ร่วมกันในหมู่คณะ ในสถาบัน ในโรงเรียน และใน ชั้นเรียน เป็นต้น อย่างที่เข้าใจกันส่วนมากในปัจจุบัน ก็เป็น เพียงส่วนเล็กน้อยของวินัย ซึ่งขอเรียกว่าเป็นวินัยในความ หมายที่แคบ

วินัยที่แท้ ในความหมายที่กว้าง คือระบบระเบียบ ทั้งหมดของชีวิตและสังคมมนุษย์นั้น จะตั้งอยู่ได้ดีเป็นผล สำเร็จได้ ต้องอาศัยความเข้าใจพื้นฐานที่กล่าวแล้ว คือต้อง มองวินัยโยงลงไปถึงธรรม หรือโยงวินัยกับธรรมเข้าด้วยกันได้ เป็นเบื้องต้นแรกก่อน

การที่เราสามารถจัดวินัย(ระเบียบชีวิตและระบบ สังคม)ได้สำเร็จ เป็นความสามารถพิเศษของมนุษย์ เพราะว่า สัตว์ทั้งหลายอื่นไม่มีความสามารถนี้ แต่การที่จะตั้งวินัยได้ สำเร็จก็ต้องเข้าถึงธรรมก่อน คือเข้าถึงความจริงของกฎ ธรรมชาติ แล้วจึงสามารถมาตั้งกฎเกณฑ์ของมนุษย์ที่เรียกว่า วินัยได้สำเร็จและได้ผล

พระพุทธเจ้าทรงเข้าถึงความจริงของธรรมชาติคือธรรม แล้ว ทรงสามารถนำความรู้ในธรรมนั้นมาจัดตั้งวางระบบใน หมู่มนุษย์ให้สำเร็จผลตามธรรมนั้น คือจัดตั้งวินัยได้ด้วย จึง

ได้รับพระนามว่าเป็น สัมมาสัมพุทธ ส่วนท่านที่เข้าถึงความจริง แต่ไม่สามารถจัดระบบระเบียบสังคมมนุษย์ให้คนจำนวนมากได้รับประโยชน์จากธรรมนั้นได้ ก็เป็นเพียงพระปัจเจกพุทธ เพราะฉะนั้นการจัดตั้งวินัยจึงเป็นความสามารถพิเศษอีกชั้นหนึ่ง

ตามปกติ ธรรม ท่านใช้คำว่า แสดง เพราะเป็นความจริงที่มีอยู่ตามธรรมดา หน้าที่ของเราก็คือเพียงการแสดงไปตามที่มันเป็นจริง ถ้าบัญญัติก็หมายความว่าเอามาจัดระบบหรือวางเป็นหลักในการที่จะปฏิบัติอีกทีหนึ่ง ส่วน วินัย เป็นเรื่องของการบัญญัติ คือเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่จริงในธรรมชาติ แต่เป็นความสามารถที่เอาความจริงตามธรรมชาตินั้น มาจัดวางให้เป็นระเบียบระบบแบบแผน เพื่อให้สังคมมนุษย์ดำรงอยู่ด้วยดีตามธรรมนั้น

การที่มนุษย์จัดวางวินัยได้ จึงเป็นความสามารถพิเศษอย่างหนึ่ง

ในหมู่มนุษย์ที่พัฒนาแล้ว การปฏิบัติตามวินัยก็คือการเอาประโยชน์จากธรรมมาใช้ได้นั่นเอง เมื่อเราปฏิบัติตามวินัยได้อย่างดี บนพื้นฐานแห่งธรรมแล้ว ก็จะทำให้สังคมมนุษย์เป็นไปด้วยดี หลักการนี้จึงแสดงถึงความหมายหลายอย่างในความสัมพันธ์ระหว่างธรรมกับวินัย เช่น

๑. วินัยที่ถูกต้อง จะต้องตั้งอยู่บนฐานของความจริงใน
 ธรรมชาติ ถ้ามีเจตนาที่วินัย(ระบบการจัดตั้งในสังคมมนุษย์)
 ก็จะไม่จริงจัง ไม่ได้ผล ไม่มั่นคง

๒. วินัยต้องมีความมุ่งหมายเพื่อธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง
 เช่น ความชอบธรรม ความเป็นธรรม ความดีงามของสังคม

ถ้าคนที่บัญญัติจัดวางสิ่งที่เรียกว่าวินัย เช่น กฎหมาย
 เป็นต้นในสังคมมนุษย์ มีเจตนาไม่ดี มีน้ำใจไม่เป็นธรรม เช่น
 เห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตัว เป็นต้น ก็อาจจะจัดวางกฎหมาย
 ที่ไม่ชอบธรรม ไม่สอดคล้องกับธรรม คือ ไม่เป็นไปตามและ
 ไม่เป็นไปเพื่อความดีงามที่เป็นหลักความจริง หรือมีความรู้
 เข้าใจไม่เพียงพอ ขาดปัญญา รู้ไม่เท่าถึงหลักความจริงคือตัว
 ธรรมในธรรมชาติ การวางกฎหมายหรือบัญญัติวินัยนั้นก็
 บกพร่อง แล้วผลที่ต้องการก็จะไม่เกิด เช่นในสภาผู้แทนราษฎร
 เราต้องการออกกฎหมาย เราก็ต้องเข้าถึงความจริงก่อน ต้อง
 รู้หลักการ เข้าใจชัดว่าความถูกต้องความดีงามเป็นอย่างไร
 อะไรเป็นความมุ่งหมายของการออกกฎหมายนั้น ปัจจัยต่างๆ
 ที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นเป็นอย่างไร แล้วก็มีเจตนาดีมีใจเป็นธรรม
 ถ้ามีเจตนาจะเอาผลประโยชน์ส่วนตนขึ้นมา กฎหมายก็ยังไม่
 เป็นธรรม คือไม่สอดคล้องกับธรรม เสียความสัมพันธ์
 ระหว่างวินัยกับธรรม วินัยคือการตรากฎหมายก็ไม่สัมฤทธิ์ผล

เพราะฉะนั้น การบัญญัติวินัย คือการจัดตั้งรูปแบบวางระบบระเบียบต่างๆ ของสังคม เช่นออกกฎหมาย จึงมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๒ อย่าง คือ

๑. มีปัญญา คือเข้าถึงตัวธรรม รู้ความจริงในเรื่องนั้นๆ รู้ความถูกต้องดีงามที่พึงต้องการ
๒. เจตนาดี คือเจตนาบริสุทธ์ถูกต้องดีงาม มุ่งผลที่สอดคล้องตามธรรมที่รู้นั้น

วินัยกับศีล

อนึ่ง ควรจะเข้าใจคำศัพท์ที่มีความหมายใกล้เคียงกันในเรื่องวินัย

วินัย มีคำที่ใช้คู่กันคำหนึ่งคือ ศีล ซึ่งในภาษาไทยปัจจุบันเรานำไปใช้ในความหมายแคบๆ และบางทีก็แตกต่างกันไกลกับคำว่าวินัย แต่ที่จริงศีลและวินัยเป็นคำที่คู่เคียงกันอย่างยิ่ง

ดังได้กล่าวแล้วว่า วินัยเป็นบัญญัติของมนุษย์ เป็นการจัดตั้งตามสมมติได้แก่การจัดระเบียบความเป็นอยู่และการจัดระบบสังคม ซึ่งแยกเป็นความหมาย ๓ อย่างคือ

๑. การจัดระเบียบระบบ ก็เรียกว่าวินัย
๒. ตัวระเบียบระบบ หรือตัวกฎนั้น ก็เรียกว่าวินัย

๓. การฝึกคนให้ตั้งอยู่ในระบบระเบียบ ก็เรียกว่าวินัย เมื่อคนปฏิบัติตามวินัย จนเกิดเป็นคุณสมบัติของเขา ขึ้นมา คุณสมบัติที่เกิดขึ้นในตัวบุคคลนั้นเรียกว่า ศีล

ฉะนั้น ผู้มีศีล คือผู้ที่ตั้งอยู่ในวินัย การตั้งอยู่ในวินัย หรือที่ชอบเรียกในปัจจุบันว่า ความมีวินัยนี้ เรียกว่า ศีล เวลา นี้เราใช้คำว่าศีลในความหมายแคบมาก ก็เลยต้องใช้คำว่า ความมีวินัย ที่จริงความมีวินัยนั้นแหละ คือความหมายของ คำว่าศีล

วินัยเป็นเรื่องข้างนอก เมื่อใดมันเกิดเป็นคุณสมบัติของคน คือการตั้งอยู่ในวินัยกลายเป็นความประพฤติตามปกติของเขา ก็เรียกว่า ศีล แล้วต่อมาก็ใช้ปนกันไป ที่จริงศีลเป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษาหรือการฝึกฝนพัฒนามนุษย์ ได้แก่การฝึกในระดับวินัย วินัยเป็นเครื่องฝึก ส่วนการปฏิบัติตนในการฝึกตามวินัยนั้นเป็นศีล ศีลเป็นเรื่องของตัวคน เป็นการพัฒนาตัวของคน เป็นคุณสมบัติของคน

วินัยเป็นคำกว้าง ใช้เป็นคำเอกพจน์อย่างเดียว หมายถึง ประมวลกฎเกณฑ์หรือประมวลบทบัญญัติ คือระเบียบทั้งหมด แต่เมื่อแยกเป็นข้อๆ แต่ละข้อ เรียกว่า สิกขาบท แปลว่า ข้อศึกษา หรือข้อฝึกหัด วินัยเป็นเรื่องของการฝึกมนุษย์ เพราะฉะนั้น บทบัญญัติแต่ละข้อที่จัดวางขึ้นมาจึงถือเป็นข้อฝึกคนทั้งนั้น

และจึงเรียกว่าสิกขาบท

ศีล ๕ เป็นศัพทชาวบ้าน ศัพท์ทางพระแท้ๆ เรียกว่า สิกขาบท ๕ เพราะเป็นข้อฝึกหัด ๕ ข้อ

ในระบบการฝึกคน ที่เรียกว่าการศึกษา ท่านจัดเป็น ๓ ด้าน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา การฝึกในระดับต้นๆ เมื่อเรียกรวมๆ ก็เรียกว่าศีล การฝึกศีลคือฝึกให้มีศีลนั้นก็ทำด้วยวินัยนั่นเอง ฉะนั้นวินัยจึงเป็นเครื่องฝึกคนให้มีศีล ที่พูดกันว่าฝึกให้มีวินัย นั้นที่ถูกแท้ต้องพูดว่าฝึกให้มีศีลหรือฝึกด้วยวินัยให้มีศีล

ตอนนี้เอาเท่านี้ก่อน ถ้าอธิบายหลายศัพท์จะยิ่งยุ่ง

สรุปว่า การฝึกคนให้มีวินัย คือการฝึกคนให้มีศีลนั่นเอง การฝึกในขั้นนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับพฤติกรรม ซึ่งในระบบการศึกษาจะต้องโยงกันหมดกับการศึกษาส่วนอื่นทุกด้าน คือ ต้องโยงไปถึงสมาธิ ปัญญาด้วย จึงจะได้ผลจริง

วินัยเป็นการจัดสรรโอกาส

วินัยนี้มักจะเข้าใจกันในความหมายเชิงลบ คือไปเข้าใจเป็นเครื่องบังคับควบคุม ซึ่งยังไม่ถูกต้อง เรียกว่าเป็นความหมายสำหรับคนที่ยังไม่ได้พัฒนา

ความหมายที่ต้องการของวินัยเป็นความหมายเชิงบวก

กล่าวคือวินัยเป็นการจัดสรรโอกาส ทำให้ชีวิตและสังคมมีระบบระเบียบ และมีโอกาสเกิดขึ้น ทำให้ทำอะไรๆ ได้คล่องดำเนินชีวิตได้สะดวก ดำเนินกิจการได้สะดวก ถ้าชีวิตและสังคมไม่มีระเบียบ ไม่เป็นระบบ ก็จะสูญเสียโอกาส ในการที่จะดำเนินชีวิตและทำกิจการของสังคมให้เป็นไปด้วยดี ตลอดจนทำให้การพัฒนาได้ผลดี

ทำไมจึงต้องจัดระเบียบ ทำไมจึงต้องมีวินัย

ถ้าชีวิตวุ่นวาย การเป็นอยู่ของมนุษย์สับสนหะระเบียบไม่ได้ โอกาสในการดำเนินชีวิตก็จะหายไป เช่นในที่ประชุมนี้ ถ้าเราไม่มีระเบียบเลย โต๊ะเก้าอี้ก็วางเกะกะทั่วไป คนก็เดินกันไปเดินกันมา อารมณ์ภาพพุดนี้ก็ฟังกันไม่รู้เรื่อง สับสน แม้แต่เมื่ออยู่ในบ้านของเรา ถ้าสิ่งของตั้งวางไม่เป็นระเบียบ กระจัดกระจายอยู่ตรงโน้นตรงนี้ แม้แต่จะเดินก็ยาก เดินไปก็เตะโน่น ชนนี่ กว่าที่จะถึงประตูก็เสียเวลาดังหลายนาที แต่พอเราจัดของให้เป็นระเบียบ ตกลงกันว่าตรงนี้เป็นทางเดินก็เว้นไว้เป็นช่องว่างเราเดินพรวดเดียวก็ถึงประตูทำให้สะดวกรวดเร็ว

กิจการต่างๆ ต้องมีระเบียบหรือต้องอาศัยวินัยมาจัดสรรโอกาสทั้งนั้น ที่เห็นได้ง่ายๆ เช่น เมื่อแพทย์จะผ่าตัด ศัลยแพทย์จะต้องการวินัยมาก จะต้องจัดระเบียบเครื่องมือที่ใช้ตามลำดับการทำงานอย่างเคร่งครัดทีเดียว ต้องตกลงกัน

ไว้ก่อนว่า ขั้นตอนใดจะใช้เครื่องมือไหน และส่งเครื่องมือให้ถูกต้อง คนนี้ยืนตรงนี้ จังหวะนี้ ถึงเวลาไหนส่งเครื่องมืออันไหน เพราะอยู่ในช่วงของความเป็นความตาย พยาบาลที่จัดเตรียมเครื่องมือ ต้องพร้อมและต้องจัดให้ถูกต้องทุกอย่าง ผิดนิดไม่ได้ เพราะงานนั้นต้องเป็นไปตามเวลาที่จำกัด ฉะนั้น ในกิจการที่ยังมีความสำคัญ มีความซับซ้อน มีความเป็นความตายเข้ามาเกี่ยวข้อง วินัยจะยังต้องมีความเคร่งครัด แม่นยำมากยิ่งขึ้น

ในสังคมกว้างออกไป ถ้าชีวิตคนไม่ปลอดภัย สังคมไม่มีความเป็นระเบียบ มีโจร มีขโมย มีการทำร้ายกัน เราจะไปไหนเวลาไหน ก็ไม่สะดวก เพราะกลัวว่าถ้าไปเวลานี้ หรือผ่านสถานที่จุดนั้นแล้ว อาจจะถูกทำร้ายได้ เมื่อคนไม่กล้าเดินทาง มีความหวาดระแวง กิจการงานของสังคมและการดำเนินชีวิตของบุคคลก็หมดความคล่องตัว ทำให้ขัดข้องไปหมด

โดยวินัยนี้ วินัยจึงช่วยจัดทำให้เกิดระบบระเบียบในชีวิต และสังคมขึ้น ทำให้เกิดความคล่องตัว จะทำอะไรต่ออะไร ก็ได้ผล ฉะนั้น การจัดวางวินัยจะต้องคำนึงถึงความมุ่งหมายนี้อยู่เสมอ เช่นต้องตรวจสอบว่า การจัดวางวินัยของเรามีความมุ่งหมายชัดเจนหรือไม่ ที่จะช่วยให้ชีวิตและกิจการงานเป็นไปได้อย่างดี เกิดมีโอกาส และทำให้มั่นใจว่า เมื่อเราจัด

ระบบระเบียบเรียบร้อยดีแล้ว โอกาสในการพัฒนาชีวิตจะเกิดขึ้น ความเป็นอยู่และกิจการต่างๆ จะเป็นไปด้วยความคล่องตัว นำไปสู่จุดหมายดังที่ต้องการ

ในการพัฒนามนุษย์ระยะยาว ถ้าไม่มีวินัยเป็นฐาน ก็จะทำให้เกิดความขัดข้องวุ่นวายสับสน ฉะนั้นเราจึงจัดวางวินัยเพื่อความมุ่งหมายระยะยาวในการพัฒนามนุษย์ด้วย และด้วยเหตุนี้วินัยจึงเป็นเรื่องสำคัญในสังคมประชาธิปไตย เพราะประชาธิปไตยต้องการโอกาสเหล่านี้ ในการที่จะให้มนุษย์มาสื่อมาแสดงออก เพื่อนำเอาศักยภาพของตัวเอง ออกมาร่วมในการสร้างสรรค์สังคมอย่างได้ผล

สรุปว่า วินัยมีความหมายเชิงบวก คือ เป็นการจัดสรรโอกาสให้ชีวิตและสังคมดำเนินไปโดยสะดวก คล่องตัว ได้ผล มีประสิทธิภาพ และเป็นโอกาสแก่การพัฒนามนุษย์ด้วย

ความสำคัญของวินัย อยู่ที่การฝึกคนให้มีศีล ศีลนั้นมีความสำคัญมาก เมื่อคนตั้งอยู่ในวินัยอย่างที่เราเรียกกันว่าเป็นคนมีวินัยแล้ว พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งในสิ่งที่เรียกว่า แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดังาม ซึ่งมี ๗ ประการด้วยกัน ความมีวินัยหรือศีลนี้เป็นรุ่งอรุณของการศึกษา หรือแสงเงินแสงทองนั้นอย่างหนึ่ง

พระพุทธเจ้าตรัสว่า เมื่อพระอาทิตย์จะอุทัย ย่อมมีแสง

เงินแสงทองขึ้นมาก่อน ฉันใด ชีวิตที่ดีงามจะเกิดขึ้น โดยมีความถึงพร้อมด้วยศีลหรือความมีวินัยนี้เป็นสิ่งบ่งบอกเบื้องต้น แรกด้วย ฉันนั้น ถ้าคนตั้งอยู่ในวินัยมีศีลแล้ว ก็มั่นใจได้ว่าชีวิตที่ดีงามจะเกิดขึ้น เท่ากับว่าพระพุทธเจ้าตรัสให้คำรับรองไว้ว่าศีลหรือความมีวินัยเป็นรุ่งอรุณของการศึกษา เป็นสัญญาณว่ามนุษย์จะมีการพัฒนาและมีชีวิตที่ดีงามต่อไป

วิธีเสริมสร้างวินัย

- สร้างวินัยด้วยการทำให้เป็นพฤติกรรมเคยชิน

วิธีฝึกวินัยที่ดีที่สุดอาศัยธรรมชาติของมนุษย์ คือใช้ธรรมชาติของมนุษย์มาเป็นเครื่องช่วย คือทำให้เป็นไปตามธรรมชาติ หรือสอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์นั่นเอง หมายความว่ามนุษย์ที่ดำเนินชีวิตโดยทั่วไปนี้อยู่กันด้วยความเคยชิน ที่เราเป็นอยู่กันทุกวันนี้ เมื่อพบเห็นอะไรแล้วจะปฏิบัติการอะไรอย่างไร เราทำไปตามความเคยชินกันเป็นส่วนใหญ่

ความเคยชินเกิดจากอะไร ก็เกิดตามธรรมชาติของธรรมชาติหรือตามธรรม คือความเป็นไปตามเหตุปัจจัยในการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั่นเอง มนุษย์ทำพฤติกรรมอะไรอย่างไร พอทำไปแล้วครั้งสองครั้งก็เริ่มมีแนวโน้มที่จะชิน

อย่างนั้น และก็จะทำอย่างนั้นซ้ำไปซ้ำมาๆ จนชิน พอชินแล้วก็ยึดมั่นแล้วก็เกิดความพึงพอใจในพฤติกรรมที่เคยชินนั้น พอชินแล้วก็เปลี่ยนแปลงแก้ไขยาก ยิ่งยึดมั่นแล้วก็ยิ่งถอนยาก และปุณฺชนก็จะมีเหตุผลมาปกป้องตนเองเสียด้วย ทำให้ไม่ยอมเปลี่ยน ฉะนั้นจะต้องยึดแบบนี้ ใครจะมาบอกให้ทำอย่างอื่นไม่เอา ฉะนั้นเราจึงต้องถือโอกาสใช้ความเคยชินของมนุษย์ให้เป็นประโยชน์แก่ตัวเขา

เราต้องยอมรับว่ามนุษย์ทั้งหลายส่วนใหญ่อยู่ด้วยความเคยชิน จริงอยู่มนุษย์นั้นเป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและฝึกได้ แต่เราก็ต้องยอมรับด้วยว่าการที่จะฝึกคนนี้ต้องใช้ความสามารถและต้องมีระบบในการฝึกซึ่งต้องสอดคล้องกับธรรมชาติ บางทีก็เหน็ดเหนื่อยพอสมควร ถ้าเขาลงเคยชินอย่างไรแล้วก็แก้ยาก เรายอมรับความจริงนี้เสียก่อน เมื่อเรายอมรับความเคยชินเป็นสำคัญแล้ว เราก็ใช้ความเคยชินเป็นการฝึกขั้นแรก คือฝึกให้เป็นพฤติกรรมเคยชิน โดยถือว่าต้องสร้างวินัยให้เป็นพฤติกรรมเคยชิน

วิธีที่ ๑ นั่นก็คือ เมื่อเขาเริ่มต้นชีวิตเข้าสู่สังคม เข้าสู่ชีวิตใหม่ เข้าสู่หมู่ใหม่ เราก็ถือโอกาสตอนนั้น โดยรู้ทันความจริงว่าคนเราเมื่อมีชีวิตอยู่เขาต้องมีการเคลื่อนไหว เขาจะมีการเคลื่อนไหวคือมีพฤติกรรมนั้น ในเวลาที่เจอประสบการณ์ หรือมี

สถานการณ์เกิดขึ้น ซึ่งเขาจะต้องมีปฏิกิริยาตอบสนองอย่างใดอย่างหนึ่ง คือเขาจะต้องทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เคลื่อนไหวอย่างใดอย่างหนึ่ง มีพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง และเมื่อเขาทำอย่างใดอย่างหนึ่งลงไปแล้ว เมื่อเขาเจอสถานการณ์อย่างนั้นอีก เขาก็มีแนวโน้มที่จะทำพฤติกรรมอย่างนั้นซ้ำอีก พอทำอย่างนั้นหลายครั้งเข้า แล้วเขาก็จะชิน และพฤติกรรมอย่างนั้นก็กลายเป็นพฤติกรรมเคยชินของเขา

ก่อนที่จะเกิดเป็นพฤติกรรมเคยชินนั้น ถ้าพฤติกรรมที่เขาทำครั้งแรกเป็นพฤติกรรมที่ไม่ดี ก็เท่ากับว่าเราเสียเปรียบ หรือเริ่มเสียโอกาสแล้ว แล้วก็มีความหวังว่าพฤติกรรมนั้นจะกลายเป็นพฤติกรรมเคยชินของเขาต่อไป ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ ทีนี้พอเคยชินแล้ว คราวนี้เราก็ลำบาก แก้ไขยาก เขาก็จะมีพฤติกรรมเคยชินอย่างนั้นติดตัวไป ฉะนั้น เพื่อชองให้เกิดพฤติกรรมที่ดีไว้มาก่อน และกันพฤติกรรมที่ไม่ดีไม่ให้เกิดขึ้น เรารีบเอาพฤติกรรมที่ดีที่เราเรียกว่าวินัย คือพฤติกรรมเคยชินที่ดีเข้าไปให้เสียก่อน พอพฤติกรรมที่ดีเข้าไปเป็นตัวเลือกที่ ๑ และเขาจับเอาพฤติกรรมนั้นได้แล้ว ก็มีแนวโน้มว่าพอเจอสถานการณ์อย่างนั้นครั้งที่ ๒ เขาก็จะทำอย่างนั้น พอ ๓ - ๔ ครั้ง คราวนี้ลงตัวแล้วกลายเป็นพฤติกรรมเคยชินที่ดี คราวนี้ก็สบายแล้ว ฉะนั้นจึงควรใช้วิธีพื้นฐานในการสร้าง

วินัยซึ่งไม่ต้องลงทุนลงแรงอะไรมากนัก ถ้าเราไม่ทำเราก็ต้องเสียโอกาส ถึงอย่างไรมันก็ต้องเคยชินไปทางใดทางหนึ่งอยู่แล้ว เราก็จึงให้ชินไปในทางที่ดีเสียเลย ฉะนั้นจึงเอาพฤติกรรมเคยชินมาเป็นพื้นฐาน เป็นวิธีการเบื้องต้นในการสร้างวินัย โดยการทำให้เกิดพฤติกรรมเคยชินที่ดี

หลักการนี้ใช้ได้ดีกับเด็กๆ เพราะเขาเพิ่งเข้ามาสู่โลก ยังไม่มีพฤติกรรมเคยชินอะไรทั้งนั้น เราก็เริ่มให้อันที่ดีเข้าไปเสียก่อนเลย ฉะนั้นตัวแบบจึงมาจากพ่อแม่ ถ้าพ่อแม่มีวินัยดี ก็มีหวังว่าลูกจะมีวินัยดีด้วย เมื่อมีคนมาเข้าสู่ชุมชนใหม่ มาโรงเรียนใหม่ ถ้าคนที่อยู่ก่อนประพฤติกันอย่างไร คนที่มาใหม่ก็พลอยตามไป ในเวลาที่มีสถานการณ์อย่างนี้ๆ คนทำงานเก่า หรือหัวหน้าเคยทำกันอย่างไร คนที่มาเข้างานใหม่ก็จะทำตามอย่างนั้น แล้วเขาก็จะเคยชินต่อไปเขาก็จะทำอย่างนั้นมีพฤติกรรมอย่างนั้น โดยไม่ต้องคิดไม่ต้องรู้ตัว เพราะฉะนั้นถ้าหัวหน้างานเป็นคนมีปัญญา มีสติสัมปชัญญะดี ก็รับนำทางพฤติกรรมที่พึงประสงค์ในตอนแรกให้ดี พอได้ทำอย่างใดแล้วคนใหม่นั้นก็จะติด เกิดเป็นพฤติกรรมที่เคยชิน เป็นวินัยก็สลายไปเลย แต่ถ้าตอนแรกไม่ใช้โอกาส มัวปล่อยให้มีพฤติกรรมเคยชินอย่างอื่นไปแล้ว คราวนี้ก็จะแก้ไขได้ยาก ต้องยุ่งยากลำบากใจเรื่อยไป

- ใช้วินัยที่ลงตัวแล้วคือวัฒนธรรมมาช่วย

วัฒนธรรมก็มาช่วยในเรื่องนี้ เพราะวัฒนธรรมเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่สร้างวินัยแบบพฤติกรรมเคยชิน เช่นพ่อแม่พาเด็กไปในสถานที่ที่ต้องให้บริการแก่คนจำนวนมาก พ่อแม่ไปเข้าแถวรอคิว เด็กก็ไปเข้าแถวด้วย พอเจอครั้งแรกเขาก็เข้าแถว ต่อไปครั้งที่ ๒ เด็กก็เข้าแถว ต่อไปครั้งที่ ๓ ก็เข้าแถว จากนั้นเด็กก็เข้าแถวรอคิวเอง โดยไม่ต้องตั้งใจฝึก ไม่ต้องไปสอนให้ปากเปียกปากแฉะ วัฒนธรรมเข้าแถวก็มีมาเองจากการถ่ายทอดตามความเคยชิน นี่คือนวินัยที่กลายเป็นวิถีชีวิต

ถ้าในหมู่คณะของเราปฏิบัติอะไรให้วินัยลงตัวเป็นวัฒนธรรมไปแล้ว คนที่เข้ามาสู่วัฒนธรรมนั้น สุ่มชนนั้นใหม่ ก็จะเป็นไปอย่างนั้นเอง เพราะฉะนั้นสำหรับพฤติกรรมเคยชินโดยวิธีของวัฒนธรรมนี้ ในสังคมที่เขาสร้างสรรค์ถ่ายทอดเรื่องระเบียบวินัยมาก่อน เขาก็ได้เปรียบ เพราะว่าคนรุ่นหลังเข้าสู่วินัยโดยติดพฤติกรรมเคยชินไปเอง แต่ถ้าเรายังไม่มีวัฒนธรรมอย่างนั้น เราก็ต้องอาศัยมีผู้นำที่รู้หลักการอันนี้แล้วนำไปใช้ อย่งไรก็ตาม อันนี้เป็นวิธีพื้นฐานเท่านั้น ต้องพูดถึงวิธีอื่นต่อไป

- สร้างวินัยให้ได้ผลด้วยระบบสัมพันธ์ขององค์กรวม

การฝึกวินัย(คือฝึกให้เป็นศีล)นั้น จะได้ผลดีต้องอาศัย

ระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมาบูรณาการกันด้วย คือเป็นระบบองค์รวมที่องค์รวมจะต้องประสานกัน หมายความว่าในการฝึกฝนพัฒนามนุษย์หรือการศึกษานี้จะต้องให้องค์ประกอบ ๓ ส่วน คือด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญาประสานไปด้วยกัน ทำให้เกิดองค์รวมที่สมบูรณ์ แล้วสิ่งที่ฝึกนั้นก็จะเป็นชีวิตจริงของเขา ฉะนั้นเวลาเราฝึกทำอะไรอย่างหนึ่งจึงต้องดูทั้งสามด้าน คือ

๑. ด้านพฤติกรรม ถ้าเขามีพฤติกรรมที่ดีด้วยความเคยชินก็ดีแล้ว

๒. ด้านจิตใจ ถ้าเขามีความพึงพอใจ หรือมีความสุขในการทำพฤติกรรมนั้น พฤติกรรมนั้นจะมั่นคงยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้นทางด้านจิตใจ จะต้องคอยดูว่าทำอะไรจะ让他ตั้งอยู่ในวินัยด้วยความสุข มีความพึงพอใจ

๓. ด้านปัญญา ถ้าเขามีความรู้เข้าใจเหตุผล มองเห็นคุณค่า มองเห็นประโยชน์ของการกระทำหรือพฤติกรรมนั้น ความรู้ความเข้าใจนั้นก็มาหนุนองค์ประกอบฝ่ายจิตใจ ทำให้เขายังมีความพึงพอใจและความสุขในการปฏิบัติตามพฤติกรรมนั้นยิ่งขึ้นไปอีก

ทั้งด้านปัญญาคือความรู้ความเข้าใจนั้น และด้านจิตใจคือความสุขความพอใจ ต่างก็มาหนุนให้พฤติกรรมดีงาม

นั่นยิ่งหนักแน่นมั่นคงลงตัว

ฉะนั้นองค์ประกอบสามส่วนนี้จึงเสริมซึ่งกันและกัน พฤติกรรม สภาพจิตใจ และปัญญา สามอย่างนี้จะต้องพัฒนาด้วยกัน ถ้าทำไปทีอย่างใดอย่างหนึ่ง อาจจะกลายเป็นการบังคับ ถ้าการบังคับเกิดขึ้น จิตใจของคนไม่มีความสุข พอจิตใจของคนไม่มีความสุข เขาจะทำด้วยความจำใจ และพร้อมที่จะละเมิด แล้วต่อไปก็อาจจะเกิดปัญหา ที่นี้ถ้าไม่ทำด้วยปัญญา ต่อไปเขาเรียนรู้ไปทางอื่น เขาไม่เห็นเหตุผลในเรื่องนี้ เขาก็สงสัย ทำให้เขาเกิดความลังเลที่จะทำ ฉะนั้นต้องให้ได้ทั้ง ๓ ส่วนนี้คือต้องมีทั้ง ศีล สมาธิ ปัญญา จะต้องฝึกวินัยให้ได้องค์ประกอบสัมพันธ์กันพร้อมทั้ง ๓ ด้านนี้

- สร้างวินัยโดยใช้ปัจจัยอื่นช่วยเสริม

วินัยจะทำให้เกิดความสุข และประเพณีปฏิบัติด้วยความพึงพอใจ โดยใช้ปัจจัยอย่างอื่นมาช่วยอีกก็ได้ เช่นมีกัลยาณมิตร ขอยกตัวอย่างว่า ถ้าครูอาจารย์น่ารัก ทำให้เด็กมีความอบอุ่นสบายใจ เด็กก็อยากจะเชื่อฟัง ครูอาจารย์ที่เขา รัก เคารพ และศรัทธานั้น พอพูดอะไรลูกศิษย์ก็อยากทำอยู่แล้ว และเขาก็มีความสุขที่จะทำตามด้วย วินัยก็เกิดได้ง่าย เพราะฉะนั้น ศรัทธา และความรัก จึงเป็นปัจจัยสำคัญ ศรัทธาและความรักนี้พ่วงอยู่กับความมีกัลยาณมิตร แต่อันนี้

ที่จริงเป็นองค์ประกอบที่จะมาเสริม เอามาพูดแทรกเสียก่อน เพื่อยกตัวอย่างให้เห็น

ความเป็นกัลยาณมิตร เป็นตัวเสริมในการสร้างวินัย จากพฤติกรรมที่เคยชินได้โดยทำหน้าที่หนุนองค์ประกอบทั้ง ๓ ด้าน คือ

- เป็นต้นแบบที่ดีของพฤติกรรม (ศีล)
- มีความรัก ทำให้เกิดความอบอุ่น มีความเป็นกันเอง พร้อมทั้งศรัทธาและความสุข (จิตใจ)
- กัลยาณมิตร รู้เหตุรู้ผล สามารถบอกได้ว่าทำอย่างนั้นแล้วมีผลอย่างไร ทำให้เด็กเข้าใจเหตุผลและเห็นคุณค่าในสิ่งที่ทำ (ปัญญา)
- สร้างวินัยด้วยแรงหนุนของสภาพจิตใจ

อีกวิธีหนึ่งซึ่งเอาปัจจัยด้านจิตใจมานำ คือการตั้งเป็นอุดมคติในจิตใจ ทำให้ใจมีความฝักใฝ่มุ่งมั่นอย่างแรง เช่น ชาติหนึ่งตั้งเป้าหมายใฝ่ฝันว่า ชาติเราจะต้องยิ่งใหญ่ มีชื่อเสียงปรากฏไปทั่วโลกว่าเป็นชาติที่มีวินัย เพื่อให้ชาติของเรายิ่งใหญ่ ขอให้คนของเราปฏิบัติอย่างนี้ๆ ด้วยความที่มีเป้าหมายอย่างแรง เป็นอุดมคติ ใฝ่ตั้งใจจริงอย่างนี้ ก็ทำให้คนปฏิบัติตามวินัยได้ แต่วินัยแบบนี้อาจจะทำให้เลยเถิด เช่น ใช้กิเลสรุนแรง ทำให้คนมีความภูมิใจว่า แหม หมู่คณะของ

เรานี้อยอดเลยการใช้วิธีการนี้มักทำให้เกิดความคิดเปรียบเทียบ และมักจะนำมาปลูกใจกันว่า หมู่คณะของเรารักษาวินัย มีวินัยดี เห็นไหม เทียบกับโรงเรียนอื่นโน้น โรงเรียนของเรามีชื่อเสียง ใครๆ ก็นิยม ไปไหนก็มีเกียรติ เราก็ภาคภูมิใจตัวเองว่า โรงเรียนของเราเป็นโรงเรียนที่มีชื่อเสียง มีเกียรติ มีวินัย ถ้าใช้วิธีเราอย่างนี้ ท่านเรียกว่าเร้ามานะ

มานะในระดับต้นๆ นี่เป็นความภูมิใจ แต่ถ้าแรงไปจะกลายเป็นดูถูกดูหมิ่นคนอื่น ตลอดจนเป็นการแข่งขันแย่งชิงความเป็นใหญ่ มุ่งความเด่นความดัง ซึ่งมีภัยอันตรายอยู่ด้วย เพราะฉะนั้น ถ้าจะใช้มัน ก็ใช้ได้แต่ในขั้นต้น แล้วต้องปรับเปลี่ยนไปใช้ปัจจัยตัวอื่นที่เป็นฝ่ายดี ถ้าใช้มานะตลอดไป จะก่อให้เกิดปัญหาในระหว่างมนุษย์ คือรักษากลุ่มของตัวเองได้ แต่ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งกับกลุ่มอื่น แล้วทำให้เกิดสภาพจิตไม่ดี คือการดูถูกดูแคลน ความทะนงตัวหยิ่งลำพอง ตลอดจนการคิดกำจัดคนอื่นต่อไปอีก ไม่ประกอบด้วยปัญญาที่แท้จริง บางสังคม บางประเทศ บางกลุ่มก็รักษาวินัยด้วยมานะนี้ แม้แต่ทำคุณความดีอื่นๆ ก็ด้วยมานะนี้ เป็นการทำตนให้อยู่ในระบบการแข่งขันไปในตัว อย่างน้อยก็ต้องอาศัยความรู้ลึกภูมิใจเข้าช่วย และเมื่อภูมิใจในกรณีอย่างนี้แล้วก็มักจะต้องพอง วิธีนี้ทางธรรมจึงไม่สนับสนุน ถ้า

จะทำให้ต้องระวัง โดยรีบสร้างปัจจัยที่ดีมาสืบทอดต่อไปอย่าง
ที่กล่าวแล้ว

- สร้างวินัยโดยใช้กฎเกณฑ์บังคับ

อีกวิธีหนึ่งคือการสร้างวินัยโดยใช้กฎหมายหรือกฎเกณฑ์
บังคับควบคุม โดยมีการลงโทษ วิธีนี้ก็สร้างวินัยได้แต่เป็นวิธี
ที่ไม่ดีและไม่ถูกต้อง ไม่เข้ากับหลักการของธรรม เป็นวิธีการ
ที่ไม่ถูกธรรม คือไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ
มนุษย์จะมายึดเยียดเอาศีลใส่ให้แก่กันไม่ได้ ศีลเกิดจากการ
ฝึกให้มีขึ้นในตัวคน ฉะนั้น การกดหรือบีบบังคับนี้ ถ้าอำนาจ
ยังอยู่ก็อยู่ได้ แต่พออำนาจที่กดบีบหมดไปเมื่อไร คนก็จะ
ละเมิดวินัย คราวนี้ยังปั่นป่วนเสียหายหมด ฉะนั้น ในสังคมที่
อยู่ได้ด้วยกฎข้อบังคับ แล้วใช้อำนาจบีบบังคับกัน ถึงแม้จะมี
วินัยอยู่ได้ แต่เมื่อไรอำนาจที่กดบีบนั่นหายไป สังคมนั้นก็ปั่น
ป่วนอีก ไม่ได้ผลอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม การใช้กฎเกณฑ์ข้อบังคับนี้ บางครั้งได้
ผลในเมื่อกฎเกณฑ์นั้นไม่บีบบังคับรุนแรงเกินไป และมีช่วง
เวลายาวพอที่จะให้คนผ่านเข้าสู่ความเคยชินจนเขาไม่รู้ตัว
พอกลายเป็นความเคยชินไปแล้ว ก็เข้าสู่กฎธรรมชาติตามวิธีแรก
คือเป็นวินัยพื้นฐานที่เกิดขึ้นโดยการสร้างพฤติกรรมเคยชิน
มันกลายเป็นเรื่องของความเคยชินตามธรรมชาติที่มารับทอด

จากการใช้อำนาจบีบบังคับ อันนั้นต่างหากที่ได้ผล

การใช้กฎหมายหรือกฎเกณฑ์ข้อบังคับมาฝึกวินัยให้คนมีศีลนี้ มีวิธีที่จะทำให้ได้ผลได้ โดยต้องไม่ให้อยู่แค่เป็นการใช้อำนาจกดบีบบังคับและลงโทษ แต่ต้องให้จิตใจของคนเกิดความรู้สึกสำนึกว่าเป็นการฝึก โดยให้เขารู้เข้าใจมองเห็นเหตุผลและประโยชน์ของการปฏิบัติตามกฎข้อบังคับนั้นๆ ความรู้ความเข้าใจและจิตสำนึกในการฝึกนี้จะทำให้เขาเกิดมีความพึงพอใจหรือความเต็มใจขึ้นมาในระดับหนึ่งที่จะทำตาม และก็ทำให้ได้ผล ซึ่งก็คือทำให้เข้าสู่ระบบการศึกษาที่แท้จริง โดยมีองค์ประกอบสามส่วน คือพฤติกรรม สภาพจิตใจ และปัญญา เข้ามาประสานกัน

วินัยในฐานะเป็นองค์ประกอบของประชาธิปไตย

การฝึกวินัยนี้ มีความหมายอีกอย่างหนึ่งด้วย คือเราถือว่า วินัยเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของประชาธิปไตย ถ้าไม่มีวินัย ประชาธิปไตยก็ตั้งอยู่ยาก เพราะประชาธิปไตยเป็นการปกครองของประชาชน ประชาชนปกครองกันเอง ประชาชนจะปกครองกันเองได้ ประชาชนทุกคนต้องปกครองตนเองได้ คนที่ปกครองตนเองได้คือคนที่มียวินัย คนที่ไม่มีวินัยจะปกครองตนเองไม่ได้ เมื่อปกครองตนเองไม่ได้แล้วจะไป

ร่วมกันปกครองเป็นประชาธิปไตยได้อย่างไร ประชาธิปไตยก็ไปไม่รอด

สรุป ประชาธิปไตยคือการปกครองของประชาชนที่แต่ละคนปกครองตนเองได้

การที่จะทำให้คนปกครองตนเองได้ ต้องทำให้คนมีวินัย คือมีศีล หรือตั้งอยู่ในวินัย แต่สาเหตุของความขาดวินัยอย่างหนึ่งมันมาจากปัญหาเกี่ยวกับหลักการของประชาธิปไตยเสียเอง กล่าวคือมีองค์ประกอบอยู่อย่างหนึ่งที่สำคัญมากของประชาธิปไตยคือเสรีภาพ ที่นี่ ถ้าคนเข้าใจความหมายของเสรีภาพไม่ถูกต้อง เสรีภาพนั้นก็จะมาขัดแย้งกับวินัย เหมือนกับในบางสังคมที่มีปัญหาการขาดวินัยเกิดขึ้น เพราะคนไปยึดถือเสรีภาพในทางที่ผิด คือไม่เข้าใจถึงความหมายของเสรีภาพ นี้กว่า เสรีภาพ คือการทำได้ตามใจชอบ เพราะฉะนั้นการตามใจตนเองได้ ทำตามใจชอบได้ ก็คือการมีเสรีภาพ แล้วบอกว่าเสรีภาพคือองค์ประกอบของประชาธิปไตย เมื่อเข้าใจเสรีภาพอย่างนี้ วินัยก็มีไม่ได้ กลายเป็นว่า คนพวกนี้ เอาข้ออ้างจากหลักการของประชาธิปไตยมาทำลายประชาธิปไตย ฉะนั้นเมื่อคนไม่เข้าใจสาระของประชาธิปไตยก็เกิดความขัดแย้งในตัวเอง นี่คือการเข้าใจความหมายของเสรีภาพผิด

เสรีภาพนั้นไม่ใช่การทำตามใจชอบใจ เรามักจะให้ความ

หมายของเสรีภาพในแง่ที่เป็นการทำงานได้ตามปรารถนาภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย หรือกติกาของสังคมบ้าง การทำตามพอใจเท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่นบ้าง แต่นั่นยังไม่ใช่ความหมายที่เป็นสาระของประชาธิปไตย เป็นเพียงความหมายในเชิงปฏิบัติเท่านั้น

ที่จริง เสรีภาพในฐานะที่เป็นหลักการอย่างหนึ่งของประชาธิปไตย ย่อมมีความหมายที่สอดคล้องกับความมุ่งหมายของประชาธิปไตย ประชาธิปไตยนั้นเป็นระบบการปกครองอย่างหนึ่ง การปกครองทุกอย่างมีความมุ่งหมายเพื่อจัดสรรสังคมให้อยู่ดีมีสันติสุข เราเห็นว่าประชาธิปไตยเป็นระบบการปกครองที่ดีที่สุดที่จะให้บรรลุจุดหมายนี้ เราจึงตกลงกันให้มีการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยให้ประชาชนร่วมกันปกครอง โดยทุกคนมีส่วนร่วมในการปกครองนั้น และเพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการปกครอง เราจึงต้องให้ประชาชนมีเสรีภาพ เพื่อให้ประชาชนเหล่านั้นทุกคนสามารถนำเอาสติปัญญาความรู้ความสามารถของเขาออกมาร่วมสร้างสรรค์สังคม ถ้าคนไม่มีเสรีภาพ สติปัญญาความรู้ความสามารถของเขาก็ถูกปิดกั้นไม่มีโอกาสออกมาร่วมสร้างสรรค์สังคม

โดยนัยนี้ เสรีภาพที่เป็นหลักการของประชาธิปไตย

จึงมีความหมายว่าเป็นการมีสิทธิโอกาสที่จะนำเอาศักยภาพของบุคคลแต่ละคน ออกมาช่วยเป็นส่วนร่วมในการเสริมสร้างประโยชน์สุขให้แก่สังคม เสรีภาพที่แท้จริงอยู่ที่นี้ เสรีภาพที่เข้าใจผิดก็คือ การที่แต่ละคนจะเอาแต่ผลประโยชน์เข้าตัวเอง เสรีภาพกลายเป็นมีความหมายว่าฉันจะเอาอะไรก็ได้ตามที่ฉันต้องการ แต่ที่จริงนั้นเสรีภาพมีไว้เป็นองค์ประกอบของประชาธิปไตย เพื่อให้การปกครองนั้นสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่สังคมได้จริง โดยการจัดการเอื้ออำนวยโอกาสให้บุคคลแต่ละคนมาช่วยกันเสริมสร้างสังคมได้

ถ้าบุคคลไม่มีเสรีภาพ ความคิดความเห็น สติปัญญาของเขาก็ไม่มีโอกาสที่จะมามีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์สังคม แต่เมื่อเขามีเสรีภาพ สติปัญญาความคิดเห็นที่ดีของเขาก็ออกมาช่วยสร้างสรรค์สังคมที่ดั่งามขึ้นได้ ประชาธิปไตยก็สำเร็จ แต่ประชาธิปไตยที่ไม่ถูกต้อง ก็เพี้ยนไป กลายเป็นระบบแก่งแย่งผลประโยชน์ของปัจเจกชน ที่แต่ละคนก็มองเสรีภาพในความหมายว่าฉันจะเอาอะไรก็ได้ต้องเอาให้ได้ ถ้าเป็นอย่างนี้ประชาธิปไตยก็อยู่ไม่รอด

ฉะนั้นจะต้องมองความหมายของเสรีภาพใหม่ว่า เสรีภาพคือการมีสิทธิโอกาสที่จะใช้ศักยภาพของแต่ละคนในการมีส่วนร่วมที่จะสร้างสรรค์สังคม อันนี้เป็นความหมาย

ที่แท้จริง เพราะสอดคล้องกับความมุ่งหมายของประชาธิปไตยซึ่งเป็นระบบการจัดตั้งเพื่อสังคม

เรื่องความหมายของศัพท์เหล่านี้จะต้องทำความเข้าใจทั้งนั้น เพราะมีความสำคัญ และสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ถ้าเราเข้าใจพลาด การปลูกฝังคุณสมบัติต่างๆ ก็คลาดเคลื่อนหมด ฉะนั้นการจะปลูกฝังวินัยได้สำเร็จจะต้องสัมพันธ์สอดคล้องกับหลักการอื่นๆ ที่เป็นองค์ประกอบทั้งหลายของประชาธิปไตย ถ้าจะให้วินัยเป็นองค์ประกอบของประชาธิปไตย ทั้งตัวมันเองและองค์ประกอบข้ออื่นๆ ของประชาธิปไตยก็ต้องมีความหมายที่ถูกต้อง แล้วมาจับสัมพันธ์กันอย่างสอดคล้องกลมกลืน มันจึงจะประสานกันไปได้ ฉะนั้นเสรีภาพจึงเป็นคำหนึ่งที่จะต้องเข้าใจความหมายให้ถูกต้อง

เมื่อเข้าใจความหมายของเสรีภาพถูกต้องแล้ว ก็จะทำให้เห็นว่า วินัยเป็นการจัดสรรโอกาสที่จะทำให้เสรีภาพของเราอำนวยความสะดวกเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่สังคมได้อย่างแท้จริง แล้วคนก็จะมีเจตคติที่จะประพฤติตามวินัย ทำให้เกิดความเคารพกฎเกณฑ์กติกา คือเคารพวินัยนั่นเอง

ความหมายของวินัย

พัฒนาไปตามการพัฒนาของคน

กฎกติกานั้น มีขึ้นมาเพื่ออะไร กฎกติกาเป็นส่วนของสังคม มีขึ้นมาเพื่อผลประโยชน์แก่สังคม เพื่อชีวิตแต่ละชีวิตที่จะมาอยู่ร่วมกันด้วยดี โดยมีโอกาสที่จะดำเนินไปได้อย่างสะดวกคล่องตัวดังที่กล่าวแล้วตั้งแต่ต้นว่าวินัยเป็นเครื่องจัดสรรโอกาส เพราะฉะนั้น กฎเกณฑ์กติกาโดยสาระที่แท้จริงเป็นเครื่องมือจัดสรรเอื้ออำนวยโอกาสนั่นเอง และมันจึงสัมพันธ์โดยตรงกับเสรีภาพ

ฉะนั้น เมื่อเราเริ่มพัฒนาคน ความเข้าใจความหมายของวินัย กฎ เกณฑ์ กติกา ก็จะค่อย ๆ พัฒนาไปด้วย

ตอนแรก คนไม่มีความพร้อมเพราะไม่มีปัญญา ไม่มีความเข้าใจเหตุผล พอเห็นกฎเกณฑ์กติกาของสังคม ก็เห็นเป็นเรื่องบีบบังคับตน กีดกันการที่ตนจะทำอะไรตามชอบใจ ฉะนั้นสำหรับคนที่ยังไม่พัฒนา วินัยจะมีความหมายเป็นเครื่องบังคับ ตลอดจนถึงขีดขวางความพอใจของตัวเองของเขา ในขั้นนี้ปัญญาก็ไม่มีจิตใจก็ไม่พร้อม จำใจ ผืนใจ และซึ่งเคียดหรือไม่ก็ท้อแท้เป็นทุกข์ พฤติกรรมก็ขัดแย้ง

ต่อมาเมื่อเขาเริ่มพัฒนาขึ้น และมองเห็นเหตุผล วินัย

จะมีความหมายเป็นเครื่องฝึกมนุษย์ ในขั้นนี้ เรามีปัญญาพอที่จะรู้เข้าใจเหตุผลและคุณค่าของกฎเกณฑ์กติกานั้น จิตใจก็ยอมรับ และอาจจะเต็มใจ หรือถึงกับมีความสุขที่จะปฏิบัติตาม พฤติกรรมก็สอดคล้อง

ในที่สุด เมื่อมนุษย์พัฒนาดีแล้ว วินัยจะเปลี่ยนความหมายเป็นเรื่องของสิ่งหมายรู้ร่วมกัน สำหรับที่จะได้ปฏิบัติถูกต้อง ว่าจะดำเนินชีวิตกันอย่างไร จะอยู่ร่วมกันอย่างไร และจะดำเนินกิจการร่วมกันอย่างไร ซึ่งจะต้องลงตัวเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงจะเป็นไปด้วยดี และนี่คือความหมายที่แท้ของกฎเกณฑ์กติกา เหมือนอย่างพระอรหันต์ทั้งหลาย แม้จะมีกฎเกณฑ์กติกามากมาย แต่ท่านไม่รู้สึกรับเป็นเรื่องบังคับ ไม่ต้องฝืนใจ เพราะเข้าใจเหตุผลและความมุ่งหมาย ว่าที่มีกติกากันนี้ก็เพื่อประโยชน์ในการอยู่ร่วมกัน จะได้สะดวกคล่องตัว เพราะไม่อย่างนั้นแล้วก็ไม่รู้ว่าจะเอาอย่างไร แล้วก็จะขัดข้องจะวุ่นวาย

ยกตัวอย่างเช่นว่า พระอรหันต์มาอยู่ร่วมกันในวัดสัก ๒๐ ท่าน กระจายกันอยู่องค์ละกุฏิ จะมาฉันพร้อมกันเมื่อไร จะมาประชุมกันเมื่อไร ก็ต้องวางข้อตกลงเป็นกติกา เช่นตั้งกติกาว่า เวลา ๐๗.๐๐ น. ตีระฆังให้หมายรู้ว่ามาฉัน เมื่อมาแล้วเวลาจะนั่ง ตกลงกันว่านั่งเรียงลำดับอย่างนี้ ใครนั่งก่อนนั่งหน้านั่งหลัง ก็ต้องเป็นระเบียบวางไว้จึงจะเรียบร้อยสบาย นี่

แหละเรียกว่าเป็นกติกาสังคม ซึ่งแม้แต่พระอรหันต์ก็ต้องวางไว้ แต่สำหรับผู้พัฒนาแล้วอย่างนี้ กฎเกณฑ์กติกาทั้งหลาย กลายเป็นเพียงเครื่องหมายร่วมกัน เพื่อจัดสรรความเป็นอยู่ และกิจการให้เกิดมีโอกาสดำเนินไปอย่างดีงามเรียบร้อย คล่องตัว และท่านเหล่านั้นก็ยินดี เต็มใจที่จะปฏิบัติ ในขั้นนี้ ท่านผู้ปฏิบัติมีปัญญารู้เข้าใจเหตุผล ความมุ่งหมาย และคุณค่าโดยสมบูรณ์ และสามารถปรับปรุงกฎเกณฑ์กติกาให้สอดคล้องตามธรรมอยู่เสมอ จิตใจคล้อยไปตามอย่างโปร่ง โล่งผ่องใส พฤติกรรมก็สงบราบรื่น

ฉะนั้นจึงบอกว่าความหมายของวินัยเปลี่ยนไปตามการพัฒนาของมนุษย์ คนที่ยังไม่พัฒนา ไม่มีการศึกษา ก็มองวินัยเป็นเรื่องของการบังคับ พอเริ่มมีการพัฒนาก็มองว่าเป็นเครื่องฝึก เพื่อชีวิตในสังคมที่ดีงาม รับการฝึกด้วยใจยินดีเพื่อให้ชีวิตเจริญพัฒนา และสังคมมีสันติสุข พอพัฒนาดีแล้ว วินัยก็กลายเป็นเครื่องหมายร่วมกัน สำหรับการเป็นอยู่ร่วมในสังคม เพื่อให้ชีวิตและสังคมประสานสอดคล้องและเกื้อกูลกลมกลืน

ในสังคมประชาธิปไตยที่แท้ วินัยจะเป็นอย่างนี้ ถ้าเราไม่พัฒนานคน สังคมประชาธิปไตยซึ่งอยู่ได้ด้วยกฎเกณฑ์กติกา ก็จะมีเกิดความขัดแย้งกันระหว่างความหมายของเสรีภาพ

กับวินัย แล้วสังคมนั้นก็จะต้องปั่นป่วน ฉะนั้น ถ้าจะให้คนมีเสรีภาพในความหมายว่า ทำอะไรได้ตามชอบใจเท่าที่ไม่ละเมิดกฎหมาย หรือไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น มนุษย์ก็ต้องวางกฎเกณฑ์กติการากขึ้นๆ แล้วคนก็ต้องอยู่ด้วยกฎ พออยู่ด้วยกฎต่อไปนาน ๆ เข้า คำว่า กฎ ก็กลายเป็น กด กลายเป็นกดดัน หรือกดบีบบังคับ แล้วกดไปกดมา ในที่สุดสังคมประชาธิปไตยก็ต้องยุติด้วยการเอากฎมากดแบบนี้ แล้วก็หนีการใช้อำนาจลงโทษไปไม่พ้น ผลที่สุดก็กลายเป็นเผด็จการด้วยกฎ/กด ฉะนั้น ประชาธิปไตยนั้นในที่สุด ถ้าคนไม่เข้าถึงสาระของประชาธิปไตย ก็จะกลายเป็นเผด็จการชนิดหนึ่ง คือเผด็จการด้วยกฎ อย่างที่เข้ามาแล้ว

องค์ประกอบร่วมในการเสริมสร้างวินัย

ขอทบทวนเรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ความมีวินัยหรือตั้งอยู่ในวินัย ที่เรียกว่าศีลนั้น เป็นแสงเงินแสงทองอย่างหนึ่งของชีวิตที่ดีงาม หรือเป็นรุ่งอรุณของการศึกษา

ได้บอกไว้แล้วว่า แสงเงินแสงทองนี้มี ๗ อย่าง เหมือนกับสเปกตรัม คือแสงนั้นประกอบด้วยสีต่างๆ ๗ สี แสงอาทิตย์ตอนรุ่งอรุณก็ประกอบด้วยแสงเงินแสงทอง ๗ สี กล่าวคือองค์ประกอบสำคัญ ๗ ประการ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้

แต่ในที่นี้จะไม่พูดหมด เพียงแต่ให้หลักการว่า องค์ประกอบอย่างหนึ่งจะเกิดขึ้นโดยสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ซึ่งจะมาช่วยเสริมกัน ฉะนั้นในการสร้างวินัย เราก็อาศัยองค์ประกอบในชุดของมันนี้มาช่วยหนุน องค์ประกอบสำคัญที่เกี่ยวข้องใกล้ชิดมาก ขอบุติในที่นี้ ๓ อย่าง คือ

๑. กัลยาณมิตร ความมีกัลยาณมิตรนี้ช่วยมาก เพราะเป็นผู้นำและเป็นแบบอย่าง เริ่มตั้งแต่การช่วยสร้างพฤติกรรมเคยชิน

กัลยาณมิตรเป็นบุคคลที่มีการฝึกฝนพัฒนาดีแล้ว ในความหมายหนึ่งก็คือเขามีศีล มีวินัย ทำให้เด็กได้แบบอย่างที่ดี ถึงแม้เด็กไม่รู้ไม่เข้าใจ แต่พอกัลยาณมิตรทำอะไร แก่ก็ทำตาม แก่ก็ได้พฤติกรรมเคยชินที่มีวินัยไปเอง

กัลยาณมิตร นอกจากให้แบบอย่างที่ดีในด้านพฤติกรรมเคยชินแล้ว กัลยาณมิตรยังมีคุณสมบัติทางจิตใจด้วย โดยมีคุณธรรม เช่นเมตตา มีความรักความปรารถนาดี ทำให้เด็กศรัทธา เกิดความอบอุ่นใจ เมื่อคุณครูที่รักบอกให้ทำอะไร เด็กก็ยินดีปฏิบัติตามด้วยความรัก ด้วยศรัทธา จิตใจก็อบอุ่น มีความสุข

นอกจากนั้นคุณครูผู้เป็นกัลยาณมิตรก็มีปัญญารู้เหตุรู้ผล สามารถอธิบายให้เด็กรู้ได้ว่า ที่เรากันอย่างนี้ ประพฤติ

อย่างนี้ มีเหตุผลอย่างไร มีประโยชน์อย่างไร มีคุณค่าอย่างไร เด็กก็ได้พัฒนาปัญญาไปด้วย ทำให้พฤติกรรมยิ่งแนบแน่นสนิท เพราะฉะนั้น องค์ประกอบข้อกัลยาณมิตรจึงสำคัญมาก

๒. ฉันทะ คือความรักดี ใฝ่ดี ใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์ เด็กที่มีฉันทะจะใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ ปรารถนาในสิ่งที่ดีงาม ต้องการให้ชีวิตของตนดีงาม ต้องการให้ทุกสิ่งที่ดีงามเข้าไปเกี่ยวข้องกับดีงามไปหมด ต้องการให้สังคม ชุมชน โรงเรียนของตนดีงาม อยากให้ชั้นเรียนเรียบร้อยดีงาม อยากให้ความดีงามเกิดขึ้นในชีวิตในสังคม ความใฝ่ดีคือฉันทะนี้สำคัญมาก จัดเป็นแสงเงินแสงทองอีกอย่างหนึ่ง

ในข้อแรก เด็กยังต้องอาศัยกัลยาณมิตร ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก แต่พอฉันทะเกิดขึ้นเด็กก็ได้ปัจจัยภายในตัวเอง ตอนนี้เด็กมีแรงจูงใจใฝ่ดีใฝ่สร้างสรรค์อยู่ในตัว เด็กจะอยากทำทุกอย่างที่ดีงามและทำทุกอย่างที่ดีงามเข้าไปเกี่ยวข้องกับดีไปหมด วินัยนั้นเป็นเครื่องทำให้สังคมดีงาม ทำให้ชีวิตดีงาม พอเด็กนั้นรู้อย่างนี้ เขามีความใฝ่ดีอยู่แล้วก็ปฏิบัติตามหรือฝึกตัวตามวินัยนั้นทันที

คนที่มีฉันทะนี้อยากให้ทุกสิ่งที่ดีงามเข้าไปเกี่ยวข้องกับอยู่ในภาวะที่ดีที่สุดของมัน เมื่อเห็นเพื่อนมนุษย์ก็อยากให้เพื่อนมนุษย์นั้นอยู่ในภาวะที่ดีที่สุดของเขา ความมีฉันทะต่อเพื่อน

มนุษย์ก็แสดงออกเป็นเมตตา คืออยากให้เพื่อนมนุษย์อยู่ใน
ภาวะที่เอิบอímแข็งแรงสมบูรณ์มีความสุขอย่างดีที่สุดของเขา
ฉันท์นี้ดีอย่างยิ่ง จึงต้องสร้างขึ้นมาก ถ้าฉันท์เกิดขึ้นก็เป็น
แสงเงินแสงทองของชีวิต ไม่ว่าจะปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม
อะไร ก็มีหวังสำเร็จ ถ้าฉันท์เกิดขึ้น

๓. อัตตสัมปทา แปลว่า การทำตนให้ถึงพร้อม หรือ
การทำตนให้เพียบพร้อมสมบูรณ์ หมายถึงการทำตนให้เข้า
ถึงความพร้อมสมบูรณ์แห่งศักยภาพของตน คือต้องการจะ
พัฒนาตนเองให้สมบูรณ์ หรือต้องการทำชีวิตของตนให้ถึง
ความสมบูรณ์ ซึ่งจะเกิดเป็นจิตสำนึกในการฝึกฝนพัฒนาตน
หรือจิตสำนึกในการศึกษา

เมื่อเด็กมีจิตสำนึกในการศึกษา มีจิตสำนึกในการ
พัฒนาตน หรือจิตสำนึกในการฝึกตน หรือจิตสำนึกในการ
เรียนรู้ขึ้นมาเมื่อไร ก็มีหวังที่จะก้าวหน้า เพราะเขาพร้อมที่จะ
รับและบุกฝ่าเดินหน้าไปในสิ่งที่ตั้งงามทุกอย่าง ฉันท์นั้นเฝ่ดี
อยู่แล้ว คราวนี้ยังแถมมีจิตสำนึกในการที่จะฝึกฝนพัฒนาตน
อีก เด็กจะเรียนรู้ว่ามนุษย์เราไม่เหมือนสัตว์ทั้งหลายอื่น
มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกต้องพัฒนาเราจะต้องฝึกฝนพัฒนาตน

พระพุทธศาสนาสอนว่ามนุษย์เป็นทัมมะ คือเป็นสัตว์ที่
จะต้องฝึกหรือฝึกได้ พระพุทธเจ้ามีพุทธคุณข้อหนึ่งว่า อนุตตโร

บริสุทธิ์หมดมลทิน ซึ่งเราท่องกันแม่นยำ แปลว่า ทรงเป็นสารถิฝึกหัดหมด คือฝึกบุคคลหรือสัตว์ที่ต้องฝึก ผู้ยอดเยี่ยม มนุษย์เรานี้จะดีจะประเสริฐ ก็ด้วยการฝึก มนุษย์มีศักยภาพในการฝึกสูงสุด ฝึกแล้วจะประเสริฐจนเป็นพุทธะก็ได้ ซึ่งแม้แต่เทวดาและพระพรหมก็น้อมนมัสการ ฉะนั้น มนุษย์จะต้องมีความภูมิใจและมั่นใจในศักยภาพนี้ โดยมีจิตสำนึกในการฝึกตน และจะต้องพยายามฝึกตน

พอสร้างจิตสำนึกในการฝึกตนขึ้นมาได้แล้วก็สบาย จิตสำนึกในการฝึกตนนี้เป็นแกนของการศึกษา ไม่ว่าจะเจออะไรก็จะมองเป็นเวทีของการฝึกตนไปหมด งานการ วิชาการ บทเรียน หรือประสบการณ์ สถานการณ์อะไรก็ตาม เขาจะมองเป็นเครื่องฝึกตัวไปหมด เมื่อเด็กมีตัวอัตตสัมปทาแล้วเราก็สบายใจได้ คราวนี้ไม่ต้องไปจ้ำจี้จ้ำไชอะไรอีก เขาเจออะไรเขาจะมองเป็นโอกาสที่จะฝึกตน ที่จะทำให้เขาได้เรียนรู้ เขาจะสู้หมด งานยาก วิชาการยาก เขาจะชอบ เพราะอะไรก็ตามที่ยากก็จะยิ่งช่วยให้เขาได้ฝึกตนมาก คนที่มีจิตสำนึกในการฝึกตน เจออะไรยาก ยิ่งวิ่งเข้าหา ส่วนคนทั่วไปที่ไม่มีจิตสำนึกนี้ พอเจองานยาก เจอวิชายากก็ถอย แล้วก็มีแต่ผลร้ายตามมา คือ

๑. เกิดความท้อแท้ ไม่เต็มใจ แล้วก็ขาดความสุข

เสียดุษฎีจิต

๒. ไม่ตั้งใจ ก็เลยทำอะไรไม่ค่อยได้ผล

ส่วนคนที่มีจิตสำนึกในการฝึกฝนพัฒนาตน พอเจออะไรที่ยาก ก็มองเห็นว่าเป็นเครื่องฝึกตัวที่จะทำให้พัฒนาตนได้มาก และเกิดความรู้สึกว่ายากยิ่งได้มาก ระหว่างของยากกับของง่าย เด็กพวกนี้จะเข้าหาของยาก เพราะยิ่งยากยิ่งได้มาก ทำให้ฝึกตนได้ดี เขาจะมองเห็นว่าถ้าเราผ่านสิ่งที่ยากได้แล้ว เราก็จะทำได้ง่ายขึ้น และจะทำให้เราได้สะสมประสบการณ์ความชำนาญในการทำงานเพิ่มขึ้นๆ ผลดีที่เกิดขึ้น คือ

๑. มีความเต็มใจ พอใจ ยินดีที่จะทำ ซึ่งทำให้เขามีความสุขในการที่จะทำงานหรือเล่าเรียนศึกษา

๒. มีความตั้งใจ ซึ่งทำให้ทำได้ผล

พูดสั้นๆ ว่า ทั้งงานก็ได้ผล และคนก็เป็นสุข นี่คือสิ่งที่พึงปรารถนาในการทำงาน

ถ้าปลูกจิตสำนึกในการฝึกตนนี้ขึ้นมาแล้ว วินัยก็จะมี ความหมายเป็นการฝึกตน ซึ่งทำให้การฝึกวินัยเป็นเรื่องง่าย ไม่ใช่เรื่องลำบากอะไร เป็นอันว่าต้องสร้างจิตสำนึกในการฝึกตนนี้ เพื่อทำให้เด็กสู้กับสิ่งที่ยาก และเข้าหาสิ่งที่ยาก โดยมีความเต็มใจและความสุข

วินัยในระบบการสร้างสรรค์อภิบาลโลก

วินัยนั้นเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติด้วย เรื่องนี้เป็นไปตามหลักการที่แยกเป็นธรรมฝ่ายหนึ่งกับวินัยฝ่ายหนึ่ง ตามหลักการนี้ มนุษย์เราดำเนินชีวิตอยู่ในโลกโดยมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ที่แย่งง่าย ๆ เป็นสองส่วน คือ

๑. ความสัมพันธ์กับมนุษย์ด้วยกัน

๒. ความสัมพันธ์กับความจริงของกฎธรรมชาติ

ในด้านหนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์เราก็ต้องรักษาให้ดี แต่พร้อมกันนั้นอีกด้านหนึ่ง ความสัมพันธ์ถูกต้องกับโลกของธรรมชาติ เราก็ละเลยไม่ได้ เพราะถึงอย่างไร ทั้งชีวิตเราและคนอื่นทุกคน รวมทั้งสังคมทั้งหมด ก็ต้องอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติทั้งนั้น เราจะต้องมีความสัมพันธ์ทั้งสองด้านนี้ให้ถูกต้อง เพื่อให้ชีวิตที่ดำรงดำเนินไปด้วยดี บุคคลก็มีความสุข และสังคมก็อยู่เรียบร้อย

ถ้าเราเอาแต่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ละเลยหลักการแห่งเหตุและผลตามความจริงของกฎธรรมชาติ ความอยู่ดีนี้ก็ไม่ใช่สมบูรณ์ไม่มั่นคง สังคมก็จะปั่นป่วนภายหลัง หรือจะเอาแต่ความจริงของกฎธรรมชาติอย่างเดียว ละเลยความสัมพันธ์ที่ดำรงและความเกื้อกูลมีน้ำใจต่อกันระหว่าง

มนุษย์โลกก็แห้งแล้ง แล้วก็จะทำให้อยู่กันไม่เป็นสุขเท่าที่ควรอีก เพราะฉะนั้นจะต้องคำนึงทั้ง ๒ ด้าน คือมนุษย์จะต้องรักษา ทั้งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง และรักษาความสัมพันธ์กับกฎธรรมชาติไว้ ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงประทานหลักเกณฑ์ที่ทำให้เกิดดุลยภาพ ซึ่งเมื่อเราปฏิบัติตามก็จะเกิดระบบองค์รวมที่สมบูรณ์ขึ้น เป็นดุลยภาพระหว่างความสัมพันธ์ในหมู่มนุษย์เองกับระบบของความสัมพันธ์กับธรรมชาตินั่นเอง ความสัมพันธ์นี้ โดยสรุปก็คือ

ก) เราจะต้องรักษาความสัมพันธ์ที่ดีงามระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองคือตัวเรากับมนุษย์คนอื่น ว่าเราจะต้องมีความเกื้อกูลช่วยเหลือมีน้ำใจต่อกัน ในสถานการณ์ ๓ อย่าง คือ

๑. ในยามที่เขาอยู่เป็นปกติสุข เราก็มีไมตรีจิตมิตรภาพ มีความปรารถนาดี เรียกว่า เมตตา

๒. ในยามที่เขาตกต่ำลงเดือดร้อนเป็นทุกข์ประสบปัญหา เราก็เห็นใจพลอยหวนใจด้วย ปรารถนาจะช่วยเหลือ ปลดเปลื้องให้เขาพ้นจากความทุกข์ เรียกว่า กรุณา

๓. ในยามที่เขาขึ้นสูงประสบความสำเร็จได้ดีมีสุข เราก็มีความยินดีด้วยพลอยส่งเสริมสนับสนุน เรียกว่า มุทิตา

สำหรับมนุษย์เราก็มี ๓ สถานการณ์นี้แหละ และทางธรรมท่านก็ให้หลักที่จะปฏิบัติไว้พร้อม คือ ยามปกติเราก็ใช้

เมตตา ในยามที่เขาตกต่ำเราก็กู้กรุณา ยามเขาขึ้นสูงเราก็กู้หมุติดา นี่คือการสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์

อย่างไรก็ตาม ต้องระวังไม่ให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ไปกระทบต่อตัวธรรม ตัวหลักการ ตัวความจริงความดีงามที่เป็นเหตุเป็นผลในกฎธรรมชาติ ตลอดจนความจริงความดีงามตามกฎหมายเกณฑ์แห่งเหตุผลที่มนุษย์ได้มาจัดวางเป็นกฎในหมู่มนุษย์คือวินัย หมายความว่า ถ้าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์นี้ไปกระทบต่อตัวหลักการที่เป็นตัวธรรมหรือวินัยที่พูดไปแล้ว เราจะต้องหยุดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ใน ๓ ข้อข้างต้นนั้น เพื่อเปิดโอกาสให้แก่การทำหน้าที่ของธรรมวินัย อันนี้เป็นจุดที่สำคัญมาก คือจะต้องให้ตัวธรรมตัววินัยนั้นได้แสดงหลักแสดงผลออกมา หมายความว่า มนุษย์จะต้องปฏิบัติตามตัวหลักการตัวกฎหมายที่เป็นความจริงหรือที่ตกลงไว้ คือตัวธรรม ตัววินัยนั้น ตอนนี้กฎหมายเกณฑ์แห่งจริยธรรมและหลักการแห่งความจริงความถูกต้องความดีงาม ตลอดจนกฎหมายกติกาสังคมจะต้องออกมาได้รับการปฏิบัติ นี่คือการสถานการณ์ที่ ๔ ซึ่งวางลงเป็นหัวข้อได้ คือ

ข) ๔. ในกรณีที่ความสัมพันธ์ช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างบุคคลในข้อ ๑-๒-๓ จะส่งผลกระทบเสียหายหรือทำลายหลักการแห่งความจริงความถูกต้องความดีงาม ความ

เป็นธรรมชาติชอบธรรม ในธรรมดาแห่งธรรมชาติ (ธรรม) กิติที่บัญญัติจัดวางเป็นกฎหมาย กฎเกณฑ์กติกากฎในสังคมมนุษย์ (วินัย) กิติที่เราจะต้องหยุดหรือระงับการปฏิบัติในข้อ ๑-๒-๓ เสีย และปล่อยให้มีการปฏิบัติตามหลักการแห่งธรรมและวินัย เพื่อให้ธรรมตั้งอยู่ในโลกต่อไป การปฏิบัติในกรณีนี้ คือการมีท่าที่เป็นกลาง โดยวางเฉยต่อบุคคล ไม่เข้าไปก้าวก่ายแทรกแซงขัดขวางการแสดงผลของธรรมหรือวินัย คือให้บุคคลนั้นรับผลตามธรรมตามวินัย เรียกว่า อุเบกขา

ถ้ามนุษย์มีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันอย่างเดียวโดยไม่คำนึงถึงหลักการแห่งธรรมวินัย ก็จะทำให้เกิดผลร้าย คือมีการช่วยเหลือกันระหว่างบุคคลจนกระทั่งมองข้ามกฎเกณฑ์กติกากฎของสังคม อันนี้จะเห็นได้ในบางสังคมที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นใหญ่ คนมีน้ำใจต่อกันช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากจนแม้แต่จะละเมิดกฎเกณฑ์กติกาก็ไม่เอาใจใส่มองข้ามไปเลย ไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์กติกากฎเหล่านั้น ทำให้หลักการทั้งในความจริงของธรรมชาติและในสังคมมนุษย์ที่เรียกว่า ธรรมวินัย เลื่อนลงจนหายลงไป กลายเป็นว่า หมู่มนุษย์ไม่ปฏิบัติตามธรรมและวินัย เหมือนกับร่วมกันหรือสมคบกันทำลายตัวธรรมตัววินัยลงไปเสีย แล้วผลร้ายก็จะเกิดแก่สังคมของมนุษย์เองในระยะยาว

ในทางตรงข้าม ถ้าเราจะเอาแต่กฎเกณฑ์กติกา ละเลย การช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างบุคคล มีความสัมพันธ์ระหว่าง บุคคลน้อย คนไม่เอาใจใส่กัน ก็จะกลายเป็นระบบตัวใครตัวมัน ทุกคนรับผิดชอบต่อกฎเกณฑ์กติกา ต่อหลักการ ต่อตัวธรรม ตัววินัย กฎหมายหรือกติกาว่าอย่างไรก็ทำตามนั้น คุณจะทำอะไรคุณทำไป แต่อย่าให้ผิดกฎผิดระเบียบนะ จัดการกันที่ ในระหว่างนี้ตัวใครตัวมัน ไม่เกื้อกูล ไม่ช่วยเหลือ ไม่มีน้ำใจ ในสังคมแบบนี้ ก็เอียงไปอีก ชีวิตแห้งแล้ง ขาดความอบอุ่น มนุษย์จะมีความเครียด จิตใจไม่สบาย และถ้าขาดความ สัมพันธ์ระหว่างมนุษย์จนเกินควรถึงขีดหนึ่ง คนจะเริ่มเกิดโทสะ แค้นเคืองว่าไม่มีใครเอาใจใส่กันเลย ไม่ช่วยเหลือกันเลย คราวนี้ไม่เอาละ หลักการกฎเกณฑ์กติกาที่ทำลายมันเลย ก็ เสียอีก ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้มีดุลยภาพระหว่าง ความสัมพันธ์ในหมู่มนุษย์กับความสัมพันธกับกฎธรรมชาติ ซึ่งถ้ารักษาไว้ให้พอดี สังคมก็จะสมดุล โลกมนุษย์ก็มีสันติสุข

ที่ว่ามานี้เกี่ยวข้องกับวินัยตรงไหน ก็ตรงที่ว่าวินัยนั้น อยู่ในส่วนของกฎเกณฑ์กติกาที่เนื่องมาจากธรรม หมายความว่าเราจะต้องให้ความสำคัญแก่วินัยที่เป็นมาตรฐานของสังคม เช่นกฎหมายกฎเกณฑ์กติกา และระเบียบต่างๆ อย่าให้ความ สัมพันธ์ระหว่างบุคคลไปเด่นเหนือวินัย

ในบางสังคม เหตุสำคัญที่วินัยไม่สามารถเกิดขึ้นก็ เพราะว่าประชาชนเอาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมากเกินไป มีการอุปถัมภ์กัน ช่วยเหลือกัน จนกระทั่งคนจำนวนหนึ่งที่ไม่ พัฒนาดทน ก็ได้แต่คอยรอฟังพาคนอื่น เพราะสามารถหวัง ความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่ ญาติมิตร เพื่อนฝูงเป็นต้นได้ เรา ไม่ต้องทำก็ได้ เดี่ยวคนนั้นคนนี้ก็มาช่วยเอง เราทำผิดหน่อย ไม่เป็นไร เดี่ยวไปบอกเจ้านาย ถึงอย่างไรท่านก็เมตตา ก็เลย ไม่ต้องปฏิบัติตามกฎของสังคม ในกรณีอย่างนี้ การช่วยเหลือเกื้อกูลที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นตัวเด่นเกินไป สังคมก็เสื่อมคุณภาพ เพราะคนขาดอุเบกขา กฎเกณฑ์กติกา หลักการทั้งตามธรรมชาติและของสังคมคือตัวธรรมวินัยถูกละเลย

ส่วนในบางสังคม ความสัมพันธ์มีน้ำใจช่วยเหลือกัน ระหว่างบุคคลนี้ เขาไม่เอาใจใส่ เขาเอาแต่หลักการและตัว กฎเกณฑ์กติกา เรื่องตัวคนไม่เกี่ยว ทุกคนรับผิดชอบตัวเอง ว่าไปตามกฎ จนกระทั่งเลยเถิดก็กลายเป็นตัวใครตัวมันอย่าง ที่ว่าแล้ว

ฉะนั้น การปฏิบัติในเรื่องนี้จึงยาก ธรรมยากตรงนี้แหละ คือต้องคอยระวังว่าทำอย่างไรจึงจะเกิดความพอดี นี่คือ ความพอดีอย่างหนึ่งที่เป็นมัชฌิมาปฏิปทา ได้แก่ดุลยภาพ

ระหว่างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ กับความสัมพันธ์กับกฎ
ธรรมชาติ และอันนี้ก็คือหลักพรหมวิหารนั่นเอง

พรหมวิหารประกอบด้วย

๑. เมตตา ความรักความปรารถนาดีมีไมตรีกันยามปกติ
๒. กรุณา ความพลอยหวั่นใจเห็นใจอยากช่วยเหลือ
ยามเขาตกต่ำเดือดร้อน
๓. มุทิตา ความพลอยยินดีอยากส่งเสริมสนับสนุน
ยามเขาขึ้นสู่ความดีงาม ความสุขความสำเร็จ
๔. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลางไม่ก้าวก่ายแทรกแซง
เมื่อเขาจะต้องรับผิดชอบ ตามธรรม ตามวินัย

สามข้อแรกวางไว้สำหรับรักษาความสัมพันธ์ระหว่าง
บุคคลในหมู่มนุษย์ ที่บอกสั้นๆ ว่า ยามเขาอยู่ดีเป็นปกติเรา
มีเมตตาไมตรี ยามเขาตกต่ำเรามีกรุณา ยามเขาได้ดีมีสุขเรา
ก็มีมุทิตา นี่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ซึ่งถ้าสังเกตจะ
เห็นว่าเป็นเรื่องที่หนักไปทางด้านความรู้สึก ไม่ต้องใช้ปัญญา

แต่พอความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์นี้ส่งผลเสียหายไป
กระทบต่อตัวธรรม ตัววินัย ตัวหลักการ ตัวกฎกติกาขึ้นมา
เราต้องหยุดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เพื่อรักษาตัวธรรม
ตัววินัยนั้นไว้ ตอนนี้ไม่ใช่ความรู้สึก แต่ต้องใช้ปัญญามาก
เอาความรู้มาปรับหรือแม้แต่ระงับความรู้สึก ดังที่เคยยก

ตัวอย่างบ่อยๆ เช่นว่า เด็กคนหนึ่งไปประสบความสำเร็จในการลักขโมยเงินเขาได้เงินมา ๓,๐๐๐ บาท ตามหลักของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลด้วยเมตตา กรุณา มุติตา ถ้าเราเอาแค่ ๓ ข้อ เราต้องแสดงข้อไหน เราก็ต้องแสดงมุติตา พลอยยินดีด้วย ชื่นชมกันใหญ่ว่า หนูเก่งนะ โชคดีนะ คราวหน้าขอให้ได้มากกว่านี้ สนับสนุนเลย มุติตาในกรณีอย่างนี้ผิดใช้ไหม

มุติตาในกรณีข้างต้นนั้นไม่ถูกต้อง เพราะว่าความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลไปทำลายหลักธรรมและวินัยของสังฆมคมนั้นจึงต้องหยุดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลไว้แล้วให้ปฏิบัติตามธรรมวินัย คือดำเนินการตามหลักการ กฎเกณฑ์ กติกา ถ้าหมู่มนุษย์ปฏิบัติอยู่ในดุลยภาพอันนี้สังฆมกก็จะไม่เสียหายและจะดำรงอยู่ได้ด้วยดี

เป็นอันว่า การที่จะรักษาวินัยไว้ได้ เราจะต้องให้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมีขอบเขต มิฉะนั้นวินัยก็จะสำเร็จยาก วินัยจึงอาศัยพรหมวิหารข้อที่ ๔ คือ อุเบกขา

อุเบกขาคือต้องวางที่เฉยๆ ไม่เข้าไปก้าวก่ายแทรกแซงช่วยเหลือส่งเสริมบุคคลให้เสียกระบวนการของธรรมวินัย ให้หลักการหรือกฎเกณฑ์แห่งธรรมและวินัยได้แสดงตัวของมันออกมาด้วยปฏิบัติการแห่งปัญญาที่เรียบสงบไม่วันไหนไปตามความรู้สึก อุเบกขา แปลว่า วางที่เฉยๆ ไม่ใช่เฉยทิ้ง ไม่ใช่

เฉยเมย ไม่ใช่เฉยเมิน แต่เฉยมอง คือคอยมองดูอยู่ ถ้าเกิดการพลาดพลั้ง เผลียงพล้ำเมื่อใด ก็พร้อมที่จะเข้าไปแก้ไขทันที ถ้าถึงเวลาต้องช่วยเหลือเมื่อไรก็เข้าไปช่วยเหลือทันที แต่ที่เฉยมองก็เพราะจะเปิดโอกาสให้การปฏิบัติจัดการต่างๆ ดำเนินไปตามความรับผิดชอบของเขา ต่อตัวหลักเกณฑ์กติกากาแห่งธรรมและวินัย

อุเบกขานี้เข้าใจผิดกันมากและปฏิบัติได้ยากกว่าข้ออื่นๆ สามข้อแรกหนักในด้านความรู้สึก ปฏิบัติได้โดยแทบไม่ต้องใช้ปัญญาเลย แสดงไปตามสถานการณ์ที่ปรากฏ แต่อุเบกขานี้ยาก ต้องมีปัญญา ดังคำแปลของมันที่ว่า คอยมองดูอยู่ มาจาก อุป = คอย เข้าไป ใกล้ ๆ และ อิกข = มอง จึงแปลว่า คอยมองดูอยู่ หรือดูอยู่ใกล้ๆ หมายความว่า เฉยมอง ไม่ใช่เฉยเมย ไม่ใช่เฉยเมิน ที่เฉยมองก็หมายความว่า ไม่ชวนชวนช่วยเหลือบุคคลนั้นให้เป็นการก้าวก่ายแทรกแซงกระบวนการของธรรมและวินัย เพราะต้องการจะให้มีการปฏิบัติไปตามธรรมและวินัย ถ้าเราเปิดโอกาสให้คนได้รับผิดชอบต่อการกระทำของเขาตามหลักข้ออุเบกขานี้ ก็จะเป็นปัจจัยที่สำคัญในการสร้างวินัย ซึ่งทำให้สังคมมีคุณภาพ

เมื่อคนมีคุณสมบัติทั้ง ๔ ประการนี้ ท่านเรียกว่ามีพรหมวิหาร ซึ่งแปลว่าธรรมประจำใจของพระพรหม บุคคลผู้

นั่นจะเป็นผู้อยู่ในฐานะเป็นพรหม

พระพุทธศาสนาถือว่า มนุษย์ทุกคนควรทำตัวให้เป็นพรหม พระพรหมนั้นตามหลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์ถือว่าเป็นผู้สร้างโลก และบำรุงเลี้ยงรักษาโลกไว้ พูดสั้นๆ ว่าเป็นผู้สร้างสรรค์และอภิบาลโลก พระพุทธศาสนาสอนว่าอย่าไปรบกวนพระพรหมที่เป็นเทพเจ้านั้นเลย ถ้าเรารบกวนพระพรหมนั้นเราอาจจะมัวเพลึงกับการก่อความยุ่งยากเดือดร้อนวุ่นวายทำลายโลก แล้วก็ขอให้พระพรหมมาสร้างโลกใหม่อยู่เรื่อยไป

พระพุทธเจ้าสอนให้เราทุกคนเป็นพรหม เมื่อเราเป็นพรหมแล้วเราจะได้ช่วยกันสร้างโลกนี้ แล้วเราทุกคนก็มาช่วยกันบำรุงรักษาทำให้โลกนี้อยู่ด้วยดี เจริญมั่นคง เมื่อเรามีคุณสมบัติ ๔ ประการนี้ เราจะเป็นพรหม เพราะทุกคนจะเป็นผู้ที่สร้างสรรค์อภิบาลโลกนี้ ดำรงรักษาโลกนี้ให้อยู่ในสันติสุข

มนุษย์ที่เป็นพรหมก็คือมนุษย์ที่พัฒนาแล้ว ซึ่งมีคุณสมบัติ ๔ ประการ อันเรียกว่าพรหมวิหาร ที่จะรักษาความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างมนุษย์ไว้ได้โดยมีดุลยภาพพอดีกับการรักษาความสัมพันธ์กับกฎธรรมชาติดีกว่าคือมนุษย์เองก็อยู่ร่วมกันด้วยดี และหลักความจริงแท้ที่เป็นตัวธรรมพร้อมทั้งกฎที่มนุษย์ได้จัดวางขึ้นเป็นวินัย ซึ่งเป็นระเบียบระบบในหมู่มนุษย์ ก็คงอยู่ได้ด้วย

ดัชนี

กฎ, ๓-๔, ๖, ๑๒, ๓๓, ๓๖, ๔๔, ๔๗-๔๘, ๕๑

กฎเกณฑ์, ๑-๔, ๗-๙, ๑๓, ๒๗-๒๘, ๓๒-๓๖, ๔๔-๔๗, ๔๙

- ความเคารพกฎเกณฑ์, ๒, ๓๒

กฎข้อบังคับ, ๒๗-๒๘

กฎของมนุษย์, ๓-๖

กฎธรรมชาติ, ๓-๖, ๘-๙, ๒๗, ๔๒, ๔๔, ๔๖, ๔๘, ๕๑

กฎสมมติ, ๔

กฎหมาย, ๑๑-๑๒, ๒๘, ๓๐, ๓๖, ๔๔-๔๖

กต, กตตัน, กตบิบบังคับ, ๓๖

กต, การ, ๒๗

กตีกา, ๑-๒, ๓๐, ๓๒-๓๖, ๔๔-๕๐

กระทำ, การ, ๒๓, ๕๐

กระบวนการของธรรมวินัย, ๔๔

กรุณา (ความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์), ๔๓-๔๔, ๔๘-๔๙

กลมกลืน, ๓๕

กัลยาณมิตร (ผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อน และบุคคลแวดล้อมที่ดี), ๒๔-๒๕, ๓๗-๓๘

ก้าวก้าวแทรกแซงกระบวนการของธรรมและวินัย, ๕๐

ก้าวหน้า, ๓๔

กิจการ, กิจการงาน, ๑๕-๑๗, ๓๕

กิเลส, ๒๕

กุฎิ, ๓๔

แก่ง, ๔๔

เกียรติ, ๒๖

เกื้อกูล, ความเกื้อกูล, ๔๒-๔๗

เกื้อกูลกลมกลืน, ๓๕

แก้ไข, ๕๐

แก่งแย่ง, ๓๑

ขโมย, ๑๖, ๔๔

ข้อตกลงร่วมกัน, ๔

ข้อบังคับ, ๒๘

ข้อฝึก, ข้อฝึกหัด, ๑๓

ข้อศึกษา, ๑๓

ข้อสมมติ, ๖

ของง่าย, ๔๑

ของยาก, ๔๑

ขัดขวาง, ๔๕

ขัดข้องวุ่นวายสับสน, ความ, ๑๗, ๓๔

ขัดแย้ง, ความขัดแย้ง, ๒๖, ๓๓, ๓๕

ขาดวินัย, ความ, ๑, ๒๔

ซึ่งเคยด, ๓๓

เข้าใจ, ความเข้าใจ, ๔, ๓๒-๓๕

- ความเข้าใจเหตุผล, ๓๓-๓๕

เข้าใจผิดในอุเบกขา, ๔๔-๕๐

เข้าแถว, ๒๒

แข่งขัน, การ, ๒๖

แข็งแรง, ๓๔

คน, ๕, ๗-๘, ๑๔-๑๗, ๒๑, ๒๕, ๒๗-

๓๒, ๓๕-๓๖, ๔๐-๔๑, ๔๕-๔๗,

๔๙-๕๑

- คนที่มีจิตสำนึกในการฝึกตน,

๓๔-๔๑

- คนที่ยังไม่ได้พัฒนา, ๑๔, ๓๕

- คนมีวินัย, ๑๗, ๒๘-๒๙
- คนไม่มีวินัย, ๒๘
- คนรุ่นหลัง, ๒๒
- คนใหม่, ๒๑
- คนอื่น, ๒๖, ๔๒-๔๓, ๔๗

ครู, ๒๔, ๓๗

คลองตัว, ความคลองตัว, ๑๖-๑๗,

๓๔-๓๕

ควบคุม, ๘, ๒๗

ความเป็นความตาย, ๑๖

ความหมาย, ๖, ๘-๑๐, ๒๘, ๓๑-๓๗,

๔๑

คำรับรอง, ๑๘

คิด, ความ, ๒๖

- ความคิดความเห็น, ๓๑

คิดกำจัด, การ, ๒๖

คิดเปรียบเทียบ, ความ, ๒๖

คิว, ๒๒

คุณ, ๒๖

คุณค่า, ๒๓, ๒๕, ๓๔-๓๕, ๓๘

คุณธรรม, ๓๗, ๓๙

คุณสมบัติ, ๑๓, ๕๐-๕๑

คุณสมบัติทางจิตใจ, ๓๗

เคยชิน, ความเคยชิน, ๑๘-๑๙, ๒๑-๒๓,

๒๗

เครื่องคิด, ความ, ๑๖

เครียด, ความ, ๔๖

เครื่องช่วย, ๑๘

เครื่องบังคับ, ๓๓

เครื่องฝึก, เครื่องฝึกคน, ๑๓-๑๔,

๓๔-๓๕

เครื่องฝึกตัว, ๔๐-๔๑

เครื่องมือ, ๑๕-๑๖

เครื่องหมายรู้ร่วมกัน, ๓๕

เคลื่อนไหว, การ, ๑๙

เคารพ, ๒, ๒๔, ๓๒

- เคารพกฎเกณฑ์, เคารพวินัย, ๒,

๓๒

แค้นเคือง, ๔๖

งาน, ๗-๘, ๑๖, ๒๑, ๔๐-๔๑

- งานก็ได้ผล คนก็เป็นสุข, ๘, ๔๑

- งานก็ได้ผล คนก็มีความสุข,

๗, ๔๐-๔๑

- งานยาก, ๔๐

- งานใหม่, ๒๑

ง่าย, ๔๑

เงิน, ๕-๘, ๔๙

- เงินเดือน, ๕-๖

เงื่อนไข, ๖-๗

จรรยา, ๙

จริง, ๕, ๗-๘, ๑๐

จริง, ความ, ๒-๔, ๖, ๙, ๑๒, ๑๙, ๔๒,

๔๔-๔๕, ๕๑

- ความจริงโดยสมมติ, ๖

- ความจริงแท้, ๔-๕, ๕๑

จริงจัง, ๑๑

จริยธรรม, ๓๙, ๔๙

จัดระบบสังคม, ๑๒

จัดสรรโอกาส, การ, ๑๔-๑๕, ๑๗, ๓๒-๓๓, ๓๕

- วินัยเป็นการ (เครื่อง) จัดสรร

โอกาส, ๑๔-๑๗, ๓๒-๓๓

จำใจ, ความจำใจ, ๒๔, ๓๓

จำใจจำใจ, ๔๐

จิต, ๒๖, ๔๑

- สภาพจิต, ๒๖
- สุขภาพจิต, ๔๑

จิตใจ, ๒๓-๒๔, ๒๘, ๓๓-๓๕, ๓๗, ๔๖

- สภาพจิตใจ, ๒๔, ๒๘

จิตสำนึก, ๒๘, ๓๔-๔๑

- จิตสำนึกในการฝึกฝนพัฒนาตน, ๒๘, ๓๔-๔๑
- จิตสำนึกในการเรียนรู้, ๓๔
- จิตสำนึกในการศึกษา, ๓๔

จุดหมาย, ๑๗, ๓๐

เจตนา, ๑๑-๑๒

เจริญ, ๓๕, ๕๑

เจ้านาย, ๔๗

ใจ, ๑๖

ใจ, ๑๑, ๒๕, ๓๒, ๓๕, ๔๓, ๔๘, ๕๐

ฉันทะ (ความรักดี ไม่ดี ไม่รู้ ไม่สร้าง-
สรรค์), ๓๘-๓๙

เฉยๆ, ๔๔

เฉยเมย, ๕๐

ชนชาติ, ๒๔

ช่วยเหลือ, การ (ความ) ช่วยเหลือ, ๔๓, ๔๕-๔๗, ๔๔-๕๐

- ช่วยเหลือเกื้อกูล (กัน) ๔๔-๔๗

ขอบธรรม, ความ, ๑๑, ๔๕

ชั้นเรียน, ๔

ชาติ, ๑, ๒๕

ชำนาญ, ความ, ๔๑

ชิน, ๑๘

ชีวิต, ๘-๙, ๑๕-๑๙, ๒๓, ๓๓-๓๖, ๓๘-๓๙, ๔๖

ชีวิตที่ดีงาม, ๑๗-๑๘, ๓๕-๓๖, ๔๒

- แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม, ๑๗-๑๘, ๓๖-๔๑

ชีวิตแห่งแสง, ๔๖

ชีวิตใหม่, ๑๙

ขึ้นชม, ๔๔

ชื่อเสียง, ๒๕-๒๖

ชุมชน, ๒๑, ๓๘

- ชุมชนใหม่, ๒๑

เชื้อเพลิง, ๒๔

โชคดี, ๔๙

ซับซ้อน, ความ, ๑๖

ญาติมิตร, ๔๗

ฐาน, ๖-๗, ๑๑, ๑๗

- ฐานของธรรม, ๖-๗
- ฐานของความจริงในธรรมชาติ, ๑๑
- วินัยเป็นฐาน, ๑๗

ตั้ง, ความ, ๒๖

ดำเนินชีวิต, การดำเนินชีวิต, ๑๖, ๑๘, ๓๔, ๔๒

ดี, ๑๒, ๒๑, ๒๖-๒๗, ๓๓, ๓๘, ๔๐-๔๓, ๔๘-๔๙, ๕๑

ดี, ความ, ๒๖

ดีงาม ๑๗, ๓๕, ๓๘-๓๙, ๔๒-๔๓

ดีงาม, ความ, ๑๑, ๓๘-๓๙, ๔๔, ๔๘

ดีที่สุดใน, ๓๘-๓๙

ดุสยภาพ, ๔๓, ๔๖-๔๗, ๔๙-๕๑

- พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มีดุสย-
ภาพระหว่างความสัมพันธ์ใน
หมู่มนุษย์และความสัมพันธ์กับ
กฎธรรมชาติ (ด้วยหลักพรหม
วิหาร ๔), ๔๒-๕๑
- เสียดุสยภาพ, ๔๗

ดูถูกดูหมิ่น, ๒๖

เด็ก, ๒๑-๒๒, ๒๔-๒๕, ๓๗-๔๑, ๔๙

เด่น, ความ, ๒๖

เดินทาง, ๓

เดือตร้อน, ๔๓, ๔๘, ๕๑

ตกต่ำ, ๔๓-๔๔

ตกลง, การ, ๔

ตน, ตนเอง, ๑๓, ๒๙, ๓๓, ๓๘-๔๑

(ดู ตัวเอง)

ต้นแบบ, ๒๕

ต้องการ, ความ, ๗-๘

ตั้งใจ, ๗-๘, ๔๑

- ไม่ตั้งใจ, ๗, ๔๑

ตัวใครตัวมัน, ๔๖-๔๗

ตัวแบบ, ๒๑

ตัวอย่าง, ๔๙

ตัวเอง, ๑๗, ๒๖, ๓๑, ๓๘, ๔๗ (ดู ตน,
ตนเอง)

ตามใจตนเอง, การ, ๒๙

ตาย, ความ, ๑๖

เต็มใจ, ความเต็มใจ, ๘, ๒๘, ๓๔-๓๕,
๔๑

- ไม่เต็มใจ, ๗, ๔๐

ถ่ายทอด, การ, ๒๒

ถึงพร้อมด้วยศีล, ความ, ๑๘

ถูกต้อง, ๑๖, ๔๒

ถูกต้องดีงาม, ความ ๑๒, ๔๔

ท้อแท้, ความท้อแท้, ๓๓, ๕๐

ทะนงตัว, ความ, ๒๖

ท้มมะ (การฝึกฝนปรับปรุงตน), ๓๙-๔๐

ทำที่เป็นกลาง, ๔๕

ทำงาน, การ, ๑๕, ๔๑

- สิ่งที่ต้องพิจารณาในการทำงาน,

๔๑

ทำได้ตามใจชอบ, การ, ๒๙-๓๐, ๓๓,

๓๖

ทำตนให้ถึงพร้อม, การ (อึดตื๋อสัมปทา),

๓๙

ทำตาม, ๒๘

ทำผิด, ๔๗

ทำร้ายกัน, การ, ๑๖

ทำลาย, ๔๔-๔๖,

ทำลายโลก, ๕๑

ทำลายหลักการแห่งความจริงความดีงาม,

๔๔-๔๕,

ที่ประชุม, ๑๕

ทุกข์, ความทุกข์, ๓๓, ๔๓

ทุจริต, ๗

เทพเจ้า, ๕๑

เทวดา, ๔๐

แท้, ๘-๙

แท้จริง, ๕, ๗

โทษะ, ๔๖

ธรรม, ๒-๘, ๑๐-๑๒, ๑๘, ๒๖-๒๗,

๓๕, ๔๒-๔๓

ธรรมชาติ, ๒-๑๑, ๑๘-๑๙, ๒๗, ๔๒,

๔๔-๔๘, ๕๑

- ธรรมชาตินิคมมนุษย์, ๑๘

ธรรมดา, ๒, ๔, ๑๐, ๑๘, ๔๕

ธรรมวินัย, ๒, ๔๔-๕๑

- กระบวนการของธรรมวินัย, ๔๙

นมัสการ, ๔๐

น้ำใจ, ๔๒-๔๓, ๔๕-๔๗

แนวโน้ม, ๑๘, ๒๐

บทบัญญัติ, ๑๓

บทเรียน, ๔๐

บริการ, ๒๒

บริหาร, การ, ๘

บังคับ, ๘, ๒๗, ๓๔, ๓๖

บังคับ, การ, ๒๔, ๓๕

บัญญัติ, การบัญญัติ, ๑๐-๑๒

บ้าน, ๑๕

บำรุงรักษาโลก, ๕๑

บีบบังคับ, ๒๗-๒๘, ๓๓, ๓๖

บุคคล, ๑๓, ๓๑, ๓๗, ๔๐, ๔๒, ๔๔-๕๐

- ความสัมพันธ์ (ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน)

ระหว่างบุคคล, ๔๔-๔๕

บูรณาการ, ๒๓

แบบแผน, ๑๐

แบบอย่างที่ดี, ๓๗

ปกครอง, ๒๘-๒๙

ปกครอง, การ, ๘, ๒๘-๓๑

- การปกครองของประชาชน, ๒๘

- การปกครองแบบประชาธิปไตย,

๓๐

- ส่วนร่วมในการปกครอง, ๓๐

ปกครองตนเอง, ๑๙, ๒๘-๒๙

ปกติ, ปกติสุข, ๔๓

ปฏิกริยาตอบสนอง, ๒๐

ปฏิบัติ, ๓-๔, ๗, ๑๐, ๒๒, ๒๔-๒๕,

๒๙, ๓๕, ๔๓-๔๕, ๔๕

ปฏิบัติ, การ, ๗, ๑๐, ๑๓, ๒๘, ๔๕, ๔๗,

๕๐

ปฏิบัติการแห่งปัญญา, ๔๙

ปฏิบัติตาม, ๗, ๓๔, ๓๗-๓๘, ๔๓

ปฏิบัติตามธรรมวินัย, ๔๕

ประชาชน, ๒๘-๓๐, ๔๗

ประชาธิปไตย, ๑, ๑๗, ๒๘-๓๒, ๓๕-

๓๖

- การพัฒนาประชาธิปไตย, ๑

- ความมุ่งหมายของประชาธิปไตย, ๓๒

- ประชาธิปไตยที่ไม่ถูกต้อง, ๓๑

- ประเทศประชาธิปไตย, ๑

- วินัยเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของ

ประชาธิปไตย, ๒๘-๓๒

- สังคมประชาธิปไตย, ๑๗, ๓๕

- สาระของประชาธิปไตย, ๒๙-๓๒, ๓๖

- เสรีภาพเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ

มากของประชาธิปไตย, ๒๙-๓๒

- หลักการของประชาธิปไตย, ๒๙

- อัจฉาจากหลักการของประชาธิปไตย (เสียเอง), ๒๙

ประเทศ, ๑, ๒๖

ประเพณี, ๒๔, ๓๒, ๓๗

ประเพณี, ความ, ๑๓

ประโยชน์, ๔, ๖-๘, ๑๐, ๑๔, ๒๓, ๒๘,
๓๔, ๓๘
ประโยชน์เกื้อกูลแก่สังคม, ๓๒
ประโยชน์สุข, ๓๑
ประโยชน์ในการอยู่ร่วมกัน, ๓๔
ประโยชน์ส่วนตัว, ๑๑
ประสบการณ์, ๑๔, ๔๐-๔๑
ประสานสอดคล้อง, ๓๕
ประสิทธิภาพ, ๑๗
ประเสริฐ, ๔๐
ปรารถนาดี, ความ, ๓๗, ๔๓, ๔๘
ปลูกใจ, ๒๖
ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม, ๓๔
ปลูกฝังคุณสมบัติต่าง ๆ, การ, ๓๒
ปลูกฝังวินัย, ๓๒
ปัจจัย, ๔, ๖, ๘, ๑๑, ๒๔-๒๗, ๕๐
ปัจจัยภายนอก (กลยาณมิตร), ๓๘
ปัจจัยภายในตัวเอง (ฉันทะ), ๓๘
ปัจจุบัน, ๔
ปัจเจกชน, ๓๑
ปัจเจกพุทธ, พระ, ๑๐
ปัญญา, ๑๑-๑๒, ๑๔, ๒๓-๒๖, ๒๘,
๓๐-๓๑, ๓๓-๓๕, ๓๗-๓๘,
๔๘-๕๐
ปัญหา, ๗-๘, ๒๖, ๒๙, ๔๓
- ปัญหาในระหว่างมนุษย์, ๒๖
- ปัญหาการขาดวินัย, ๒๙
ปันปน, ๒๗, ๓๖, ๔๒
ปุถุชน, ๑๔
เป็นกลาง, ๔๕, ๔๘
เป็นจริง, ความ, ๒๗
เป็นธรรม, ความ, ๑๑, ๔๔-๔๕
เป็นไปตามเหตุปัจจัย, ความ, ๑๘

เป็นใหญ่, ความ, ๒๖
เป็นอยู่, ความ, ๘, ๑๒, ๑๕, ๑๗, ๓๕
เป็นอยู่ร่วมในสังคม, การ, ๓๕
เปรียบเทียบ, ๒๖
เป้าหมาย, ๒๕
โปร่งโล่งผ่องใส, ๓๕

ผล, ๓-๔, ๑๑-๑๒, ๑๕, ๑๗, ๒๒, ๒๕,
๒๗-๒๘, ๓๒, ๓๖-๓๗, ๔๑-๔๒,
๔๔-๔๕
ผลกระทบเสียหาย, ๔๔
ผลดี, ๔๑
ผลตามธรรมตามวินัย, ๔๕
ผลประโยชน์, ๓๑, ๓๓
- ระบบแก่งแย่งผลประโยชน์, ๓๑
- กฎกติกาเพื่อผลประโยชน์แก่
สังคม, ๓๓
ผลร้าย, ๔๐, ๔๕
ผลสำเร็จ, ๔
ผลเสียหาย, ๔๘
ผิด, ๔๗, ๔๙
ผู้นำ, ๒๒, ๓๗
ผู้ปฏิบัติ, ๓๕
ผู้ยอดเยี่ยม, ๔๐
ผู้สร้างสรรค์และอภิบาลโลก, ๔๑
ผู้ใหญ่, ๔๗
ผู้อื่น, ๓๐, ๓๖
เผด็จการด้วยกฎ, ๓๖

ฝึกฝนมุ่งมั่น, ความ, ๒๕
ฝึก, ๑๙, ๒๒, ๒๔, ๓๙-๔๑,
ฝึก, การ, ๑๓-๑๔, ๑๗, ๑๙, ๒๗-๒๘,
๓๕, ๔๐-๔๑

- จิตสำนึกในการฝึก, ๒๘
 - ระบบในการฝึก, ๑๙
 ฝึกคน, ๑๔
 ฝึกตน, ฝึกตัว, ๓๘, ๔๐-๔๑
 - เวทีของการฝึกตน, ๔๐
 - จิตสำนึกในการฝึกตน, ๓๙-๔๑
 ฝึกฝน, การฝึกฝน, ๒๓, ๓๗, ๓๙
 ฝึกฝนพัฒนาตน, การ, ๓๙
 ฝึกฝนพัฒนามนุษย์, การ ๑๓
 ฝึกวินัย, การ, ๔๑
 ฝึกใจ, ๓๓-๓๔
 ฝึกดี, ๓๘-๓๙
 ฝึกฝน, ๒๕
 ฝึกรู้, ๓๘
 ฝึกสร้างสรรค์, ๓๘
 พยาบาล, ๑๖
 พรหม, พระ, ๔๐, ๕๐-๕๑
 พรหมวิหาร ๔ (ธรรมประจำใจของผู้
 ประเสริฐ มีจิตใจดุจพระพรหม),
 ๔๘-๕๑ (และดูช่วง ๔๓-๔๗ ด้วย)
 พร้อมสมบูรณ์, ความ, ๓๙
 พระ, ๑๔
 พระปัจเจกพุทธ, ดู ปัจเจกพุทธ
 พระพรหม, ดู พรหม
 พระพุทธเจ้า, ๒-๓, ๙, ๑๗-๑๘, ๓๖,
 ๓๙, ๔๓, ๔๖, ๕๑
 - สัมผัสสัมพุทธ, ๑๐
 พระพุทธศาสนา, ดู พุทธศาสนา
 พระอรหันต์, ดู อรหันต์
 พระอาทิตย์, ดู อาทิตย์
 พฤติกรรม, ๑๔, ๑๘-๒๑, ๒๓-๒๕, ๒๗-
 ๒๘, ๓๓-๓๕, ๓๘

พฤติกรรมเคยชิน ๑๘-๒๒, ๒๕, ๒๗,
 ๓๗
 พฤติกรรมดีงาม, ๒๓
 พฤติกรรมที่ดี, ๒๐
 พลอยยินดี, ความ, ๔๘-๔๙
 พลอยหัวนใจ, ความ, ๔๘
 พลาดพลั้งเพื่องพล้ำ, การ, ๕๐
 พอใจ, ความพอใจ, ๘, ๓๓, ๔๑
 พอดี, ความพอดี, ๔๖-๔๗
 พ่อแม่, ๒๑
 พัฒนา, ๒, ๑๓-๑๔, ๒๓-๒๔, ๓๓-๓๙
 พัฒนา, การ, ๑, ๑๕, ๑๗-๑๘, ๒๓, ๓๓
 - การพัฒนาของคน, ๓๓-๓๕
 พัฒนาดีแล้ว, ๑๐, ๓๔-๓๕, ๓๗
 พัฒนาดน, ๓๙-๔๑, ๔๗
 - จิตสำนึกในการฝึกฝนพัฒนาตน,
 ๓๙-๔๑
 พัฒนาปัญญา, ๓๘
 พิจารณาตัดสินคดี, ๘
 พึงพอใจ, ความ, ๗, ๑๙, ๒๓-๒๔, ๒๘
 พึงพาคนอื่น, ๔๗
 พื้นฐาน, ๑๐, ๒๐-๒๑, ๒๗
 พุทธะ, ๔๐
 พุทธคุณ, ๓๙
 พุทธศาสนา, พระ, ๒, ๓๙, ๕๑
 เพื่อนฝูง, ๔๗
 เพื่อนมนุษย์, ๓๘-๓๙
 แพทย์, ๑๕
 ภัยอันตราย, ๒๖
 ภาควิชา, ๒๖
 ภาวะที่ดีที่สุด, ๓๘
 ภูมิใจ, ความ, ๒๕-๒๖, ๔๐

มติ (= การยอมรับ, การตกลง), ๔

มนุษย์, ๓-๑๓, ๑๕, ๑๗-๑๙, ๒๓, ๒๖-
๒๗, ๓๕-๓๖, ๓๘-๔๐, ๔๒-๔๖,
๔๘-๕๙, ๕๑

- การพัฒนาของมนุษย์, ๓๓-๓๖

- เครื่องฝึกมนุษย์, ๑๓-๑๔, ๓๔-
๓๕

- มนุษย์ที่พัฒนาดีแล้ว, ๑๐, ๓๔-
๓๕, ๓๗, ๕๑

- มนุษย์โลก, ๔๓

มัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง), ๔๗

มั่นคง, ๑๑, ๒๔, ๕๑

มั่นใจ, ความ, ๔, ๕๐

มาตรฐานของสังคม, ๔๖

มานะ (ความถือตัว, ทะนงตัว มานะเป็น
อุปกิเลส ๑ ใน ๑๖ ประการ), ๒๖

มิตร, ๔๗

มิตรภาพ, ๔๓

มีวินัย, ความมีวินัย, ๑, ๑๓, ๑๘, ๒๖,
๒๘, ๓๖

มุ่งหมาย, ความ, ๓, ๖, ๑๑, ๑๖-๑๗,
๓๐, ๓๒, ๓๔-๓๕

มุทิตา (ความเบิกบานพลอยยินดี), ๔๓,
๔๘-๕๙

เมตตา (ความปรารถนาให้เขามีความสุข),
๓๗, ๓๙, ๔๓-๔๔, ๔๗-๔๙

โมดรี, ๔๘

โมดริจิต, ๔๓

ไม่ก้าวค่ายแตรกแซง, ๔๕, ๔๘-๕๐

ไม่เกื้อกูล, ๔๖

ไม่จริง, ๕

ไม่ช่วยเหลือ, ๔๖, ๔๙-๕๐

ไม่ใช่เจยทั้ง, ๕๙

ไม่ใช่เจยเมย, ๔๙-๕๐

ไม่ใช่เจยเมิน, ๕๐

ไม่ได้, ๒๗

ไม่ได้ผล, ๑๑, ๒๗, ๔๑

ไม่ตั้งใจ, ๗, ๔๑

ไม่เต็มใจ, ๗, ๕๐

ไม่ถูกต้อง, ๒๗, ๔๙

ไม่ถูกระรม, ๒๗

ไม่แน่นอน, ๕

ไม่บีบบังคับรุนแรงเกินไป, ๒๗

ไม่ปฏิบัติตามธรรมและวินัย, ๔๕

ไม่เป็นธรรม, ๑๑

ไม่พัฒนาตน, ๔๗

ไม่มั่นคง, ๑๑, ๔๒

ไม่มีการศึกษา, ๓๕

ไม่มีน้ำใจ, ๔๖

ไม่มีวินัย, ๒๘

ไม่รู้ตัว, ๒๗

ไม่รู้ไม่เข้าใจ, ๓๗

ไม่สนับสนุน, ๒๖

ไม่สบายใจ, ๔๖

ไม่สมบูรณ์, ๔๒

ไม่สอดคล้อง, ๒๗

ไม่เสียหลัก, ๔๙

ไม่ทันไหว, ๔๙

ไม่เอาใจใส่, ๔๕-๔๗

ยอมรับ, การยอมรับ, ๔, ๗, ๓๔

ยอมรับร่วมกัน, ๕-๖

ยึดเยียด, ๒๗

ยาก, ๔๐-๔๑

- ขานยาก, ๔๐

- วิชาการยาก, ๔๐

- ของยาก, ๔๑

- สิ่งที่ยาก, ๔๑

- ยิงยากยิ่งได้มาก, ๔๑

ยามเขายู่เป็นปกติสุข (ใช้เมตตาต่อเขา),

๔๓, ๔๘

ยามเขาดกตำเคียดร่อน (ใช้กรุณาต่อเขา),

๔๓-๔๔, ๔๘

ยามเขายืนสูงประสบความสำเร็จ (ใช้

มุทิตาต่อเขา), ๔๓-๔๔, ๔๘

ยินดี, ความยินดี, ๓๒, ๓๕, ๓๗, ๔๑,

๔๓

ยัดมัน, ๑๓

แย่งชิง, ๒๖

ระจับความรู้สึก, ๔๘

ระมั่ง, ๓๔

ระบบ, ๓, ๘-๑๒, ๑๕-๑๗, ๒๓, ๕๑

ระบบการแข่งขัน, ๒๖

ระบบการจัดตั้งในสังคม, ๑๑, ๓๒

ระบบการบริหารการปกครอง, ๘, ๓๐

ระบบการฝึกคน, ๑๔

ระบบการศึกษา, ๑๓-๑๔, ๒๘

ระบบการสร้างสรรค้อภินาลโลก, ๔๒

ระบบแก่งแย่งผลประโยชน์, ๓๑

ระบบความสัมพันธ์, ๒๓

ระบบตัวใครตัวมัน, ๔๖

ระบบระเบียบ, ๕, ๑๐, ๑๕-๑๖

ระบบเศรษฐกิจ, ๘

ระบบสังคม, ๘-๙

ระบบองค์รวม, ๔๓

ระเบียบ, ๓, ๘-๑๐, ๑๒-๑๓, ๑๕-๑๗,

๒๒, ๓๔, ๔๖, ๕๑

ระเบียบชีวิต, ๘-๙

ระยะยาว, ๔๕

ระวัง, ๒๗, ๔๗

รัก, ความรัก, ๒๔, ๓๗, ๔๘

รักดี, ความ, ๓๘

รักษา, การรักษา, ๔๒-๔๓, ๔๖, ๔๘,

๕๑

รักษาโลก, ๕๑

รักษาวินัย, ๒๖, ๔๔

รับผิดชอบ, ความ, ๕๐

รับผิดชอบต่อกฎเกณฑ์กติกา, ๔๖

รับผิดชอบตัวเอง, ๔๗

รับผิดชอบตามธรรมตามวินัย, ๔๘

รุ่งอรุณของการศึกษา, ๑๗-๑๘, ๓๖-๔๑

รู้, ความ, ๑๑, ๔๘

- ความรู้ความสามารถ, ๓๐

รู้เข้าใจ, ความรู้เข้าใจ, ๔, ๑๑, ๒๓, ๒๘,

๓๔-๓๕

- ความรู้ความเข้าใจ, ๒๓, ๒๘

รูปแบบ, ๑๒

รู้สึก, ความ, ๔๑, ๔๘-๕๐

- ระจับความรู้สึก, ๔๘

รู้สึกภูมิใจ, ความ, ๒๖

รู้สึกสำนึก, ความ, ๒๘

รู้เหตุผล, ๒๕, ๓๗

เรียน, ๔๑

เรียนรู้, ๒๔, ๔๐

- จิตสำนึกในการเรียนรู้, ๓๔

เรียบร้อย, ๑๗, ๓๔-๓๕, ๓๘, ๔๒

แรงจูงใจ, ๓๘

แรงหนุน, ๒๕

โรงเรียน, ๕, ๒๖, ๓๘

ลงโทษ, การลงโทษ, ๒๗-๒๘, ๓๖

ละเมียด, ๒๔, ๓๐, ๓๖

ละเลย, ๔๒, ๔๗

ลักขโมย, ๔๔

ลำบาก, ๔๑

ลูกศิษย์, ๒๔

เลี้ยงชีพ, ๖

โลก, ๒๑, ๒๕, ๔๕, ๕๑

โลกมนุษย์, ๔๖ (ดู มนุษย์)

วัฒนธรรม, ๒๒

วัด, ๓๔

วางใจเป็นกลาง, ๔๘

วางเฉย, ๔๕

วางที้อยู่, ๔๔

วิชาการ, ๔๐

- วิชาการยาก, ๔๐

วิถีชีวิต, ๒๒

วินัย, ๑-๓, ๕-๑๒, ๑๔-๒๔, ๒๖-๒๙,

๓๒-๓๘, ๔๑-๔๒, ๔๕-๕๑

- การปลูกฝังวินัยให้ได้สำเร็จ, ๓๒

- ความขาดวินัย, ๑, ๒๙

- ความสัมฤทธิ์ผลของวินัย, ๘-๑๒

- ความหมายเชิงบวกของวินัย,

๑๔-๑๗

- ความหมายเชิงลบของวินัย, ๑๔

- เคารพวินัย, ๓๒

- ฝึกวินัย, การฝึกวินัย, ๒๒, ๒๔,

๒๘

- พัฒนาการของความหมายของวินัย,

๓๓-๓๖

- มีวินัย, ความมีวินัย, ๑, ๑๓, ๑๘,

๒๖, ๒๘

- รักษาวินัย, ๒๖, ๔๔

- ละเมียดวินัย, ๒๗

- วิถีฝึกวินัย, ๑๘

- วิถีพื้นฐานในการสร้างวินัย,

๒๐-๒๒

- วิถีเร็ว, ๒๖

- วิธีสั่งวินัยที่ไม่ดีและไม่ถูกต้อง,

๒๗

- วิธีสั่งสร้างวินัยวิธีต่าง ๆ,

๑๘-๒๘

- วินัยกับศีล, ๑๒-๑๔

- วินัยที่ถูกต้อง, ๑๑

- วินัยที่ลงตัวแล้ว, ๒๒

- วินัยเป็นการ (เครื่อง) จัดสรร

โอกาส, ๑๔-๑๗, ๓๒-๓๓

- วินัยเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของ

ประชาธิปไตย, ๒๘-๓๒

- วินัยพื้นฐาน, ๒๗

- สร้างวินัย, การสร้างวินัย, ๑๘,

๒๑-๒๒, ๒๕, ๒๗, ๓๗, ๕๐

เวลา, ๑๕, ๑๙, ๒๓, ๓๔, ๕๐

ศรัทธา, ๒๔, ๓๗

ศักยภาพของบุคคลแต่ละคน, ๑๗, ๓๑,

๓๔

ศักยภาพในการฝึกสูงสุด, ๔๐

ศัพทวิทยา, ๑๔

ศัพททางพระ, ๑๔

ศัลยแพทย์, ๑๕

ศาสนภาพราหมณ์, ๕๑

ศีล, ๑๒, ๑๔, ๑๗-๑๘, ๒๒, ๒๔-๒๕,

๒๗-๒๙, ๓๖-๓๗

ศีล ๕, ๑๔

ศึกษา, ๔๑

ศึกษา, การ, ๒, ๑๔, ๑๘, ๒๓, ๒๘,
๓๕-๓๖, ๓๙-๔๐
- ระบบการศึกษา, ๒๘
- รุ่งอรุณของการศึกษา, ๑๗-๑๘,
๓๖-๔๑
- จัดสำนักในการศึกษา, ๓๙
เศรษฐกิจ, ๘

สงบราบรื่น, ๓๕, ๔๙
ส่งเสริมสนับสนุน, สนับสนุน, ๔๓, ๔๘-๔๙
สติปัญญา, ๓๐-๓๑
สติสัมปชัญญะ, ๒๑
สถานการณ์, ๒๐-๒๑, ๔๐, ๔๓-๔๔, ๕๐
สถาบัน, ๙
สบาย, ๓๔
สบายใจ, ความสบายใจ, ๒๔, ๕๐
สเปกตรัม, ๓๖
สภาผู้แทนราษฎร, ๑๑
สภาพจิตใจ, ๒๔, ๒๘
สมดุล, ๔๖
สมบุรณ์, ๓๕, ๓๙, ๔๓
สมมติ, ๔-๘
สมาธิ, ๑๔, ๒๔
สร้างโลก, ๕๑
สร้างวินัย, การสร้างวินัย, ๑๘, ๒๑-๒๒,
๒๕, ๒๗, ๓๗, ๕๐
- วิธีเสริมสร้างวินัยวิธีต่างๆ,
๑๘-๒๘
สร้างสรรค์, ๒๒, ๓๘
สร้างสรรค์สังคม, ๑๗, ๓๐-๓๑
ส่วนร่วมในการปกครอง, ๓๐
ส่วนร่วมในการเสริมสร้างประโยชน์สุขแก่
สังคม, ๓๑

สะดวก, ๓๔
สิ่ง (= ร่วมกัน), ๔
สังคม, ๑, ๓, ๖, ๘-๑๒, ๑๕-๑๗, ๑๙,
๒๒, ๒๖-๒๗, ๒๙-๓๓, ๓๕-๓๖,
๓๘, ๔๒, ๔๔-๔๗, ๔๙-๕๐
- มาตรฐานของสังคม, ๕๖
- สร้างสรรค์สังคม, ๑๗, ๓๐-๓๑
- สังคมที่ติงาม, ๓๑
- สังคมสมดุล, สังคมมีดุลยภาพ,
๔๓-๕๑
สังคมไทย, ๑
สังคมประชาธิปไตย, ๑๗, ๓๕-๓๖
สังคมมนุษย์, ๙-๑๑, ๔๕ (ดู มนุษย์)
สัญญาณ, ๑๘
สัตว์, ๙, ๑๙, ๓๙-๔๐
สันติสุข, ๓๐, ๓๕, ๔๖, ๕๑
สัมปชัญญะ (ความรู้ตัวทั่วพร้อม), ๒๑
สัมพันธ์, ความสัมพันธ์, ๓, ๓๗, ๔๒,
๔๔-๔๕, ๕๑
- ความสัมพันธ์ (ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน)
ระหว่างบุคคล, ๔๔-๔๕
- ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ
(กฎ) ธรรมชาติ, ๔๒-๔๑
- ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ
มนุษย์, ๔๒-๔๕, ๕๑
- ดุลยภาพระหว่างความสัมพันธ์ใน
หมู่มนุษย์และความสัมพันธ์กับกฎ
ธรรมชาติตามหลักพรหมวิหาร ๔,
๔๒-๕๑
- สัมพันธ์สอดคล้อง, ๓๒
สัมมาสัมพุทธ, ๑๐
สัมฤทธิ์ผล, ๑๑
สามารถ, ความ, ๙-๑๐, ๑๙

สามารถพิเศษ, ความ, ๙-๑๐
 สำคัญ, ความสำคัญ, ๒, ๑๖-๑๗, ๓๒,
 ๓๘, ๔๔, ๔๖-๔๗, ๕๐
 สำเร็จ, ความสำเร็จ, ๓๙, ๔๓, ๔๘-๔๙
 สิกขาบท, ๑๓-๑๔
 สิกขาบท ๕, ๑๔
 สิ่งง่าย, ๔๑
 สิ่งทั้งหลาย, ๓
 สิ่งที่พึงปรารถนาในการทำงาน, ๔๑
 สิ่งยาก, ๔๑
 สิ่งหมายรู้ร่วมกัน, ๓๔
 สิ่งเหลวไหล, ๔
 สิทธิ, ๓๐-๓๑, ๓๖
 - สิทธิของผู้อื่น, ๓๐, ๓๖
 สุข, ๘, ๔๑, ๔๓, ๔๘
 สุข, ความ, ๗-๘, ๒๓-๒๔, ๓๔, ๓๗,
 ๓๙-๔๑, ๔๘
 สุขภาพจิต, ๔๑
 สูญเสียโอกาสในการดำเนินชีวิตและทำ
 กิจกรรมของสังคม, ๑๕
 สู้สิ่งยาก, ๔๑
 เสริม, ๒๔-๒๕, ๓๗
 เสริมสร้าง, ๓๑
 เสรีภาพ, ๒๔-๓๓, ๓๕-๓๖
 - ความหมายของเสรีภาพที่ถูกต้อง
 และไม่ถูกต้อง, ๒๔-๓๒, ๓๕-๓๖
 เสียดุลยภาพ, ๔๗
 เสียดเปรียบ, ๒๐
 เสียดสุขภาพจิต, ๔๑
 เสียดโอกาส, ๒๐
 แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม, ๑๗-๑๘,
 ๓๖-๔๑
 แสดงผลของธรรมหรือวินัย, การ, ๔๕

หนักแน่น, หนักแน่นมั่นคง, ๒๔
 หน้าที่, ๓, ๑๐
 หนุม, ๒๕, ๓๗
 หนู, ๙, ๑๙
 - หนูคณะ, ๙, ๒๒, ๒๕-๒๖
 - หนูมนุษย์, ๔๕, ๔๘-๔๙, ๕๐
 (ดู มนุษย์)
 - หนูใหม่, ๑๙
 หลัก, ๑๐, ๑๑, ๔๔
 หลักการ, ๑, ๓, ๑๑, ๒๑-๒๒, ๒๗,
 ๒๙-๓๐, ๔๒, ๔๔-๔๕
 หลักเกณฑ์, ๓, ๔๓, ๕๐
 หลักความจริง, ๑๑, ๕๐
 หลักคำสอน, ๕๑
 หัวใจ, ๔๓, ๔๘
 หวาดระแวง, ความ, ๑๖
 หัวหน้า, ๒๑
 เหตุ, ๓-๗, ๒๕, ๓๗, ๔๒-๔๔, ๔๗
 เหตุปัจจัย, ๓, ๑๘
 เหตุผล, ๑๙, ๒๓-๒๕, ๒๘, ๓๓-๓๕,
 ๓๘, ๔๔
 เห็นใจ, ๔๓, ๔๘
 เหลวไหล, ๔
 องค์ประกอบ, ๒๓-๒๕, ๒๘, ๓๖-๓๘
 องค์ประกอบของประชาธิปไตย, ๒๘, ๓๑-
 ๓๒
 องค์ประกอบร่วมในการเสริมสร้างวินัย,
 ๓๖-๔๑
 องค์รวม, ๒๒
 อนุตตโร บุริสัทมมสารถิ (พุทธคุณข้อที่ ๖
 ทรงเป็นสารถิ ผิดคนที่ควรฝึกได้เป็น
 เยี่ยม), ๓๙-๔๐

อบอุ่น (ใจ), ความ, ๒๔, ๓๗, ๔๖

อยู่ดี, ความ, ๔๒

อยู่ร่วมกัน, การ, ๓๔

อรหันต์, พระ, ๓๔-๓๕

ออกกฎหมาย, การ, ๑๑

อัครตัมปทา (การทำตนให้ถึงพร้อม), ๓๔-

๔๐

อันตราย, ๒๖

อาจารย์, ๒๔

อาทิตย์, พระ, ๑๗, ๓๖

อำนาจ, ๒๗-๒๘, ๓๖

- การใช้อำนาจบีบบังคับและลง-

โทษ, ๒๘

อิกข (=มอง), ๕๐

อุเบกขา(ความวางใจเป็นกลาง), ๔๕,

๔๗-๕๐

- อุเบกขาเป็นธรรมที่เข้าใจผิดกัน
มากและปฏิบัติได้ยากกว่าข้ออื่น
ของพรหมวิหาร ๔, ๔๕-๕๐

อุป (=คอย), ๕๐

อุปถัมภ์กัน, การ, ๔๗

โอกาส, ๑๕-๑๗, ๑๙-๒๐, ๓๐-๓๓,

๓๕, ๔๐, ๕๐

- เสียโอกาส, ๒๑

- เอื้ออำนวยโอกาสให้บุคคลช่วย
เสริมสร้างสังคม, ๓๐-๓๓

คำชี้แจงการใช้สารบัญพินิตาร ดัชนีและภาคผนวก

การจัดพิมพ์หนังสือของพระเดชพระคุณพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ของกรมวิชาการ และองค์การคำของคุรุสภา กระทรวงศึกษาธิการ มีจุดมุ่งหมาย เพื่อเผยแพร่ไปยังโรงเรียนและสถานศึกษาต่าง ๆ ตลอดจนหน่วยงานราชการที่สำคัญ ทั่วประเทศ คณะกรรมการจัดพิมพ์จึงได้พิจารณาเห็นว่าสมควรที่จะได้มีการ จัดทำส่วนประกอบของหนังสือเพื่ออำนวยความสะดวกและให้เกิดประโยชน์แก่ ผู้ใช้หนังสือให้มากที่สุด โดยจัดทำเป็นสารบัญพินิตาร ดัชนีและภาคผนวก ทั้งนี้ เพราะหนังสือของพระเดชพระคุณพระธรรมปิฎก สามารถที่จะใช้เป็นหนังสือ ค้นคว้า หนังสืออ้างอิง หนังสือเรียน หนังสืออ่านประกอบการเรียนการสอน ทั้งของนักวิชาการ ข้าราชการ ครู-อาจารย์ นิสิต นักศึกษา และนักเรียน ทุกระดับชั้น ตลอดจนประชาชนผู้สนใจโดยทั่วไป ทั้งในวิชาอันเกี่ยวกับ พระพุทธศาสนาและวิชาการ อื่น ๆ ทางโลกแทบทุกสาขา

การจัดทำส่วนประกอบของหนังสือเพื่ออำนวยความสะดวกและให้ เกิดประโยชน์แก่ผู้ใช้หนังสือให้มากที่สุด มีข้อควรทราบเพื่อประกอบการใช้ ส่วนประกอบต่าง ๆ ดังนี้

๑. สารบัญพินิตาร เป็นสารบัญที่ให้รายละเอียดทั้งหัวข้อใหญ่ และหัวข้อเล็ก ผู้ใช้จะทราบทั้งเค้าโครงเรื่องใหญ่ และหัวข้อย่อยของเรื่องที่มี ในหนังสือทั้งหมด ทั้งในส่วนเนื้อหาของเนื้อเรื่องและในส่วนของภาคผนวก

๒. ดัชนี เพื่ออำนวยความสะดวกในการค้นเฉพาะเรื่อง หรือ เฉพาะคำ ที่ผู้ใช้ต้องการหาได้ทันที ในคำที่สำคัญจะมีรายละเอียดย่อเก็บ เป็นลูกคำ และบางแห่งมีสรุปทำนองหัวข้อและเค้าโครงเรื่อง ประกอบไปด้วย ในหนังสือที่เป็นคำศัพท์ทางธรรมจะมีคำแปลอย่างย่อ ๆ กำกับไว้ให้อยู่ใน วงเล็บที่ติดกับคำศัพท์นั้น

ดัชนีนี้ทำอย่างละเอียด เพราะผลงานของพระเดชพระคุณพระธรรมปิฎก เป็นผลงานที่ลึกซึ้ง ครอบคลุมเรื่องราวต่าง ๆ ไว้มาก อีกทั้งมีภาษาที่สละสลวย พร้อมทั้งอธิบายแยกแยะ ชัดแจ้ง อย่างรอบด้าน ครบครันทุกแง่มุมของ สิ่งที่กำลังกล่าวถึง อันจัดเป็นการใช้ภาษาไทยได้อย่างเหมาะสม ไพเราะ และมีประสิทธิภาพอย่างดียิ่ง ฉะนั้น ผู้ใช้หนังสือนอกจากจะหาสิ่งที่ต้องการได้ ทันทีแล้ว การดูรายการดัชนี ยังจะได้พบค่าและการใช้ภาษาอันดีเยี่ยม ซึ่งหลายแห่งเป็นนวัตกรรมทางภาษาที่พระเดชพระคุณพระธรรมปิฎกได้ คิดประดิษฐ์ขึ้นใช้อย่างเหมาะสม อันจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ใช้อย่างมากทั้งใน ด้านการใช้ภาษา การสื่อความ และการเกิดความรู้ความเข้าใจในธรรมและ วิชาการอื่นที่กำลังกล่าวถึงในหนังสือ ได้จากการดูดัชนีที่จัดทำไว้นี้ด้วย

๓. ภาคผนวก ประกอบด้วยหลายส่วน ดังนี้

๓.๑ ผนวก ก ย่อเรื่อง

เนื่องจาก ลักษณะงานของพระเดชพระคุณพระธรรม ปิฎกมีความสุข ลุ่มลึก และแยกแยะ อธิบายอย่างรอบด้าน ดังกล่าวแล้ว ครู-อาจารย์ นิสิต นักศึกษา นักเรียน และผู้ไม่คุ้นกับงานของท่าน อาจจะไม่อ่านเข้าใจค่อนข้างช้า ในการอ่านครั้งแรกๆ ดังนั้น ผนวก ก นี้จึงมีความ มุ่งหมายสำคัญที่จะย่อเรื่องและทำให้ง่ายขึ้น ซึ่งสัดส่วนการย่อจะเหลือ ประมาณ $\frac{๑}{๕}$ - $\frac{๑}{๔}$ ของเนื้อเรื่อง แต่จะเก็บสาระสำคัญไว้ครบถ้วนทุกแง่มุม อีกทั้ง พยายามใช้ถ้อยคำและสำนวนเดิมของพระเดชพระคุณแทบทั้งหมด จะมีเพิ่มหรือตัดแปลงเฉพาะคำเชื่อมที่จำเป็นต้องใช้เพื่อการติดต่อหรือเชื่อม ความเท่านั้น

ผนวก ก นี้จะมีประโยชน์สำหรับผู้ต้องการทราบและเข้าใจสาระ สำคัญของหนังสืออย่างรวดเร็ว ในระยะเวลาสั้น หรืออ่านทำความเข้าใจ หนังสือในเบื้องต้น

ขออย่าว่า ผู้อ่านเมื่อใช้ผนวก ก ด้วยวัตถุประสงค์ดังกล่าวแล้ว ขอให้
อ่านเนื้อเรื่องเต็มของพระเดชพระคุณด้วย เพราะการอ่านเนื้อเรื่องเต็ม จะได้
อรรถรสและประโยชน์จากหนังสืออย่างครบถ้วน และลักษณะเด่นของหนังสือ
ของพระเดชพระคุณพระธรรมปิฎก อีกประการหนึ่งคือ ยิ่งอ่านหลายรอบ
ยิ่งสนุก ยิ่งได้แง่คิด ยิ่งได้ความรู้ความเข้าใจแตกฉานขึ้น และควรอ่านอย่าง
ช้าๆ เพื่อใช้ความพิจารณาตามไปด้วย เพราะมีคำอธิบาย ตัวอย่าง และแง่มุม
ที่ท่านเสนอไว้อย่างมาก รอบด้าน แยกคายและสุมลึกลงด้วยวิสัยทัศน์ที่
รอบด้าน กว้างไกล และลึกซึ้ง ทั้งทางธรรมและทางโลก ผลงานของพระเดช
พระคุณจึงมีคุณค่าระดับวรรณกรรมอมตะ ที่อ่านไม่เบื่อและไม่ล้าสมัย แม้
เวลาจะล่วงเลยมาหลายสิบปี ผู้ที่อ่านงานของท่านเป็นประจำจะตระหนักใน
ความจริงข้อนี้ได้อย่างดี จึงขอกระตุ้นและส่งเสริมให้ผู้ที่อ่านใหม่ๆ ซึ่งยัง
ไม่ค่อยเข้าใจ ขอให้อ่านเนื้อเรื่องเต็มซ้ำแล้วซ้ำอีก ท่านจะได้ประโยชน์ในทุกๆ
ด้าน พร้อมทั้งเป็นการพัฒนาตนให้ก้าวหน้าในชีวิตรุ่งเรือง อย่างคุ้มค่ายิ่งกับ
เวลาที่ใช้ในการอ่านอย่างแนบแน่น เพราะหนังสือของพระเดชพระคุณจัดได้ว่า
เป็นกัลยาณมิตรผู้ดีเยี่ยม ซึ่งความมีกัลยาณมิตรที่ดีเป็นธรรมเบื้องต้นข้อแรก
ที่สำคัญยิ่งของธรรม ๗ ประการที่เป็นแสงเงินแสงทองของชีวิตที่งดงาม

๓.๒ ผนวก ข อธิบายหลักธรรมและคำศัพท์ที่น่าสนใจที่ อ้างอิงในหนังสือ

เนื่องด้วย หนังสือของพระเดชพระคุณพระธรรมปิฎกจะมีการกล่าวอ้างถึงหลักธรรม และคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนาอยู่เสมอ ซึ่งใน
บางแห่งไม่ได้อธิบายโดยละเอียดเพราะไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับหัวข้อหลักที่
กำลังอธิบายอยู่นั้น หรือบางครั้งเป็นศัพท์ที่ผู้ค้นกับพระศาสนารู้ดีอยู่แล้ว ดังนั้น
เมื่อกระทรวงศึกษาธิการพิมพ์หนังสือของพระเดชพระคุณ เพื่อมุ่งให้มีประจำ
สถานศึกษาทั่วประเทศ เป็นเป้าหมายหลัก จึงได้จัดทำผนวก ข นี้ขึ้น เพื่อ

อำนวยความสะดวกแก่ผู้อ่าน ที่จะพลิกดูคำอธิบายได้ทันที ซึ่งจะทราบรายการหลักธรรมและคำศัพท์ที่ได้ทำคำอธิบายไว้ และเลขหน้าได้จากสารบัญพิสดาร

ในหลักธรรมที่สำคัญ จะบอกที่มาของหลักธรรมนั้นในพระไตรปิฎก และคัมภีร์รุ่นรองที่สำคัญๆ ไว้ด้วย เพื่อผู้ที่ต้องการค้นถึงต้นตอจะได้หาได้สะดวกขึ้น

ผนวก ข เกือบทั้งหมด จัดทำขึ้นโดยอาศัยหนังสือตำราอ้างอิงมาตรฐานที่พระเดชพระคุณพระธรรมปิฎกได้จัดทำไว้ ๔ เล่ม คือ

๑. พุทธธรรม : ฉบับปรับปรุงและขยายความ
๒. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับประมวลธรรม
๓. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับประมวลศัพท์
๔. ธรรมญูชีวิต : พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม

หนังสือตำราอ้างอิงมาตรฐานทั้ง ๔ เล่มนี้ จะมีหลักธรรมและคำศัพท์ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีคำอธิบายที่ครบถ้วนพร้อมทั้งบอกแหล่งที่มาในพระไตรปิฎก และคัมภีร์รุ่นรองไว้ด้วย ผู้อ่านที่ต้องการทราบเพิ่มเติมจากผนวก ข สามารถหาได้จากหนังสือทั้ง ๔ เล่มนั้น โดยเล่มที่ ๑, ๒ และ ๔ หาหน้าของหลักธรรมและศัพท์ที่ต้องการได้จากสารบัญพิสดารและดัชนีของแต่ละเล่มนั้น ส่วนเล่มที่ ๓ นั้นเรียงลำดับตัวอักษรในลักษณะของพจนานุกรมอยู่แล้ว

ถ้อยคำทั้งหมดในผนวก ข เป็นถ้อยคำเดิมของพระเดชพระคุณจากหนังสือทั้ง ๔ เล่มดังกล่าวแล้ว เป็นหลักใหญ่ โดยมีบางส่วนมาจากหนังสือเล่มอื่นของท่าน จะมีเพิ่มที่ไม่ใช่ถ้อยคำของท่านเพียงคำเชื่อมในกรณีที่มีการติดต่อ หรือเชื่อมความจากหนังสือหลายแห่ง หรือหลายเล่ม เท่านั้น

ในตอนท้ายของคำอธิบายแต่ละหลักธรรมหรือแต่ละคำจะบอกที่มาของเล่มหนังสือและเลขหน้า ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการอ้างอิงต่อ และในการค้นหารายละเอียดที่ต้องการทราบเพิ่มเติมได้อย่างสะดวก โดยจะบอกรายละเอียดทางบรรณานุกรมอย่างครบถ้วน ในกรณีที่อ้างอิงจากเล่มอื่นนอกจาก ๔ เล่มดังกล่าว ในส่วนของ ๔ เล่มข้างต้นจะให้รายละเอียดทางบรรณานุกรมไว้ในที่นี้ และจะใช้เลขแทนในท้ายคำอธิบายแต่ละแห่ง ทั้งนี้เพื่อความกระชับรัด ผู้จะอ้างอิงต่อหรือค้นคว้าเพิ่มเติมสามารถใช้รายละเอียดทางบรรณานุกรมได้ตามที่ไว้ข้างล่างนี้

๑. หมายถึง พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๖. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘

๒. หมายถึง พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับประมวลธรรม. ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘

๓. หมายถึง พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ : ฉบับประมวลศัพท์. ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘

๔. หมายถึง พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). ธรรมบุญชีวิต : พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม. ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๑๗๗. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘

เช่น ท้ายคำอธิบายให้ไว้ว่า [คัดจาก ๑. หน้า ๕, ๑๗ และ ๓๗ และ ๒. หน้า ๕ และ ๕๔] หมายความว่าข้อความในคำอธิบายนั้นคัดมาจากหนังสือ **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ** หน้า ๕, ๑๗ และ ๓๗ และจากหนังสือ**พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับประมวลธรรม** หน้า ๕ และ ๕๔

๓.๓ ผผนวก ค ประวัติของพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

ผผนวก ค เป็นประวัติและผลงานโดยย่อของพระเดชพระคุณ เพื่อให้ผู้อ่านที่ยังไม่ได้คุ้นกับพระเดชพระคุณ จะได้ทราบถึงประวัติและผลงานอันแสดงถึงความสมบูรณ์ยิ่งทั้งความรู้และปฏิปทาอันสมควรแก่สมณะของพระเดชพระคุณ ซึ่งเป็นประจักษ์พยานอันดีเยี่ยมว่าหลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและเผยแผ่มาเป็นเวลาร่วม ๒,๖๐๐ ปีแล้วนั้น สามารถนำมาปฏิบัติให้เกิดผลได้จริงโดยไม่จำกัดเวลาและสภาพสังคม ก่อให้เกิดประโยชน์สุข และความเจริญก้าวหน้าอย่างแท้จริงทั้งแก่ตนเอง แก่สังคม แก่ประเทศชาติ และแก่มนุษยชาติและโลกเป็นส่วนรวม

ผู้ที่รู้จักพระเดชพระคุณพระธรรมปิฎกทั้งส่วนตัวหรือจากผลงานหนังสือ จะมีความรู้สึกเคารพยกย่องเกิดทุนพระเดชพระคุณทั้งด้านความรู้และความประพฤติ รู้สึกภูมิใจในความเป็นชาวพุทธที่มีชาวพุทธตัวอย่างอันดีเยี่ยมเช่นพระเดชพระคุณเป็นผู้นำ ความรู้สึกอบอุ่นและได้กำลังใจในยามท้อแท้หรือพบอุปสรรคใหญ่หลวงทั้งในชีวิตและการทำงาน โดยเฉพาะผู้ที่รู้จักพระเดชพระคุณเป็นส่วนตัว จะซาบซึ้งถึงธรรมฉันทะและวิริยะอันแรงกล้าของพระเดชพระคุณในการทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งงานหนังสือ งานบรรยาย งานให้คำปรึกษา และศาสนกิจอื่นอีกมากมายเพื่อความเจริญรุ่งเรืองยั่งยืนของพระพุทธศาสนา อันจะอำนวยความเจริญก้าวหน้าและสันติสุขอย่างแท้จริงแก่มวลมนุษยและสรรพสัตว์ทั้งปวง พร้อมกันนั้นพระเดชพระคุณก็ย้ายอยู่เสมอไม่ให้ลูกศิษย์หรือผู้คุ้นเคยกับท่านยึดติดในตัวท่าน เพราะทั้ง ๆ ที่มีความเป็นปราชญ์และความเป็นกัลยาณมิตรที่ดีเยี่ยม ท่านก็ถือว่าท่านเป็นเพียงผู้ศึกษารธรรมที่ไม่เคยประมาท หมั่นศึกษาค้นคว้าทั้งทางธรรมและวิชาการทางโลกทุกสาขาเพื่อนำธรรมมาอธิบายให้เข้าใจง่ายอย่างเหมาะสมแก่กาลและเหตุการณ์ความเปลี่ยนแปลงของโลก เพื่อส่งต่อผู้ฟังผู้อ่านให้รู้ธรรมซึ่งเป็นเหมือนท่านได้พา

ให้เข้าไปเฝ้าพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าเองแล้ว โดยผู้ฟังผู้อ่านไม่ต้องติดยึดหรือเกี้ยวข้องในตัวท่านอีกต่อไป

พระเดชพระคุณพระธรรมปิฎกจึงตั้งอยู่ในฐานะกัลยาณมิตรผู้ดีเยี่ยมที่จะส่งต่อเราให้เข้าถึงพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นยอดแห่งกัลยาณมิตร การหมั่นระลึกถึงและเจริญรอยตามปฏิปทาของพระเดชพระคุณพระธรรมปิฎกจึงเป็นมหากุศลแก่ชาวพุทธทั่วไปเป็นอย่างยิ่ง แม้จะปฏิบัติตามพระเดชพระคุณได้เพียงส่วนน้อยนิด แต่หากเราไม่ย่อท้อและหมั่นพัฒนาตนเสมอก็จะทำให้ชีวิตก้าวหน้าไปในทางแห่งแสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงามได้อย่างมั่นใจ อุ่นใจและมั่นคง ดังที่พระเดชพระคุณพระธรรมปิฎกได้ดำเนินไปเป็นแบบอย่างอันดีเยี่ยมของเราอยู่แล้ว

ภาคผนวก

ผนวก ก ย่อเรื่อง วินัย เรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด

ในขณะที่เราต้องการสร้างสรรค์ประชาธิปไตย ซึ่งประเทศประชาธิปไตยนั้นสังคมอยู่ได้ด้วยการที่คนต้องเคารพกฎเกณฑ์และกติกา อันเป็นความหมายหนึ่งของความมีวินัย จึงเป็นเรื่องที่ควรเอาใจใส่ โดยเฉพาะในทางการศึกษาจะต้องหาทางสร้างสรรค์ปลูกฝังพัฒนาประชาธิปไตยให้สำเร็จบนพื้นฐานของความมีวินัย เพราะเป็นที่ทราบกันดีว่า ความขาดวินัยเป็นปัญหาใหญ่ของสังคมไทย

ที่มาและความหมายของวินัย

วินัย เป็นคำศัพท์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในพระพุทธศาสนา เป็นคำที่มีความหมายกว้างกว่าที่เราใช้กันทั่วไปมาก มักใช้คู่กับคำว่าธรรม ดังที่มีคำเรียกพระพุทธศาสนาว่า “ธรรมวินัย” และ คำทั้งสองมีความหมายสัมพันธ์กัน

พระพุทธศาสนาถือว่าความจริงของสิ่งทั้งหลายเป็นเรื่องธรรมดา ที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติ ธรรมชาติและธรรมดานี้ คือ ธรรม ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่ ก็เป็นอย่างนั้นเป็นธรรมดา หน้าที่ของพระพุทธเจ้า เกี่ยวกับธรรมก็เพียงทรงค้นพบและทรงประกาศและสั่งสอนให้เข้าใจง่าย

การจะให้ความจริงของธรรมชาติดีมีผลในทางปฏิบัติเป็นประโยชน์แก่หมู่มนุษย์ในสังคม ก็ต้องนำธรรมนั้นมาจัดตั้งเป็นระบบระเบียบในหมู่มนุษย์ ซึ่งเรียกว่า วินัย

ฉะนั้น กฎของธรรมชาติเรียกว่า “ธรรม” กฎของมนุษย์เรียกว่า “วินัย” กฎ ๒ อย่างนี้มีความสัมพันธ์กัน คือ

๑. วินัย ต้องตั้งอยู่บนฐานของธรรม คือ ต้องมีความจริงในธรรมชาติเป็นฐานอยู่

๒. การจัดวางกฎเกณฑ์ที่เป็นเหตุเป็นผลขึ้นในหมู่มนุษย์ ก็เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่ามนุษย์จะปฏิบัติตามและได้ประโยชน์จากกฎธรรมชาติดีที่สุด คือ ให้ได้ผลตามธรรมและมีความมุ่งหมายเพื่อธรรม

กฎธรรมชาติดีมีอยู่เป็นธรรมดา ส่วนกฎมนุษย์นั้นเป็นกฎสมมติ สมมติ คือ การตกลงหรือยอมรับร่วมกัน “สมมติ” ไม่ใช่สิ่งเหลวไหล แต่เป็นสิ่งที่เกิดจากความรู้เข้าใจในหลักความจริงที่เป็นเหตุเป็นผล แล้วนำมาวางเป็นข้อกำหนดเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ จึงมี ๒ กฎซ้อนกันอยู่ คือ กฎธรรมชาติดีที่เป็นความจริงแท้ กับกฎมนุษย์ที่เป็นสมมติ เช่น กฎธรรมชาติดี คือ การขุดดินเป็นเหตุให้เกิดผลได้แก่ หลุม กฎมนุษย์ คือ การขุดดินเป็นเหตุให้เกิดผลได้แก่ การให้เงินเดือนคนขุดเดือนละ ๓,๐๐๐ บาท

ฉะนั้น วินัยจึงต้องตั้งอยู่บนฐานของธรรม และวินัยจะมีผลจริงต่อเมื่อคนมีธรรม

ถ้าคนไม่มีธรรม เช่น คนขุดดินไม่ยากขุดดิน แต่อยากได้เงิน เขาก็จะฝืนใจขุด ถ้าเลี้ยงได้ก็เลี้ยง จึงขุดดินโดยไม่เต็มใจและไม่ตั้งใจ ขาดความสุข ขาดความพึงพอใจในการปฏิบัติตามวินัย และอาจทุจริตเพื่อให้ได้เงินโดยไม่ต้องขุดดิน ดังนั้น งานก็ไม่ได้ผล คนก็ไม่มีความสุข มนุษย์ก็ต้องสร้างระบบสมมติขึ้นมาควบคุมกันเป็นชั้น ๆ ซึ่งทั้งวุ่นวายและไม่ได้ผลจริงจัง

ตรงข้าม ถ้าสามารถโยงวินัยกับธรรมให้สอดคล้องเป็นอันเดียวกันได้ โดยรู้ทันสมมติคือกฎเกณฑ์ ขณะเดียวกันก็เห็นคุณค่าและต้องการในผลที่แท้จริงของตัวเหตุ คนก็จะทำงานเช่น ขุดดิน โดยความเต็มใจและตั้งใจ พร้อมทั้งมีความพอใจและความสุขด้วย คือ ถ้าเมื่อใดการปฏิบัติเข้าถึงตัวธรรม วินัยก็จะได้ผลเองโดยธรรมชาติ จะทำงานอย่างจริงจังโดยไม่ต้องบังคับควบคุม ดังนั้น งานก็ได้ผล คนก็เป็นสุข

ความสัมฤทธิ์ผลของวินัย

พระพุทธเจ้าทรงค้นพบคือทรงเข้าถึงความจริงของธรรมชาติคือธรรม และทรงสามารถนำความรู้ในธรรมนั้นมาให้อำนวยผลเป็นประโยชน์แก่หมู่ มนุษย์ โดยทรงวางระบบกฎเกณฑ์คือทรงจัดตั้งวินัยขึ้น อันเป็นความสามารถ พิเศษอีกชั้นหนึ่ง จึงได้รับพระนามว่าเป็นพระสัมมาสัมพุทธ ส่วนท่านที่เข้าถึง ความจริง แต่ไม่สามารถจัดระบบสังคมให้คนจำนวนมากได้รับประโยชน์จาก ธรรมนั้นได้ ก็เป็นเพียงพระปัจเจกพุทธ

วินัยที่แท้ ในความหมายที่กว้าง คือระบบระเบียบทั้งหมดของชีวิต และสังคมมนุษย์ เช่น ระบบเศรษฐกิจ ระบบการบริหารการปกครอง ระบบ กฎหมาย ฯลฯ แต่ที่เข้าใจกันส่วนมากในปัจจุบัน เป็นวินัยในความหมายที่แคบ เช่น วินัยในการจราจร ในการอยู่ร่วมกับหมู่คณะ ในโรงเรียน เป็นต้น

ปกติ ธรรม ท่านใช้คำว่าแสดง คือ เรามีหน้าที่เพียงแสดงไปตาม ความจริงที่มีอยู่ตามธรรมดา ส่วนวินัย ใช้คำว่าบัญญัติ คือ เป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่ จริงในธรรมชาติ แต่มนุษย์มีความสามารถพิเศษที่สามารถจัดวางระเบียบ แบบแผนเพื่อให้สังคมมนุษย์ดำรงอยู่ด้วยดีตามธรรมนั้น

ในหมู่มนุษย์ที่พัฒนาแล้ว การปฏิบัติตามวินัยก็คือการเอาประโยชน์ จากธรรมมาใช้ได้ ซึ่งหลักการนี้แสดงถึงความหมายหลายอย่างในความ สัมพันธ์ระหว่างธรรมกับวินัย เช่น

๑. วินัยที่ถูกต้อง จะต้องตั้งอยู่บนฐานของความจริงในธรรมชาติ จึงจะได้ผลจริงจังและมั่นคง

๒. วินัยต้องมีความมุ่งหมายเพื่อธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ความชอบธรรม ความดีงามของสังคม

ฉะนั้น การบัญญัติวินัย คือการจัดวางระบบระเบียบต่าง ๆ ของสังคม เช่น ออกกฎหมาย จึงมีองค์ประกอบสำคัญ ๒ อย่าง คือ

๑. **มีปัญญา** คือ เข้าถึงตัวธรรม รู้ความจริงในเรื่องนั้น ๆ รู้ความถูกต้องตรงตามที่พึงต้องการ

๒. **เจตนาดี** คือ เจตนาบริสุทธิ์ มุ่งผลที่สอดคล้องตามธรรมที่รู้นั้น

วินัยกับศีล

วินัยกับศีลเป็นคำที่คู่เคียงกันอย่างยิ่ง

วินัยเป็นบัญญัติของมนุษย์ ซึ่งแยกเป็นความหมาย ๓ อย่างคือ

๑. การจัดระเบียบระบบ ก็เรียกว่า วินัย

๒. ตัวระเบียบระบบ หรือตัวกฎ ก็เรียกว่าวินัย

๓. การฝึกคนให้ตั้งอยู่ในระบบระเบียบ ก็เรียกว่าวินัย

เมื่อคนปฏิบัติตามวินัย จนเกิดเป็นคุณสมบัติของเขาขึ้นมา คุณสมบัติที่เกิดขึ้นในตัวบุคคลนั้นเรียกว่า **ศีล**

ฉะนั้น ผู้มีศีล คือผู้ที่ตั้งอยู่ในวินัย การตั้งอยู่ในวินัย หรือความมีวินัย เรียกว่า ศีล เวลานี้เราใช้คำว่าศีลในความหมายแคบมาก จึงต้องใช้คำว่า ความมีวินัย

วินัยเป็นเรื่องข้างนอก เมื่อใดเกิดเป็นคุณสมบัติของคน คือการตั้งอยู่ในวินัยกลายเป็นความประพฤติตามปกติของเขา ก็เรียกว่า **ศีล** ที่จริงศีลเป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษาหรือการฝึกฝนพัฒนามนุษย์ ได้แก่การฝึกในระดับวินัย วินัยเป็นเครื่องฝึก ส่วนการปฏิบัติตนในการฝึกตามวินัยนั้นเป็นศีล ศีลเป็นการพัฒนาตัวของคน เป็นคุณสมบัติของคน

วินัยเป็นคำกว้าง ใช้เป็นคำเอกพจน์อย่างเดียว หมายถึงประมวลกฎเกณฑ์ หรือประมวลบทบัญญัติ คือระเบียบทั้งหมด แต่เมื่อแยกเป็นข้อ ๆ แต่ละข้อ เรียกว่า **สิกขาบท** แปลว่าข้อศึกษา หรือข้อฝึกหัด เช่น ศัพท์ชาวบ้านเรียก ศีล ๕ ศัพท์ทางพระแท้ ๆ เรียกว่า สิกขาบท ๕ เพราะเป็นข้อฝึกหัด ๕ ข้อ

ในระบบการฝึกคน ที่เรียกว่าการศึกษา จัดเป็น ๓ ด้าน คือ ศิลป สมาธิ ปัญญา การฝึกในระดับต้น ๆ เรียกรวม ๆ ว่า ศิล การฝึกศิลปก็ทำด้วยวินัย ที่พูดว่าฝึกให้มีวินัย ที่ถูกก็ต้องพูดว่าฝึกให้มีศิลป หรือ ฝึกด้วยวินัยให้มีศิลป

การฝึกในชั้นศิลปเป็นเรื่องเกี่ยวกับพฤติกรรม ซึ่งในระบบการศึกษาจะต้องโยงกันหมด คือ ต้องโยงไปถึงสมาธิ ปัญญาด้วย จึงจะได้ผลจริง

วินัยเป็นการจัดสรรโอกาส

วินัยนี้มักจะเข้าใจกันในความหมายเชิงลบ คือ เป็นเครื่องบังคับควบคุม ซึ่งยังไม่ถูกต้องเป็นความหมายสำหรับคนที่ยังไม่ได้พัฒนา

ความหมายที่ต้องการของวินัยเป็นความหมายเชิงบวก กล่าวคือวินัยเป็นการจัดสรรโอกาสทำให้ชีวิตและสังคมมีระเบียบ และมีโอกาสเกิดขึ้น ทำให้ทำอะไร ๆ ได้คล่อง ถ้าชีวิตและสังคมไม่มีระเบียบ ไม่เป็นระบบ ก็สูญเสียโอกาสที่จะดำเนินชีวิตและทำการกิจการของสังคมให้เป็นไปด้วยดี

ฉะนั้น การจัดวางวินัยจึงจะต้องคำนึงอยู่เสมอถึงความมุ่งหมายที่จะช่วยให้ชีวิตและกิจการงานเป็นไปด้วยดี เกิดมีโอกาสนในการพัฒนาชีวิต นำไปสู่จุดมุ่งหมายดีงามที่ต้องการ เพราะถ้าไม่มีวินัยเป็นฐานก็เกิดความขัดข้องวุ่นวาย เราจึงจัดวางวินัยเพื่อความมุ่งหมายระยะยาวในการพัฒนามนุษย์ด้วย และด้วยเหตุนี้ วินัยจึงเป็นเรื่องสำคัญในสังคมประชาธิปไตย ที่ต้องการโอกาสเหล่านี้ ให้มนุษย์ได้แสดงออก เพื่อนำเอาศักยภาพของตนออกมาร่วมในการสร้างสรรค์สังคมอย่างได้ผล

พระพุทธเจ้าตรัสให้คำรับรองไว้ว่าศิลปหรือความมีวินัย เป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งใน ๗ ประการของสิ่งที่เรียกว่า แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม หรือรุ่งอรุณของการศึกษา เป็นสัญญาณที่มั่นใจได้ว่ามนุษย์ผู้มีธรรม ๗ ประการนี้จะมีการพัฒนาและมีชีวิตที่ดีงามต่อไปด้วยการเกิดขึ้นของอริยมรรคมีองค์ ๘

วิธีเสริมสร้างวินัย

- สร้างวินัยด้วยการทำให้เป็นพฤติกรรมเคยชิน

วิธีฝึกวินัยที่ดีที่สุดอาศัยธรรมชาติของมนุษย์มาเป็นเครื่องช่วย คือ ทำให้เป็นไปตามธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์มีธรรมชาติที่ดำเนินชีวิตโดยทั่วไปอยู่กัน ด้วยความเคยชินเป็นส่วนใหญ่ มนุษย์ทำพฤติกรรมอะไรอย่างไร พอทำไปแล้ว ครึ่งสองครั้งก็มีแนวโน้มที่จะชิน และจะทำอย่างนั้นซ้ำๆ พอชินแล้วก็ยึดมั่น และเกิดความพอใจในพฤติกรรมที่เคยชินนั้น ฉะนั้น เราจึงต้องถือโอกาสใช้ ความเคยชินของมนุษย์ให้เป็นประโยชน์แก่ตัวเขา คือ เมื่อเขาเริ่มต้นชีวิต เข้าสู่สังคม สู่วิถีใหม่ เราก็เอาพฤติกรรมที่ดีที่เรียกว่าวินัย เข้าไปให้เขาเป็นตัวเลือก ที่ ๑ เมื่อเขาจับเอาพฤติกรรมนั้นได้แล้ว พอเจอสถานการณ์อย่างนั้นครั้งที่ ๒ เขาก็จะทำอย่างนั้น พอครั้งที่ ๓-๔ ก็จะลงตัวกลายเป็นพฤติกรรมเคยชินที่ดี ฉะนั้น วิธีนี้จึงเป็นวิธีพื้นฐานในการสร้างวินัยซึ่งไม่ต้องลงทุนลงแรงอะไรมาก ถ้าเราไม่ทำเราก็ต้องเสียโอกาส เพราะเมื่อเขาไปมีพฤติกรรมเคยชินอย่างอื่นที่ไม่ดีแล้ว ก็จะแก้ไขได้ยาก ต้องยุ่งยากลำบากใจเรื่อยไป

หลักการนี้ ใช้ได้ดีกับเด็กๆ เพราะเพิ่งมาสู่โลก ฉะนั้น ตัวแบบจึงมาจากพ่อแม่ ถ้าพ่อแม่มีวินัยดี ก็มีหวังว่าลูกจะมีวินัยดีด้วย หรือคนมาเข้าสู่ชุมชนใหม่ มาโรงเรียนใหม่ มาเข้างานใหม่ คนเก่าเคยทำอย่างไร คนใหม่ก็จะทำอย่างนั้น แล้วเขาก็จะเคยชินมีพฤติกรรมอย่างนั้น โดยไม่ต้องคิดไม่ต้องรู้ตัว ดังนั้น ถ้าคนเก่ามีสติสัมปชัญญะดี ก็รับนำทางพฤติกรรมที่พึงประสงค์ในตอนแรกให้ดี

- ใช้วินัยที่ลงตัวแล้วคือวัฒนธรรมมาช่วย

วัฒนธรรมเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่สร้างวินัยแบบพฤติกรรมเคยชิน ถ้าในหมู่คณะของเราปฏิบัติอะไรให้วินัยลงตัวเป็นวัฒนธรรมไปแล้ว คนที่เข้ามาสู่วัฒนธรรมสู่ชุมชนนั้นใหม่ ก็จะเป็นไปอย่างนั้นเอง เช่น วัฒนธรรมเข้าแถวรอคิว

- สร้างวินัยให้ได้ผลด้วยระบบสัมพันธ์ขององค์รวม

การฝึกวินัย (คือฝึกให้เป็นศีล) นั้น จะได้ผลดีต้องอาศัยระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมาบูรณาการกันด้วย หมายความว่า ในการฝึกฝนพัฒนามนุษย์หรือการศึกษานี้ จะต้องให้องค์ประกอบ ๓ ส่วน คือ ด้านพฤติกรรม (ศีล) ด้านจิตใจ (สมาธิ) และด้านปัญญาประสานไปด้วยกัน ทำให้เกิดองค์รวมที่สมบูรณ์ แล้วสิ่งที่ฝึกนั้นก็จะเป็นชีวิตจริงของเขา ฉะนั้น เวลาเราฝึกทำอะไรอย่างหนึ่งจึงต้องดูทั้งสามด้าน คือ

๑. ด้านพฤติกรรม ถ้าเขามีพฤติกรรมที่ดีด้วยความเคยชิน ก็ดีแล้ว

๒. ด้านจิตใจ จะต้องคอยดูว่าทำอะไรจะทำให้เขาดังอยู่ในวินัยด้วยความสุข และมีความพึงพอใจ

๓. ด้านปัญญา ถ้าเขามีความรู้เข้าใจเหตุผล เห็นคุณค่าและประโยชน์จากการกระทำนั้น ก็จะหนุนองค์ประกอบฝ่ายจิตใจให้เขายังมีความสุขและความพึงพอใจในการปฏิบัติตามพฤติกรรมนั้นยิ่งขึ้นไป

ฉะนั้น องค์ประกอบสามส่วนนี้จึงเสริมซึ่งกันและกัน และจะต้องพัฒนาไปด้วยกัน เพราะถ้าทำไปที้อ้อ อาจจะกลายเป็นการบังคับ จิตใจก็ไม่มีความสุข เขาจะทำด้วยความจำใจและพร้อมที่จะละเมิดแล้วต่อไปก็อาจเกิดปัญหา ที่นี้ถ้าทำโดยขาดปัญญา เขาก็สงสัยจึงเกิดความลังเลที่จะทำ ดังนั้น ต้องให้ได้ทั้ง ๓ ส่วน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา จะต้องฝึกวินัยให้ได้องค์ประกอบสัมพันธ์กัน พร้อมทั้ง ๓ ด้านนี้

- สร้างวินัยโดยใช้ปัจจัยอื่นช่วยเสริม

วินัยจะทำให้เกิดความสุขและปฏิบัติด้วยความพึงพอใจ โดยใช้ปัจจัยอื่นมาช่วยอีกก็ได้ เช่น มีกัลยาณมิตร เช่น ครูอาจารย์น่ารัก เด็กก็อบอุ่นสบายใจ เด็กจะเชื่อฟังเพราะรัก เคารพและศรัทธา

ศรัทธาและความรักนี้พ่วงอยู่กับความมีกัลยาณมิตร ความเป็นกัลยาณมิตร เป็นตัวเสริมในการสร้างวินัยจากพฤติกรรมที่เคยชินได้ โดยทำหน้าที่หนุนองค์ประกอบทั้ง ๓ ด้าน คือ

- เป็นต้นแบบที่ดีของพฤติกรรม (ศีล)
- มีความรัก ทำให้อบอุ่น เป็นกันเอง พร้อมทั้งศรัทธาและความสุข (จิตใจ หรือ สมาธิ)
- บอกเหตุผลว่าทำอย่างนั้นแล้วมีผลอย่างไร ทำให้เข้าใจเหตุผล และเห็นคุณค่าในสิ่งที่ทำ (ปัญญา)

- สร้างวินัยด้วยแรงหนุนของสภาพจิตใจ

วิธีนี้น่าปัจจัยด้านจิตใจมานำ คือการตั้งเป็นอุดมคติในจิตใจ ทำให้ใจฝึกใฝ่มุ่งมั่นอย่างแรง เช่น ตั้งเป้าว่าโรงเรียนของตน ขาดิของตนต้องเก่งยิ่งใหญ่เหนือใครๆ แต่วินัยแบบนี้อาจเลยเถิด เช่น ใช้กิเลสรุนแรง เปรียบเทียบว่าดีกว่าคนอื่น ซึ่งเรียกว่าเร้ามานะ มานะระดับต้นๆ เป็นความภูมิใจ แต่ถ้าแรงไปจะดูหมิ่นดูถูกคนอื่น ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งกับกลุ่มอื่น และเกิดสภาพจิตไม่ดี คือ การดูถูก ความทะนงตัวหยิ่งลำพอง ตลอดจนจนคิดกำจัดคนอื่นต่อไป จึงไม่ประกอบด้วยปัญญาที่แท้จริง วิธีนี้ทางธรรมจึงไม่สนับสนุน ถ้าจะใช้ก็ต้องระวัง โดยใช้แต่ในขั้นต้น แล้วต้องปรับเปลี่ยนไปใช้ปัจจัยตัวอื่นที่เป็นฝ่ายดีมารับช่วงต่อไป

- สร้างวินัยโดยใช้กฎเกณฑ์บังคับ

วิธีนี้ใช้กฎหมาย หรือกฎเกณฑ์บังคับควบคุม โดยมีการลงโทษ อันเป็นวิธีที่ไม่ดีและไม่ถูกต้อง ไม่เข้ากับหลักการของธรรม เป็นวิธีการที่ไม่ถูกธรรม คือไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ มนุษย์จะมายึดเย็ดเอาศีลใส่ให้แกกันไม่ได้ ศีลเกิดจากการฝึกให้มีขึ้นในตัวคน ฉะนั้น การบีบบังคับนี้

ถ้าอำนาจยังอยู่ก็อยู่ได้ แต่พออำนาจหมดไป คนก็จะละเมิดวินัย คราวนี้ยัง
ปั่นป่วนเสียหายหมด จึงไม่ได้ผลอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม การใช้กฎเกณฑ์บังคับนี้ บางครั้งได้ผลเมื่อกฎเกณฑ์
ไม่บีบบังคับรุนแรงเกินไปและมีช่วงเวลายาวพอให้คนผ่านเข้าสู่ความเคยชิน
จนเขาไม่รู้ตัว ก็เข้าสู่กฎธรรมชาติดังกล่าวคือ เป็นวินัยพื้นฐานที่เกิดขึ้น
โดยสร้างพฤติกรรมเคยชินที่มารับทอดจากการใช้อำนาจบังคับ อันนั้นต่างหาก
ที่ได้ผล

การใช้กฎหมายหรือกฎเกณฑ์มาฝึกวินัยให้คนมีศีลนี้ มีวิธีจะให้ได้ผล
โดยไม่ต้องไม่ให้อยู่แค่ใช้อำนาจบังคับ แต่ต้องให้คนรู้สึกว่าเป็นการฝึก ให้เข้าใจ
เข้าใจเหตุผลและประโยชน์ของการปฏิบัติทำให้เขาพอใจหรือเต็มใจขึ้นมา
ระดับหนึ่งที่จะทำตาม ซึ่งคือการให้เข้าสู่ระบบการศึกษาที่แท้จริง โดยองค์-
ประกอบสามส่วน คือ พฤติกรรม สภาพจิตใจ และปัญญา เข้ามาประสานกัน

วินัยในฐานะเป็นองค์ประกอบของประชาธิปไตย

การฝึกวินัยนี้ มีความหมายอีกอย่างหนึ่งด้วย คือเราถือว่า วินัยเป็น
องค์ประกอบพื้นฐานของประชาธิปไตย เพราะประชาธิปไตยเป็นการปกครอง
ของประชาชน ประชาชนจะปกครองกันเองได้ ประชาชนทุกคนต้องปกครอง
ตนเองได้ คนที่ปกครองตนเองได้คือคนที่มียินัย

สรุป ประชาธิปไตยคือการปกครองของประชาชนที่แต่ละคนปกครอง
ตนเองได้

แต่สาเหตุของความขาดวินัยอย่างหนึ่งมาจากปัญหาเกี่ยวกับหลักการ
ของประชาธิปไตยเสียเอง คือ มีองค์ประกอบอย่างหนึ่งที่สำคัญมากของ
ประชาธิปไตยคือเสรีภาพ ถ้าคนเข้าใจความหมายของเสรีภาพไม่ถูกต้อง

เสรีภาพนั้นก็จะต้องขัดแย้งกับวินัย ความหมายของเสรีภาพที่ผิด คือ นึกว่าเสรีภาพ คือการทำได้ตามใจชอบ เมื่อเข้าใจอย่างนี้ วินัยก็มีไม่ได้ คนพวกนี้เอาข้ออ้างจากหลักการของประชาธิปไตยมาทำลายประชาธิปไตย ฉะนั้น เมื่อคนไม่เข้าถึงสาระของประชาธิปไตย ก็เกิดความขัดแย้งในตัวเอง

เราเห็นว่าประชาธิปไตยเป็นระบบการปกครองที่ดีที่สุดที่จะให้บรรลุจุดหมายการจัดสรรสังคมให้อยู่ดีมีสันติสุข โดยให้ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมในการปกครอง เราจึงต้องให้ประชาชนมีเสรีภาพ เพื่อให้ทุกคนสามารถนำเอาสติปัญญาความรู้ความสามารถตามศักยภาพของเขาออกมา ร่วมสร้างสรรค์สังคม โดยการจัดการเอื้ออำนวยโอกาสให้บุคคลแต่ละคนมาช่วยกันเสริมสร้างสังคมได้ เมื่อเข้าใจความหมายของเสรีภาพถูกต้องเช่นนี้ ก็จะเห็นว่า วินัยเป็นการจัดสรรโอกาสที่จะทำให้เสรีภาพของเราอำนวยผลเป็นประโยชน์แก่อุศลแก่สังคมได้อย่างแท้จริง แล้วคนก็จะมีใจยินดีที่จะประพฤติตามวินัย

ฉะนั้น ความหมายของศัพท์เหล่านี้ต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้องทั้งนั้น เพราะมีความสำคัญและสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ถ้าเราเข้าใจพลาด การปลูกฝังคุณสมบัติต่าง ๆ ก็คลาดเคลื่อนหมด ซึ่งการจะปลูกฝังวินัยได้สำเร็จจะต้องมีสัมพันธ์สอดคล้องกับหลักการอื่น ๆ ที่เป็นองค์ประกอบทั้งหลายของประชาธิปไตยด้วย

ความหมายของวินัยพัฒนาไปตามการพัฒนาของคน

กฎกติกาเกิดขึ้นเพื่ออะไร กฎกติกาเป็นส่วนหนึ่งของสังคม มีขึ้นเพื่อผลประโยชน์แก่สังคม เพื่อให้แต่ละชีวิตมาอยู่ร่วมกันด้วยดี โดยมีโอกาสที่จะดำเนินไปได้อย่างสะดวกคล่องตัว วินัยจึงเป็นเครื่องจัดสรรโอกาส กฎเกณฑ์กติกาจึงสัมพันธ์โดยตรงกับเสรีภาพ

ดังนั้น เมื่อเริ่มพัฒนาคน ความหมายของวินัย กฎ เกณฑ์ กติกา ก็จะค่อย ๆ พัฒนาไปด้วย

ตอนแรก คนไม่มีความพร้อมเพราะไม่มีปัญญาเข้าใจเหตุผล จึงเห็นว่าวินัยเป็นเครื่องบังคับ จึงจำใจ ผินใจ และขี้ใจเลี้ยว หรือไม่ก็ท้อแท้เป็นทุกข์ พหุติกรรมก็ขัดแย้ง

ต่อมาเมื่อเขาเริ่มพัฒนาขึ้น และมองเห็นเหตุผล วินัยจะมีความหมายเป็นเครื่องฝึกมนุษย์ จิตใจก็ยอมรับ อาจจะได้ใจ หรือมีความสุขที่จะปฏิบัติตาม พหุติกรรมก็สอดคล้อง

ในที่สุด เมื่อมนุษย์พัฒนาดีแล้ว วินัยจะเปลี่ยนความหมายเป็นเรื่องของสิ่งหมายรู้ร่วมกัน สำหรับที่จะได้ปฏิบัติถูกต้องว่า จะดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างไร จึงจะเป็นไปด้วยดี และนี่คือความหมายที่แท้ของกฎเกณฑ์กติกา เหมือนอย่างที่เป็นในระหว่างหมู่พระอรหันต์ทั้งหลาย ในขั้นนี้ ท่านผู้ปฏิบัติมีปัญญารู้เข้าใจเหตุผล ความมุ่งหมาย และคุณค่าโดยสมบูรณ์ จิตคล้อยตามอย่างโปร่งโล่ง พหุติกรรมก็สงบราบรื่น

ฉะนั้น ถ้าคนมีเสรีภาพในความหมายที่ว่าทำอะไรตามใจชอบเท่าที่ไม่ละเมิดกฎหมายหรือสิทธิของผู้อื่น คนก็ต้องวางกฎมากมาย กฎก็กลายเป็นกด กดดัน หรือกดบีบบังคับ เมื่อคนไม่เข้าถึงสาระของประชาธิปไตยเช่นนี้ ในที่สุดสังคมประชาธิปไตยนั้น ก็จะกลายเป็นเผด็จการชนิดหนึ่ง คือเผด็จการด้วยกฎ และหนการใช้อำนาจลงโทษไปไม่พ้น

องค์ประกอบร่วมในการเสริมสร้างวินัย

ตามที่กล่าวแล้วว่า พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ความมีวินัย ที่เรียกว่าศีล นั้น เป็นแสงเงินแสงทองอย่างหนึ่งของชีวิตที่ดีงาม หรือเป็นรุ่งอรุณของการศึกษา ซึ่งธรรมหมวดนี้มีองค์ประกอบสำคัญ ๗ ประการ ซึ่งองค์ประกอบอย่างหนึ่ง

จะเกิดขึ้นโดยสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ซึ่งจะช่วยเหลือเสริมกัน ฉะนั้น ในการสร้างวินัย เราก็อาศัยองค์ประกอบในชุดนี้มาช่วยหนุน ในที่นี้จะกล่าวถึงองค์ประกอบสำคัญที่เกี่ยวข้องใกล้เคียงมาก ๓ อย่าง คือ

๑. **กัลยาณมิตร** ความมีกัลยาณมิตรนี้ช่วยมาก เพราะเป็นผู้นำ และเป็นแบบอย่าง เริ่มตั้งแต่การช่วยสร้างพฤติกรรมเคยชิน เพราะกัลยาณมิตรเป็นผู้ที่ฝึกฝนพัฒนาดีแล้วจึงเป็นแบบอย่างที่ดี อีกทั้งกัลยาณมิตรมีคุณสมบัติทางจิตใจที่มีคุณธรรม เช่น เมตตา ให้ความศรัทธา อบอุ่น นอกจากนั้น กัลยาณมิตรยังมีปัญญารู้เหตุผลอธิบายให้เข้าใจถึงเหตุผลของพฤติกรรมต่าง ๆ ว่าควรไม่ควรอย่างไร

๒. **ฉันทะ** คือ ความรักดี ใฝ่ดี ใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์ คนที่มีฉันทะ จะต้องการให้ทุกสิ่งที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องอยู่ในภาวะที่ดีที่สุด ทั้งสังคม ชุมชน โรงเรียน ตลอดจนเพื่อนมนุษย์ ในข้อแรก ยังต้องอาศัยกัลยาณมิตรซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก แต่พอฉันทะเกิดขึ้นก็ได้ปัจจัยภายในตัวเอง ดังนั้น เมื่อรู้ว่ วินัยเป็นเครื่องทำให้สังคมดีงาม ทำให้ชีวิตดีงาม ผู้มีฉันทะซึ่งใฝ่ดีอยู่แล้ว จึงปฏิบัติตามหรือฝึกตัวตามวินัยทันที

๓. **อัตตสัมปทา** แปลว่า การทำตนให้ถึงพร้อม หมายถึงการทำตนให้เข้าถึงความพร้อมสมบูรณ์แห่งศักยภาพของตน คือต้องการจะพัฒนาตนเองให้สมบูรณ์ ซึ่งจะเกิดเป็นจิตสำนึกในการฝึกฝนพัฒนาตนหรือจิตสำนึกในการศึกษา

พระพุทธศาสนาสอนว่ามนุษย์เป็นทัมมะ คือเป็นสัตว์ที่ต้องฝึกหรือฝึกได้ พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธคุณข้อหนึ่งว่า อนุตตโร ปุริสทัมมสารถิ แปลว่า ทรงเป็นสารถิผู้ยอดเยี่ยมในการฝึกทัมมะ คือฝึกบุคคลหรือสัตว์ที่ต้องฝึก มนุษย์จะดีจะประเสริฐก็ด้วยการฝึก มนุษย์มีศักยภาพในการฝึกสูงสุด ฝึกแล้วจะประเสริฐจนเป็นพุทธะก็ได้ ซึ่งแม้แต่เทวดาและพระพรหมก็น้อมนมัสการ ฉะนั้น

มนุษย์จะต้องมีความภูมิใจและมั่นใจในศักยภาพนี้ โดยมีจิตสำนึกในการฝึกตน และจะต้องพยายามฝึกตน

จิตสำนึกในการฝึกตนเป็นแกนกลางของการศึกษา จะพบงานยาก วิชาการยาก ก็ชอบ เพราะมองเป็นเวทีของการฝึกตนไปหมด

คนทั่วไปที่ไม่มีจิตสำนึกในการฝึกตน เมื่อพบงานยาก วิชาการก็ถอย แล้วก็ล้มเหลวตามมา คือ

๑. เกิดความท้อแท้ ไม่เต็มใจ แล้วขาดความสุข
๒. ไม่ตั้งใจ เลยทำอะไรไม่ค่อยได้ผล

ส่วนคนที่มึจิตสำนึกในการฝึกตนพัฒนาตน เมื่อพบสิ่งยาก ก็เข้าหา เพราะถือเป็นโอกาสได้ฝึกตน ก็จะมีประสบการณ์ความชำนาญในการทำงานเพิ่มขึ้น ๆ ผลดีที่เกิดขึ้น คือ

๑. มีความเต็มใจ พอใจ ยินดี มีความสุขในการทำงานหรือเล่าเรียน
๒. มีความตั้งใจ ทำให้ทำได้ผล

จึงเป็นอันว่าต้องสร้างจิตสำนึกในการฝึกตน เพื่อให้ทำให้สู้สิ่งยากและเข้าหาสิ่งยาก โดยมีความเต็มใจและความสุข ก็จะทำให้ทั้ง งานก็ได้ผล และคนก็มีความสุข นี่คือนิ่งพึงปรารถนาในการทำงาน

วินัยในระบบการสร้างสรรค์คัลบาลโลก

วินัยเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติด้วย มนุษย์ดำเนินชีวิตอยู่ในโลกโดยมีความเกี่ยวข้องของสัมพันธ์ที่แยกง่าย ๆ เป็นสองส่วน คือ

๑. ความสัมพันธ์กับมนุษย์ด้วยกัน
๒. ความสัมพันธ์กับความจริงของกฎธรรมชาติ

ในด้านหนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์เราก็ต้องรักษาไว้ดี แต่พร้อมกันนั้น อีกด้านหนึ่ง ความสัมพันธ์ถูกต้องกับโลกของธรรมชาติ เราก็ละเลยไม่ได้ เพราะถึงอย่างไร ทั้งชีวิตเราและคนอื่นทุกคน รวมทั้งสังคมทั้งหมด ก็ต้องอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติทั้งนั้น เราจะต้องมีความสัมพันธ์ทั้งสองด้านนี้ให้ถูกต้อง เพื่อให้ชีวิตที่ดั่งงามดำเนินไปด้วยดี บุคคลก็มีความสุข และสังคมก็อยู่เรียบร้อย

ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงประทานหลักเกณฑ์ที่ทำให้เกิดคุณภาพ ซึ่งเมื่อเราปฏิบัติตามก็จะเกิดระบบองค์รวมที่สมบูรณ์ เป็นคุณภาพระหว่างความสัมพันธ์ในหมู่มนุษย์เองกับระบบของความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ความสัมพันธ์นี้ โดยสรุป คือ

ก) เราจะต้องรักษาความสัมพันธ์ที่ดั่งงามกับมนุษย์คนอื่น โดยมีความเกื้อกูลช่วยเหลือมีน้ำใจต่อกัน ในสถานการณ์ ๓ อย่าง คือ

๑) ในยามที่เขาอยู่เป็นปกติสุข เราก็มีไมตรีจิต ความปรารถนาดี เรียกว่า เมตตา

๒) ในยามที่เขาตกต่ำเดือดร้อนเป็นทุกข์ เราก็เห็นใจปรารถนาจะช่วยเหลือปลดปล่อยให้เขาพ้นจากความทุกข์ เรียกว่า กรุณา

๓) ในยามที่เขาขึ้นสูงประสบความสำเร็จได้ดีมีสุข เราก็พลอยยินดีส่งเสริม สนับสนุน เรียกว่า มุทิตา

แต่ต้องระวังไม่ให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ไปกระทบต่อตัวหลักการที่เป็นตัวธรรมหรือวินัย ถ้ากระทบเราจะต้องหยุดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ใน ๓ ข้อข้างต้นนั้น เพื่อเปิดโอกาสให้แก่การทำหน้าที่ของธรรมวินัย อันนี้เป็นจุดสำคัญมาก คือจะต้องให้ตัวธรรมตัววินัยได้แสดงหลักแสดงผลออกมา ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่ ๔ คือ

ข) ๔. ในกรณีที่ความสัมพันธ์ช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างบุคคล ในข้อ ๑-๒-๓ จะส่งผลกระทบเสียหายหรือทำลายหลักการแห่งความจริง ความถูกต้องดีงาม ในธรรมดาแห่งธรรมชาติ (ธรรม) กิติ ที่บัญญัติจัดวาง เป็นกฎหมาย กฎเกณฑ์กติกานในสังคมมนุษย์ (วินัย) กิติ เราต้องหยุดหรือ ระงับการปฏิบัติในข้อ ๑-๒-๓ และปล่อยให้มีการปฏิบัติตามหลักการแห่ง ธรรมและวินัย เพื่อให้ธรรมตั้งอยู่ในโลกต่อไป คือให้บุคคลนั้นรับผลตามธรรม ตามวินัย เรียกว่า อุเบกขา

ถ้ามนุษย์มีความสัมพันธ์ที่ติดต่อกันอย่างเดียว โดยไม่คำนึงถึงหลัก การแห่งธรรมวินัย ก็จะทำให้ผลร้าย จะละเมิดกฎเกณฑ์กติกา ทำให้หลักการ ทั้งในความจริงของธรรมชาติ และในสังคมมนุษย์ที่เรียกว่า ธรรมวินัย เลื่อนลงไป กลายเป็นว่า หม่อมมนุษย์ไม่ปฏิบัติตามธรรมและวินัย เหมือนกับ ร่วมกันหรือสมคบกันทำลายธรรมวินัยลงไป แล้วผลร้ายก็จะเกิดแก่สังคมของ มนุษย์เองในระยะยาว

ในทางตรงข้าม ถ้าเราจะเอาแต่กฎเกณฑ์กติกา ละเลยการช่วยเหลือ เกื้อกูลระหว่างบุคคล คนไม่เอาใจใส่กัน ก็จะกลายเป็นระบบตัวใครตัวมัน ไม่ ช่วยเหลือ ไม่มีน้ำใจ ไม่เกื้อกูล ในสังคมแบบนี้ ก็เอียงไปอีก ชีวิตแห้งแล้ง ขาดความอบอุ่น คนจะเครียด จิตใจไม่สบาย และถ้าขาดความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์จนเกินควรถึงขีดหนึ่ง คนจะเริ่มเกิดโทสะ แค้นเคืองว่าไม่มีใคร เอาใจใส่กันเลย ก็จะทำลายหลักการกฎเกณฑ์กติกาเสียเลย

ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้มีดุลยภาพระหว่างความสัมพันธ์ ในหม่อมมนุษย์กับความสัมพันธ์กับกฎธรรมชาติ ซึ่งถ้ารักษาไว้ให้พอดี สังคมก็จะ สมดุล โลกมนุษย์ก็มีสันติสุข นี่คือการพอดีอย่างหนึ่งที่เป็นมัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติที่ถูกต้อง ใน ๔ สถานการณ์ข้างต้นก็คือ หลักพรหมวิหาร ๔ นั่นเอง ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ดังกล่าวมาแล้ว

การที่จะรักษาวินัยไว้ได้ เราจะต้องให้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล มีขอบเขต มิฉะนั้น วินัยก็จะสำเร็จยาก วินัยจึงอาศัยพรหมวิหารข้อที่ ๔ คือ อุเบกขา

อุเบกขานี้เข้าใจผิดกันมากและปฏิบัติได้ยากกว่าข้ออื่น ๆ สามข้อแรก หนักในด้านความรู้สึก ปฏิบัติได้โดยแทบไม่ต้องใช้ปัญญาเลย แสดงไปตามสถานการณ์ที่ปรากฏ แต่อุเบกขานี้ยาก ต้องมีปัญญา ดังคำแปลของอุเบกขาคือ คอยมองดูอยู่ หมายความว่า เจยมอง ไม่ใช่เจยเมย ไม่ใช่เจยเมน ไม่ใช่เจยทั้งเจยมอง คือคอยมองดูอยู่ ถ้าเกิดการพลาดพลั้ง เหลียงพล้าเมื่อใด ก็พร้อมที่จะเข้าไปแก้ไขทันที ถ้าถึงเวลาต้องช่วยเหลือเมื่อไรก็เข้าไปช่วยเหลือทันที แต่ที่เจยมองก็เพราะจะเปิดโอกาสให้การปฏิบัติจัดการต่าง ๆ ดำเนินไปตามความรับผิดชอบในการกระทำของเขา ต่อตัวหลักเกณฑ์กติกาแห่งธรรมและวินัย อันจะเป็นปัจจัยที่สำคัญในการสร้างวินัย ซึ่งทำให้สังคมมีคุณภาพ

พรหมวิหาร แปลว่าธรรมประจำใจของพระพรหม คนผู้มีคุณสมบัติทั้ง ๔ ประการนี้ก็จะเป็นผู้อยู่ในฐานะเป็นพรหม พระพรหมตามหลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์ถือว่าเป็นผู้สร้างและบำรุงรักษาโลก พุทธสัน ๆ ว่า เป็นผู้สร้างสรรค์และอภิบาลโลก พระพุทธศาสนาสอนว่าอย่าไปรอพระพรหมที่เป็นเทพเจ้านั้นเลย แต่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เราทุกคนเป็นพรหม โดยมีพรหมวิหาร ๔ เราทุกคนก็จะเป็นผู้สร้างสรรค์และอภิบาลโลกนี้ให้อยู่ในสันติสุข

มนุษย์ที่เป็นพรหมก็คือมนุษย์ที่พัฒนาแล้ว ซึ่งมีคุณสมบัติ ๔ ประการ อันเรียกว่าพรหมวิหารที่จะรักษาความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างมนุษย์ไว้ได้โดยมีคุณภาพพอดีกับการรักษาความสัมพันธ์กับกฎธรรมชาติ กล่าวคือ มนุษย์เองก็อยู่ร่วมกันด้วยดี และหลักความจริงแท้ที่เป็นตัวธรรมพร้อมทั้งกฎที่มนุษย์ได้จัดวางขึ้นเป็นวินัย ซึ่งเป็นระเบียบระบบในหมู่มนุษย์ ก็คงอยู่ได้ด้วย.

ผนวก ข

อธิบายหลักธรรมและคำศัพท์ที่น่าสนใจที่อ้างถึงในหนังสือ*

ปาพจน์ ๒ ปาพจน์ คือ วจนะ (คำ) อันเป็นประธาน, คำสอนหลักใหญ่ หมายถึงพระพุทธพจน์ ซึ่งได้แก่ธรรมและวินัย

๑. **ธรรม** คือ คำสอนแสดงหลักความจริงที่ควรรู้ และแนะนำหลักความดีที่ควรประพฤติ

๒. **วินัย** คือ ข้อบัญญัติที่วางไว้เป็นหลักกำกับความประพฤติให้เป็นระเบียบเรียบร้อยและเป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน, ประมวลสิกขาบท (บทบัญญัติข้อหนึ่ง ๆ ในพระวินัยที่ภิกษุพึงศึกษาปฏิบัติ) ของพระสงฆ์ทั้งสามอาภิพรหมจรรย์กาลิกขา (หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายบทบัญญัติหรือข้อปฏิบัติที่เป็นเบื้องต้นของพรหมจรรย์ สำหรับป้องกันความประพฤติเสียหาย, ข้อศึกษาที่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ หมายถึง สิกขาบท ๒๒๗ ที่มาในพระปาฏิโมกข์) และอภิสมัจจกาลิกขา (หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายขนบธรรมเนียมที่จะชักนำความประพฤติ ความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ให้ดีขึ้นมีคุณยิ่งขึ้นไป); ถ้าพูดว่าพระวินัย มักหมายถึงพระวินัยปิฎก

* ๑. รายการหลักธรรมและคำศัพท์นี้เรียงตามลำดับก่อนหลังที่กล่าวถึงในหนังสือ ไม่ได้เรียงตามลำดับตัวอักษร ผู้ต้องการทราบว่ามียารายการอะไรบ้าง ให้ดูจากสารบัญพินิจสาร
๒. แหล่งที่มาที่อ้างถึงในวงเล็บ [] ว่าคัดจาก ๑., ๒., ๓., หรือ ๔. ดูรายละเอียดทางบรรณานุกรมได้จากคำชี้แจงการใช้สารบัญพินิจสาร ดัชนี และภาคผนวก
๓. เลขหน้าของแหล่งที่มาใน [] อ้างตามลำดับของการคัดข้อความมา ไม่ได้ลำดับเลขจากน้อยไปมาก
๔. พระไตรปิฎกที่อ้างไว้เป็นฉบับภาษาบาลีอักษรไทย สำหรับผู้ต้องการหาในพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ให้หาเทียบจากฉบับภาษาไทยที่พิมพ์ ๔๕ เล่มจบ จะมีเลขของเล่มและข้อตรงกัน แต่เลขหน้าไม่ตรงกัน

ที. ม. ๑๐/๑๔๑/๑๗๘

(ทีมนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎกบาลี อักษรไทย ฉบับสยามรัฐ เล่ม ๑๐ ข้อ ๑๔๑ หน้า ๑๗๘)

[คัดจาก ๒. หน้า ๘๐-๘๑ และ ๓. หน้า ๒๗๔, ๓๓๕, ๔๐๘ และ ๓๘๒]

พระไตรปิฎก “ปิฎกสาม”: ปิฎกแปลตามศัพท์อย่างพื้น ๆ ว่า กระจาดหรือตะกร้า อันเป็นภาชนะสำหรับใส่รวมของต่างๆ เข้าไว้ นำมาใช้ในความหมายว่า เป็นที่รวบรวมคำสอนในพระพุทธศาสนาที่จัดเป็นหมวดหมู่แล้ว โดยนัยนี้ พระไตรปิฎกจึงแปลว่าคัมภีร์ที่บรรจุพุทธพจน์ (และเรื่องราวชั้นเดิมของพระพุทธศาสนา) ๓ ชุด หรือ ประมวลแห่งคัมภีร์ที่รวบรวมพระธรรมวินัย ๓ หมวด กล่าวคือ พระวินัยปิฎก, พระสุตตันตปิฎก, และพระอภิธรรมปิฎก

๑. **พระวินัยปิฎก** ประมวลพุทธพจน์หมวดพระวินัย คือ พุทธบัญญัติเกี่ยวกับความประพฤติ ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมและการดำเนินกิจการต่างๆ ของภิกษุสงฆ์ และภิกษุณีสงฆ์ แบ่งเป็น ๕ คัมภีร์ (เรียกย่อหรือหัวใจว่า อา ปา ม จู ป) คือ อาทิกัมมิกะ ปาจิตติย มหาวรรค จุลวรรค และ ปริวาร

๒. **พระสุตตันตปิฎก** ประมวลพุทธพจน์หมวดพระสุตร คือ พระธรรมเทศนา คำบรรยายธรรมต่างๆ ที่ตรัสยกย่องให้เหมาะกับบุคคลและโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น ๕ นิกาย (เรียกย่อหรือหัวใจว่า ที ม ส อ ขุ) คือ ทีมนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย

๓. **พระอภิธรรมปิฎก** ประมวลพุทธพจน์หมวดพระอภิธรรม คือ หลักธรรมและคำอธิบายที่เป็นหลักวิชาล้วนๆ ไม่เกี่ยวข้องกับบุคคลหรือ

เหตุการณ์ แบ่งเป็น ๗ คัมภีร์ (เรียกย่อหรือหัวใจว่า ส วิ ธา ปุ ก ย ป)
คือ สังคณี หรือ อัมมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา บุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ
ยมก และปฏิฐาน

[คัดจาก ๓. หน้า ๗๖-๗๘]

พุทธะ ท่านผู้ตรัสรู้แล้ว, ผู้รู้ริบสัจ ๔ อย่างถ่องแท้ ตามอรรถกถา
(ปกรณัมที่พระอาจารย์ทั้งหลายในภายหลังแต่งแก้รรถแห่งบาลี, คัมภีร์อธิบาย
ความในพระไตรปิฎก) ท่านแบ่งเป็นเป็น ๓ คือ

๑. พระพุทธเจ้า ท่านผู้ตรัสรู้เองและสอนผู้อื่นให้รู้ตาม โดย
ทรงเป็นผู้เริ่มประกาศสัจธรรม เป็นผู้ประดิษฐานพระพุทธศาสนา (บางที่เรียก
พระสัมมาสัมพุทธะ-ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ)

๒. พระปัจเจกพุทธะ ท่านผู้ตรัสรู้เองจำเพาะผู้เดียวเฉพาะตัว
มิได้สั่งสอนผู้อื่น

๓. พระอนุพุทธะ ท่านผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้า (เรียกอีก
อย่างว่า สาวกพุทธะ)

บางแห่งจัดเป็น ๔ คือ สัพพัญญุพุทธะ ปัจเจกพุทธะ จตุสัจจพุทธะ
(= พระอรหันต์) และสุตพุทธะ (= ผู้เป็นพหูสูต - ผู้ได้ยินได้ฟังมามาก คือ
ทรงจำธรรมและรู้ศิลปวิทยามาก)

[คัดจาก ๓. หน้า ๑๘๔ และ ๑๘๗]

พระอรหันต์ ผู้สำเร็จธรรมวิเศษสูงสุดในพระพุทธศาสนา, พระ-
อริยบุคคลชั้นสูงสุด ผู้ได้บรรลุอรหัตตผล จำแนกประเภทพระอรหันต์ได้
หลายแบบ ดังนี้

พระอรหันต์ ๒ ประเภท คือ

๑. พระสุกขวิปัสสก (พระผู้เจริญวิปัสสนาล้วน สำเร็จเป็นพระอรหันต์ มิได้ทรงคุณพิเศษอย่างอื่นอีก เช่น ไม่ได้ฌานสมาบัติ ไม่ได้อภิญญา)

๒. พระสมณยานิก (ผู้มีสมณะเป็นยาน หมายถึงผู้เจริญสมณกรรมฐาน จนได้ฌานก่อนแล้วจึงเจริญวิปัสสนาต่อ)

พระอรหันต์ ๔ ประเภท คือ

๑. พระสุกขวิปัสสก

๒. พระเวริชชะ (ผู้ได้วิชชา ๓)

๓. พระฉฬภิญโญ [ผู้ได้อภิญญา (ความรู้ยิ่ง) ๖]

๔. พระปฏิสัมภิกขุปัตตะ [ผู้บรรลุปฏิสัมภิกขา (ปัญญาแตกฉาน) ๔]

พระอรหันต์ ๕ ประเภท คือ

๑. พระปัญญาวิมุต ("ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา" หมายถึง พระอรหันต์ผู้สำเร็จด้วยบำเพ็ญวิปัสสนาโดยมิได้อุปสมาคติมาก่อน)

๒. พระอุกโตภาควิมุต ("ผู้หลุดพ้นทั้งสองส่วน" คือ พระอรหันต์ผู้บำเพ็ญสมณะมาเป็นอย่างมากจนได้สมาบัติ ๘ แล้ว จึงใช้สมณนั้นเป็นฐานบำเพ็ญวิปัสสนาต่อไปจนบรรลุอรหัตตผล)

๓. พระเวริชชะ

๔. พระฉฬภิญโญ

๕. พระปฏิสัมภิกขุปัตตะ

พระอรรถกถาจารย์แสดงความหมายของ "อรหันต์" ไว้ ๕ นัย คือ

๑. เป็นผู้ไกล (อารกะ) จากกิเลส (คือห่างไกลไม่อยู่ในกระแสกิเลสที่จะทำให้มัวหมองได้เลย)

๒. กำจัดข้าศึก (อริ + หต) คือกิเลสหมดสิ้นแล้ว

๓. เป็นผู้หักคิรหรือทำลายกำ (อริ + หต) แห่งสังสารจักรเสร็จแล้ว

๔. เป็นผู้ควร (อระ) แก่การบูชาพิเศษของเทพและมนุษย์ทั้งหลาย

๕. ไม่มีที่ลับ (น + รหะ) ในการทำบาป คือ ไม่มีความชั่วความเสียหายที่จะต้องปิดบัง

ความหมายทั้ง ๕ นี้ ตามปกติใช้อธิบายคำว่าอรหันต์ที่เป็นพุทธคุณ
ข้อที่ ๑

[คัดจาก ต. หน้า ๓๘๕, ๓๔๓, ๓๐๐, ๓๘๐, ๑๔๖, ๑๖๔ และ ๔๓๕]

พระอริยบุคคล บุคคลผู้เป็นอริยะ, ท่านผู้บรรลุลหรรณวิเศษ มี
โสดาปัตติมรรค เป็นต้น มี ๔ คือ

๑. พระโสดาบัน
๒. พระสกทาคามี (หรือ สกิทาคามี)
๓. พระอนาคามี
๔. พระอรหันต์

แบ่งพิสดารเป็น ๘ คือ พระผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค และพระผู้ตั้ง
อยู่ในโสดาปัตติผล คู่ ๑, พระผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามีมรรค และพระผู้ตั้งอยู่ใน
สกทาคามีผล คู่ ๑, พระผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีมรรค และพระผู้ตั้งอยู่ในอนาคามี
ผล คู่ ๑, พระผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตมรรค และพระผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตผล คู่ ๑

[คัดจาก ต. หน้า ๓๘๖-๓๘๗]

ไตรสิกขา สิกขา ๓ ได้แก่ ข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลัก
สำหรับศึกษา คือ ผิกหัตถอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจน
บรรลุลุจ्หมายสูงสุดคือพระนิพพาน ประกอบด้วย

๑. **อธิศีลสิกขา** สิกขา คือ ศีลอันยิ่ง, ข้อปฏิบัติสำหรับผิกอบรมใน
ทางความประพฤติอย่างสูง

๒. **อธิจิตตสิกขา** สิกขาคือจิตอันยิ่ง. ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกหัดอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรม เช่น สมาธิอย่างสูง

๓. **อธิปัญญาสิกขา** สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง. ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง

เรียกง่าย ๆ ว่า **ศีล สมาธิ ปัญญา**

ที. ปา ๑๑/๒๒๘/๒๓๑; อญ. ติก. ๒๐/๕๒๑/๒๔๔

(ทีมนิกาย ปาฎิกวรรค พระไตรปิฎกเล่ม ๑๑, ข้อ ๒๒๘ หน้า ๒๓๑ ; อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต พระไตรปิฎกเล่ม ๒๐ ข้อ ๕๒๑ หน้า ๒๔๔)

[ตัดจาก ๒. หน้า ๑๒๗]

ศีล ๕ สำหรับทุกคน คือ

๑. เว้นจากทำลายชีวิต
 ๒. เว้นจากถือเอาของที่เขามิได้ให้
 ๓. เว้นจากประพฤติดีในกาม
 ๔. เว้นจากพูดเท็จ
 ๕. เว้นจากของเมา คือ สุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท
- คำสมาทานว่า
๑. ปาณาติปาตา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ
 ๒. อทินนาทานา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ
 ๓. กาเมสุมิจฺจาจารา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ
 ๔. มุสาวาทา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ
 ๕. สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ

[ตัดจาก ๓. หน้า ๒๔๓]

แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดั่งาม หรือ รุ่งอรุณของการศึกษา ๗ ประการ

เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิต ๗ ประการ ฉันท ธรรม ๗ ประการนี้ก็เป็น ตัวนำ เป็นบุพนิมิต แห่งการเกิดขึ้นของอารยธรรมาภิบาล (หรือ อริยธรรมาภิบาล แปลว่า ทางมีองค์ ๘ ประการอันประเสริฐ เรียกสามัญว่า มรรคมีองค์ ๘ เป็นอริยสัจ ประการที่ ๔ ในอริยสัจ ๔)

แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดั่งาม หรือ รุ่งอรุณของการศึกษา ๗ ประการ ได้แก่

๑. กัลยาณมิตรตตา ความมีกัลยาณมิตร คือ มีผู้แนะนำสั่งสอนที่ปรึกษา เพื่อนที่คบหา และบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี, ความรู้จักเลือกเสวนาบุคคลหรือเข้าร่วมหมุ่กับท่านผู้ทรงคุณทรงปัญญา มีความสามารถซึ่งจะช่วยแวดล้อมสนับสนุน ชักจูง ชี้ช่องทาง เป็นแบบอย่าง ตลอดจนเป็นเครื่องอุดหนุนเกื้อกูลแก่กัน ให้ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดี ในการศึกษาอบรม การครองชีวิต การประกอบกิจการ และธรรมปฏิบัติ, สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี

๒. สีสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล มีวินัย ความเป็นระเบียบในชีวิตของตน และในการอยู่ร่วมในสังคม

๓. ฉันทสัมปทา ถึงพร้อมด้วยฉันทะ มีแรงจูงใจที่ถูกต้อง คือ ความพอใจใฝ่รักในปัญญา ในสัจธรรม และในจริยธรรม ใฝ่รู้ในความจริง และใฝ่ที่จะทำความดีงามทุกอย่าง

๔. อัตตสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเอง เห็นความสำคัญของการที่จะต้องฝึกตน ว่าชีวิตของเรานั้นจะดีงามได้จะต้องมีการฝึก

๕. ทิฐิสัมปทา ถึงพร้อมด้วยทิฐิ ยึดถือ เชื่อถือในหลักการและมีความเห็นความเข้าใจพื้นฐานที่มองสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัย

๖. อัปมาทสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท คือ ความเป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติ หรือความเพียรที่มีสติเป็นเครื่องเร่งเร้าและความมุมได้แก่ การดำเนินชีวิตโดยมีสติเป็นเครื่องกำกับความประพฤติปฏิบัติและการกระทำทุกอย่าง ระมัดระวังตัว ไม่ยอมถลำลงไปในทางเสื่อม แต่ไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความดีงามและความเจริญก้าวหน้า ตระหนักในสิ่งที่พึงทำและพึงละเว้น ใส่ใจสำนึกอยู่เสมอในหน้าที่อันจะต้องรับผิดชอบ ไม่ยอมปล่อยปละละเลย กระทำการด้วยความจริงจัง รอบคอบและรวดเร็วเรียบร้อย มีความกระตือรือร้นอยู่เสมอ เห็นคุณค่าของกาลเวลา เห็นความเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่กระตุ้นเตือน ที่จะทำให้เร่งรัดในการที่จะค้นหาให้เข้าถึงความจริง และในการปฏิบัติ หรือในการที่จะทำชีวิตที่ดีงามให้สำเร็จ

๗. โยนิโสมนสิการสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการใช้ความคิดถูกวิธี คือ รู้จักกระทำในใจโดยแบบคาย รู้จักคิดรู้จักพิจารณา คิดเป็น มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สืบหาเหตุผลจนตลอดสาย แยกแยะออกพิเคราะห์ดูด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธี ให้เห็นสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย มองสิ่งทั้งหลายให้ได้ความรู้และได้ประโยชน์ที่จะเอามาใช้พัฒนาตนเองยิ่งๆ ขึ้นไป

ส. ม. ๑๙/๑๒๙-๑๘๒/๓๖-๔๗

(สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค พระไตรปิฎก เล่ม ๑๙ ข้อ ๑๒๙-๑๘๒ หน้า ๓๖-๔๗)

[คัดจาก ๒. หน้า ๖๕, ๖๗ และ ๖๖ และ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม. ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพฯ : ฝ่ายกิจการนิสิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๓๗. หน้า ๑๕]

[ผู้สนใจทราบคำอธิบายละเอียดและการประยุกต์ใช้ในด้านต่างๆ ของเรื่อง แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม หรือรุ่งอรุณของการศึกษา หาอ่านได้จาก

หนังสือของพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) หลายเล่ม เช่น แสงเงินแสงทอง
ของชีวิตที่งดงาม, รุ่งอรุณของการศึกษา, ศาสนาและเยาวชน และ ปฏิบัติ
ธรรมให้ถูกทาง]

มานะ คือ ความถือตัว, ความสำคัญตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่ ถือสูง
ถือต่ำ ยิ่งใหญ่ เท้าเทียมหรือด้อยกว่าผู้อื่น, ความอยากเด่นอยากยกชูตนให้
ยิ่งใหญ่

มานะ เป็น เจตสิก (สภาวะธรรมที่ประกอบกับจิต เกิดดับพร้อมกับจิต
มีอารมณ์ และวัตถุที่อาศัยเดียวกันกับจิต คือเป็นอาการและคุณสมบัติต่างๆ
ของจิต) ในฝ่ายอกุศล คือฝ่ายชั่ว มานะเป็นส่วนของอกุศลธรรม (ธรรมฝ่ายชั่ว)
หลายหมวด คือ มานะเป็นข้อที่ ๕ ในอนุสัย ๗ (อนุสัย = กิเลสที่แฝงตัวนอน
เนื่องอยู่ในสันดาน), ข้อที่ ๘ ในสังโยชน์ ๑๐ (สังโยชน์ = กิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์
ซึ่งมัดสัตว์ไว้กับทุกข์), และข้อที่ ๑๓ ใน อุปกิเลส ๑๖ (อุปกิเลส = สิ่งที่ทำให้จิตใจ
ให้เศร้าหมองขุ่นมัว รับคุณธรรมได้ยาก)

มานะ มี ๔ อย่าง คือ

๑. เป็นผู้เลืศกว่าเขา สำคัญตัวว่าเลืศกว่าเขา
๒. เป็นผู้เลืศกว่าเขา สำคัญตัวว่าเสมอเขา
๓. เป็นผู้เลืศกว่าเขา สำคัญตัวว่าเร็วกว่าเขา
๔. เป็นผู้เสมอเขา สำคัญตัวว่าเลืศกว่าเขา
๕. เป็นผู้เสมอเขา สำคัญตัวว่าเสมอเขา
๖. เป็นผู้เสมอเขา สำคัญตัวว่าเร็วกว่าเขา
๗. เป็นผู้เร็วกว่าเขา สำคัญตัวว่าเลืศกว่าเขา
๘. เป็นผู้เร็วกว่าเขา สำคัญตัวว่าเสมอเขา
๙. เป็นผู้เร็วกว่าเขา สำคัญตัวว่าเร็วกว่าเขา

มานะนี้เป็นอุทัมภาคิยสังโยชน์ คือ สังโยชน์เบื้องสูง ๑ ใน ๕ ประการ ผู้ที่จะจะได้ขาดต้องเป็นพระอริยบุคคลชั้นพระอรหันต์ (บุคคลที่ต่ำกว่าพระอรหันต์ก็สามารถข่มหรือบรรเทามานะได้ตามสมควรแก่ภูมิจิตของตน)

(มานะนี้ใช้ในภาษาไทยในความหมายที่คลาดเคลื่อนจากความหมายทางธรรม คือในภาษาไทย ใช้มานะเป็นฝ่ายกุศลธรรม ฝ่ายดี มักหมายถึงอดทน หรือมีความเพียร ฉะนั้น พึงทำความเข้าใจคำว่ามานะให้ถูกต้องว่าตามธรรมนั้น มานะเป็นฝ่ายอกุศลฝ่ายชั่ว ดังกล่าวข้างต้น)

[คัดจาก ๒. หน้า ๑๑๑, ๓๒๕-๓๒๗ ๓. หน้า ๒๓๑, ๓๕๘, ๓๗๖, ๓๑๖ และ ๔๒๘ และ ๒. หน้า ๒๖๗]

พรหมวิหาร ๔ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ, ธรรมประจำใจ อันประเสริฐ, หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์, ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์ สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ

๑. เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์ สัตว์ทั่วหน้า

๒. กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

๓. มุทิตา ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญอกงามยิ่งขึ้นไป

๔. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควร

ได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย และปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้ง รู้จักวางเฉย สงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความรับผิดชอบของตน

ผู้ดำรงในพรหมวิหาร ย่อมช่วยเหลือมนุษย์ สัตว์ทั้งหลายด้วยเมตตา กรุณา และย่อมรักษาธรรมไว้ได้ด้วยอุเบกขา ดังนั้น แม้จะมีกรุณาที่จะช่วยเหลือปวงสัตว์ แต่ก็ต้องมีอุเบกขาด้วยที่จะมิให้เสียธรรม

พรหมวิหารนี้ บางทีแปลว่า ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม, ธรรมเครื่องอยู่อย่างพรหม, ธรรมประจำใจที่ทำให้เป็นพรหมหรือให้เสมอด้วยพรหม, หรือ ธรรมเครื่องอยู่ของท่านผู้มีคุณยิ่งใหญ่

พรหมวิหาร ๔ เรียกอีกอย่างว่า อปัมมัญญา ๔ เพราะแผ่สม่ำเสมอโดยทั่วไปในมนุษย์ สัตว์ทั้งหลายไม่มีประมาณ ไม่จำกัดขอบเขต

พรหมวิหารมีในผู้ใด ย่อมทำให้ผู้นั้นประพฤติปฏิบัติเกื้อกูลแก่ผู้อื่น ด้วยสังคหวัตถุ เป็นต้น

สังคหวัตถุ เป็นหลักการสงเคราะห์ คือ ช่วยเหลือกัน ยึดเหนี่ยวใจกันไว้ มี ๔ อย่าง คือ

๑. ทาน การแบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน
๒. ปิยวาจา พูดจาน่ารัก นานิยมนับถือ
๓. อัตถจริยา บำเพ็ญประโยชน์
๔. สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือทำตัวให้เข้ากันได้ เช่น ไม่ถือตัว ร่วมสุขร่วมทุกข์กัน เป็นต้น

ที. ม. ๑๐/๑๔๔/๒๒๕; ที. ปา. ๑๑/๒๒๔/๒๓๒; อภิ. ส. ๓๔/๑๕๐/๗๕; วิสุทธิ. ๒/๑๒๔.

(ทีมนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎกเล่ม ๑๐ ข้อ ๑๘๔ หน้า ๒๒๕ ; ทีมนิกาย ปาฎิกวรรค พระไตรปิฎกเล่ม ๑๑ ข้อ ๒๒๘ หน้า ๒๓๒ : อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี พระไตรปิฎกเล่ม ๓๔ ข้อ ๑๕๐ หน้า ๗๕ ; วิสुทธิมรรค ภาษาบาลี เล่ม ๒ หน้า ๑๒๔.)

[คัดจาก ๒. หน้า ๑๔๘-๑๔๙ และ ๓. หน้า ๓๑๐]

มัชฌิมาปฏิปทา คือ ทางสายกลาง, ข้อปฏิบัติเป็นกลางๆ ไม่หย่อนจนเกินไป และไม่ตึงจนเกินไป ไม่ซ้องแหวะที่สุด ๒ อย่าง คือ ความสุขัลลิกานุโยค (การประกอบตนให้พัวพันหมกมุ่นอยู่ในกามสุข) และ อุตตกิลมณานุโยค (การประกอบตนให้ลำบากเปล่า คือพยายามเพื่อบรรลุผลที่หมายด้วยวิริยธรรมตนเอง เช่น การบำเพ็ญตบะต่างๆ ที่นิยมกันในหมู่่นักบวชอินเดียจำนวนมาก)

มัชฌิมาปฏิปทา เป็นทางแห่งปัญญา (เริ่มด้วยปัญญา, ดำเนินด้วยปัญญา นำไปสู่ปัญญา) อันพอดีที่จะให้ถึงจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ ความดับกิเลสและความทุกข์ หรือความหลุดพ้นเป็นอิสระสิ้นเชิง กล่าวคือนิพพาน

มัชฌิมาปฏิปทา นี้ก็ได้แก่ มรรคมืองค์ ๘ ซึ่งเป็นอริยสังการที่ ๔ ในอริยสัง ๔ หรือ เรียกเต็มว่าอริยอัฏฐังคิกมรรค (หรือ อารยอัษฎางคิกมรรค) แปลว่า ทางมืองค์ ๘ ประการอันประเสริฐ ประกอบด้วย ๑. สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ ๒. สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ ๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ ๔. สัมมากัมมันตะ ทำการชอบ ๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ ๖. สัมมาวายามะ เพียรชอบ ๗. สัมมาสติ ระลึกรชอบ ๘. สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ

[คัดจาก ๓. หน้า ๒๒๘-๒๒๙, ๑๓, ๓๔๘, ๒๑๕ และ ๔๑๒]

ผนวก ค
ประวัติ
ของ
พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) นามเดิม ประยูรธ นามสกุล อารยางกูร เกิดเมื่อ ๑๒ มกราคม ๒๔๘๑ ที่อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี บรรพชาเมื่อ ๑๐ พฤษภาคม ๒๔๙๔ สอบเปรียญธรรม ๙ ประโยค ได้ขณะยังเป็นสามเณร จึงได้รับพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ให้อุปสมบทในฐานะนาคหลวง ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๐๔ สอบได้ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ ๑) จากมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ เมื่อ ๒๕๐๕ และสอบได้วิทยาดุษฎี พ.ม. เมื่อ ๒๕๐๖

ได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากสถาบันการศึกษา ๑๐ สถาบัน รวม ๑๑ ปริญญา ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังนี้

- ๑) พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ พ.ศ. ๒๕๒๕
- ๒) ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาปรัชญา) จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๒๙
- ๓) ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาหลักสูตรและการสอน) จากมหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. ๒๕๒๙
- ๔) ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (ศึกษาศาสตร์การสอน) จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๓๐

๑๐๔ ผนวก ค ประวัติของพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

๕) อักษรศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๑

๖) ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาภาษาศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ. ๒๕๓๒

๗) การศึกษาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาปรัชญาการศึกษา) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ. ๒๕๓๓

๘) ตรีปิฎกาจารย์กิตติมศักดิ์ จากนวนาลันทามหาวิหาร รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย พ.ศ. ๒๕๓๘

๙) ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาศึกษาศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. ๒๕๓๘

๑๐) ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พ.ศ. ๒๕๓๘

๑๑) อักษรศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (จริยศาสตร์ศึกษา) จากมหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ. ๒๕๓๘

เคยดำรงตำแหน่งรองเลขาธิการมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗ - ๒๕๑๗

และเป็นเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๕ - ๒๕๑๙

ปัจจุบันเป็นเจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน ต.บางกระทีก อ.สามพราน จ.นครปฐม

ประกาศเกียรติคุณและรางวัล

- พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้รับการประกาศเกียรติคุณ ในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา ในการฉลอง ๒๐๐ ปี กรุงรัตนโกสินทร์
- พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้รับรางวัลวรรณกรรมชั้นที่ ๑ ประเภทร้อยแก้ว สำหรับงานนิพนธ์พุทธธรรม จากมูลนิธิธนาคาร กรุงเทพฯ
- พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้รับพระราชทานโล่รางวัล "มหิดลวราวุธสรณ์"
- พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้รับโล่ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อการศึกษาในวาระครบรอบ ๒๐ ปี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- พ.ศ. ๒๕๓๓ ได้รับรางวัลกิตติคุณสัมพันธ์ 'สังข์เงิน' สาขาเผยแผ่พระพุทธศาสนา
- พ.ศ. ๒๕๓๗ ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพจากองค์การยูเนสโก (UNESCO Prize for Peace Education - รางวัลนี้เป็นรางวัลระดับโลก ที่องค์การยูเนสโกคัดเลือกจากประเทศสมาชิกทั่วโลกจำนวน ๑๘๒ ประเทศ โดยมีเพียงปีละรางวัลเดียว และปกติจะให้รางวัลนี้เป็นคู่ คือบุคคล ๑ คน และสถาบัน ๑ แห่ง นอกจากบุคคลที่เด่นจริงๆ จึงจะได้รับเดียว โดยไม่มีสถาบันคู่ พระธรรมปิฎกได้รับการถวายรางวัลนี้เป็นรางวัลเดียวไม่มีสถาบันคู่

เป็นบุคคลที่ ๔ ของโลก ตั้งแต่มีการให้รางวัลนี้มา
ในปี พ.ศ. ๒๕๒๔)

พ.ศ. ๒๕๓๘ ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม จาก
คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวง
ศึกษาธิการ

สมณศักดิ์

- พ.ศ. ๒๕๑๒ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะ
ชั้นสามัญ ที่ พระศรีวิสุทธิโมลี
- พ.ศ. ๒๕๑๖ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชา
คณะชั้นราช ที่พระราชวรมนี
- พ.ศ. ๒๕๓๐ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชา
คณะชั้นเทพ ที่พระเทพเวที
- พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชา
คณะชั้นธรรม ที่ พระธรรมปิฎก อุดฺดุลญาณนายก
ปาพจนดิลกนิวิฐุ ตริปิฎกบัณฑิต มหาคณิสสร
บวรสังฆาราม คามวาสี

งานเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมปิฎกปรากฏในหลาย
ลักษณะทั้งในด้านการสอน การบรรยาย การปาฐกถา การอภิปราย
แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการแสดงพระธรรมเทศนา ท่านได้รับอาราธนา
ไปสอนวิชาการทางพระพุทธศาสนา ณ มหาวิทยาลัยชั้นนำในต่างประเทศ
หลายครั้ง อาทิ University Museum, University of Pennsylvania

ใน พ.ศ. ๒๕๑๕ Swarthmore College, Pennsylvania ใน พ.ศ. ๒๕๑๙ และ Harvard University ใน พ.ศ. ๒๕๒๔ และเป็น พระภิกษุไทยที่ได้รับการระบุนาราคณาแสดงปาฐกถาในที่ประชุมนานาชาติ ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศหลายครั้ง เช่น ปาฐกถาในการประชุม The International Conference on Higher Education and the Promotion of Peace เรื่อง Buddhism and Peace ซึ่งจัดขึ้นที่ โรงแรมเอเชีย กรุงเทพฯ เมื่อ ๓ ธันวาคม ๒๕๒๔ บรรยายในการประชุม Buddhistic Knowledge Exchange Programme in Honour of His Majesty the King of Thailand เรื่อง Identity of Buddhism ซึ่งจัดโดยองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (พสล.) เมื่อ ๙ พฤษภาคม ๒๕๓๐ ปาฐกถาในการประชุม The Sixth Asian Workshop on Child and Adolescent Development เรื่อง Influence of Western & Asian Thought on Human Culture Development เมื่อ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๓๓ ได้รับนิมนต์ให้จัดทำสารบรรยายสำคัญ เรื่อง A Buddhist Solution for The Twenty-first Century ในการประชุมสภาศาสนาโลก (Parliament of the World's Religions) ณ นครชิคาโก สหรัฐอเมริกา เมื่อ ๔ กันยายน ๒๕๓๖

งานนิพนธ์ของพระธรรมปิฎก ในลักษณะตำรา เอกสารทางวิชาการ และหนังสืออธิบายธรรมทั่วๆ ไป เป็นที่รู้จักแพร่หลายในวงวิชาการ มีจำนวน มากกว่า ๑๘๐ เรื่อง เช่น พุทธธรรม, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับ ประมวลธรรม, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับประมวลศัพท์, ธรรมบุญชีวิต, การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รอทางออก, การศึกษาที่สากลบนฐานแห่ง ภูมิปัญญาไทย, Thai Buddhism in the Buddhist World, ทางสาย อีสราภาพของการศึกษาไทย, Buddhist Economics, พุทธศาสนาใน

ฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์. ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ. คนไทย หลงทางหรือไร, สถานการณ์พุทธศาสนา พลิกหายหน้าเป็นพัฒนา, อุดมธรรมนำจิตสำนึกของสังคมไทย. สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทวฤทธิ์ปาฏิหาริย์. ทำอย่างไรจึงจะให้เชื่อเรื่องกรรม, ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง. ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา. มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ. พุทธวิธีแก้ปัญหา เพื่อศตวรรษที่ ๒๑. รักษาใจยามป่วยไข้. พรตลอดปี ชีวิตดีตลอดไป. แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม. งานก็ได้ผล คนก็เป็นสุข. ชีวิตที่สมบูรณ์. ความสุขที่สมบูรณ์. ยิ่งก้าวถึงสุข ยิ่งใกล้ถึงธรรม. เทคโนโลยีกับศาสนา ความรัก จากวาเลนไทน์สู่ความเป็นไทย. วัฒนธรรมไทย สู่ยุคเป็นผู้นำและเป็นผู้ให้. วัฒนธรรมกับการพัฒนา. เมืองไทยจะวิกฤตถ้าคนไทยมีศรัทธาวิปริต. เพื่อความเข้าใจปัญหาโพธิรักษ์ (รวมทั้งบทความพิเศษ และบทพิสูจน์). แรงจูงใจในการเขียนกรณีสันติอโศก, นิพพาน-อนัตตา, สถานการณ์พระพุทธศาสนา : กระแสไสยศาสตร์, ชาวพุทธกับชะตากรรมของสังคม, ชาวพุทธต้องเป็นผู้ตื่น, ภารกิจของชาวพุทธรุ่นใหม่ ในสถานการณ์ปัจจุบัน. พุทธบริษัทกับพระธรรมวินัย. พุทธธรรมกับชีวิตในสังคมเทคโนโลยี. พุทธศาสนากับสังคมไทย. จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร?, ทางสายกลางของการศึกษาไทย, ธรรมกับการศึกษาของไทย. พระพุทธศาสนากับการศึกษาในอดีต. เพื่ออนาคตของการศึกษาไทย. ความคิด : แหล่งสำคัญของการศึกษา. การศึกษา : เครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา. เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า. การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน. การพัฒนาที่ยั่งยืน. พระธรรมทูตไทย เบิกทางสู่อารยธรรมใหม่. พระกับป่า มีปัญหาอะไร. คนไทยกับป่า. มองให้ลึก นึกให้ไกล : ข้อคิดจากเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม ๒๕๓๕. การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย. เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. ศิลปศาสตร์แนวพุทธ. ภาษา วรรณกรรม และ วัฒนธรรมไทย ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลก. กรรมและนรกสวรรค์

สำหรับคนรุ่นใหม่. กรรรมกับโรคพันธุกรรม ในทัศนะพระพุทธศาสนา.

ท่าแห่ง : ดัดสินอย่างไร?. ทำอย่างไรจะหายโกรธและการเพิ่มประสิทธิภาพ
ในการทำงาน. ธรรมะสำหรับผู้สูงอายุ. โฆษณงค์ : พุทธวิธีเสริมสุขภาพ.

A Constitution for Living (ฉบับภาษาอังกฤษของธรรมานุญชีวัด) เป็นต้น

นอกจากนั้น พระธรรมปิฎกได้รับนิมนต์เป็นที่ปรึกษาของมหา-
วิทยาลัยมหิดล ในการสร้างพระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์สำเร็จสมบูรณ์เป็น
ฉบับแรกของโลก ทำให้การศึกษาค้นคว้าหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา
เป็นไปได้อย่างสะดวกรวดเร็ว และถูกต้องแม่นยำ

“พระพุทธเจ้าทรงค้นพบธรรม และเพื่อให้ธรรม คือความ
จริงตามกฎธรรมชาตินั้น อำนวยผลเป็นประโยชน์แก่หมู่มนุษย์ จึง
ทรงวางวินัยขึ้นมาเป็นกฎเกณฑ์ในหมู่มนุษย์ วินัยนั้นมีความหมาย
เป็นการจัดระเบียบชีวิต และการจัดระบบสังคมทั้งหมด เช่น การ
จัดระบบเศรษฐกิจ ในเรื่องความเป็นอยู่เกี่ยวกับปัจจัย ๔ เป็นต้น
จัดระบบสังคมว่าเราจะอยู่กันอย่างไรจัดระบบการบริหารการปกครอง
การพิจารณาตัดสินคดี ฯลฯ นี่คือความหมายเต็มแท้ของวินัย ซึ่งมี
ขอบเขตกว้างขวางมาก

แต่ถ้ามองวินัยในความหมายของความเป็นระเบียบ เช่นว่า
จะต้องเคร่งครัดในการเดินทาง ในการจราจร หรือวินัยในการอยู่
ร่วมกันในหมู่คณะ ในสถาบัน ในโรงเรียน และในชั้นเรียน เป็นต้น
อย่างที่เราเข้าใจกันส่วนมากในปัจจุบัน ก็เป็นเพียงส่วนเล็กน้อยของ
วินัย ซึ่งขอเรียกว่าเป็นวินัยในความหมายที่แคบ

วินัยที่แท้ ในความหมายที่กว้าง คือ ระบบระเบียบทั้งหมด
ของชีวิตและสังคมมนุษย์นั้น จะตั้งอยู่ได้ดีเป็นผลสำเร็จได้ ต้องอาศัย
ความเข้าใจพื้นฐานที่กล่าวแล้ว คือต้องมองวินัยโยงลงไปถึงธรรม
หรือโยงวินัยกับธรรมเข้าด้วยกันได้เป็นเบื้องต้นก่อน”

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)